

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 14 Європейської конвенції з прав
людини та
статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції

Заборона дискримінації

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо звертатися за адресою publishing@echr.coe.int для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник було підготовлено Директоратом юрисконсульта, і він не зв'язує Суд жодними зобов'язаннями. Директорат юрисконсульта висловлює подяку Маеві Депо (Maéva Desraux) з науково-дослідного інституту європейського, міжнародного та порівняльного права (IRDEIC) Університету Тулуза 1 Капітолій, Франція, за її цінний внесок у підготовку цього Посібника.

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення 31 серпня 2024 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники з судової практики можна завантажити за посиланням: <https://ks.echr.coe.int/>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у твітері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Передмова	5
Вступ	6
I. Обсяг застосування	6
A. Характер та обсяг застосування статті 14 Конвенції	6
1. Допоміжний характер статті 14	6
2. Застосування статті 14 за відсутності порушення основного положення	7
3. Фактичний обсяг заборони дискримінації, передбаченої у статті 14	8
B. Стаття 1 Протоколу № 12	11
II. Форми дискримінації	13
A. Пряма і непряма дискримінація	13
B. Дискримінація за асоціацією	15
C. Позитивна дія	15
D. Інші форми дискримінації	17
III. Тест на дискримінацію	18
A. Різниця у поводженні	18
B. Відсутність об'єктивного й обгрунтованого виправдання	21
1. Законна мета	22
2. Пропорційність	23
IV. Тягар доведення	24
A. Принцип <i>affirmanti incumbit probatio</i>	24
B. Виняток: скасування тягара доведення	25
V. Дискримінація за ознакою	28
A. Стать	28
B. Раса та колір шкіри	32
C. Мова	35
D. Релігія	36
E. Політичні чи інші переконання	39
F. Національне чи соціальне походження	40
G. Належність до (національної) меншини	41
H. Майновий стан	42
I. Народження	42
J. «Інша ознака»	43
1. Вік	43
2. Гендерна ідентичність	44
3. Сексуальна орієнтація	46
4. Стан здоров'я та інвалідність	49
5. Батьківський і сімейний стан	51

6. Імміграційний статус.....	52
7. Статус, пов'язаний із працевлаштуванням	53
8. Інші приклади «іншої ознаки»	53
9. Приклади ситуацій, які не підпадають під «іншу ознаку»	55
VI. Дискримінація за темою.....	56
A. Приватне та сімейне життя	56
B. Політичні права	57
C. Працевлаштування.....	60
D. Соціальні права	60
E. Імміграція	63
F. Право на освіту	64
G. Дискримінація через насильство	65
1. Матеріальний аспект	66
2. Процесуальний аспект	66
H. Доступ до правосуддя	68
I. Право на повагу до житла.....	69
J. Майнові питання.....	69
K. Позбавлення свободи.....	71
Перелік цитованих справ.....	73

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 14 Конвенції та статті 1 Протоколу № 12 до Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідними прецедентами.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012 рік). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Ґженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в [Переліку ключових слів](#), вибраних із тезауруса термінів, що взяті (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

[База даних HUDOC](#) практики Суду дає змогу здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. [Керівництво користувача HUDOC](#).

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначені зірочкою (*).

Вступ

1. Стаття 14 Конвенції закріплює захист від дискримінації при користуванні правами, визнаними у Конвенції. Відповідно до практики Суду принцип заборони дискримінації носить «фундаментальний» характер та покладений в основу Конвенції разом з верховенством права, цінностями толерантності та суспільного миру («*S.A.S. проти Франції*» (*S.A.S. v. France*) [ВП], 2014, § 149; «*Стрейн та інші проти Румунії*» (*Străin and Others v. Romania*), 2005, § 59). Крім того, такий захист доповнюється статтею 1 Протоколу № 12 до Конвенції, яка загалом забороняє дискримінацію при користуванні будь-яким правом, передбаченим законом.

I. Обсяг застосування

A. Характер та обсяг застосування статті 14 Конвенції

Стаття 14 Конвенції — Заборона дискримінації

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

Ключові слова HUDOC

Дискримінація (14); стать (14); раса (14); колір шкіри (14); мова (14); релігія (14); політичні чи інші переконання (14); національне походження (14); соціальне походження (14); національна меншина (14); майновий стан (14); народження (14); інша ознака (14)

Співставна ситуація (14) — Об'єктивне й обгрунтоване виправдання (14)

1. Допоміжний характер статті 14

2. Стаття 14 Конвенції закріплює право на відсутність дискримінації при «користуванні правами та свободами, визнаними в цій Конвенції».

3. Суд часто наголошував, що стаття 14 просто доповнює інші основні положення Конвенції та Протоколів («*Молла Салі проти Греції*» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018, § 123; «*Карсон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Carson and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2010, § 63; «*Є.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 47; «*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*), 1979, § 32). Це означає, що стаття 14 не забороняє дискримінацію як таку, а лише дискримінацію при користуванні «правами та свободами, визнаними в цій Конвенції». Інакше кажучи, передбачена статтею 14 гарантія не існує окремо («*Справа «щодо деяких аспектів законів про використання мов в освіті в Бельгії» проти Бельгії*» (*Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium*) (по суті) («*Бельгійська мовна справа*»), 1968, § 9 частини про «Закон»; «*Карсон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Carson and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2010, § 63; «*Є.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 47), і ця стаття є невід'ємною частиною кожної статті, що визначає права та свободи («*Бельгійська мовна справа*»), 1968, § 9 частини про «Закон»; «*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*), 1979, § 32; «*Інзе проти Австрії*» (*Inze v. Austria*), 1987, § 36). На практиці Суд завжди розглядає статтю 14 в поєднанні з іншим основним положенням Конвенції.

4. Проте допоміжний характер статті 14 зовсім не означає, що застосовність статті 14 залежить від існування порушення основного положення (див. [Розділ I.A.2](#) нижче). Крім того, фактичний обсяг застосування статті 14 не обмежується лише обсягом застосування основного положення (див. [Розділ I.A.3](#) нижче). Відповідно, Суд визнав статтю 14 застосовною у багатьох сферах, наприклад:

- працевлаштування («*Сідабрас і Д ज्याутас проти Литви*» (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*), 2004; «*Бігаєва проти Греції*» (*Bigaeva v. Greece*), 2009);
- членство у профспілці («*Даніленков та інші проти Росії*» (*Danilenkov and Others v. Russia*), 2009; «*Захарова та інші проти Росії*» (*Zakharova and Others v. Russia*), 2022; «*Хоппен і профспілка працівників «ЕйБі Амбер Грід» проти Литви*» (*Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees v. Lithuania*), 2023);
- соціальне забезпечення («*Андреєва проти Латвії*» (*Andrejeva v. Latvia*) [ВП], 2009; «*Гайгусуз проти Австрії*» (*Gaugusuz v. Austria*), 1996; «*Куа Пуаррез проти Франції*» (*Koua Poirrez v. France*), 2003; «*Штуммер проти Австрії*» (*Stummer v. Austria*) [ВП], 2011);
- освіта («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007; «*Оршуш та інші проти Хорватії*» (*Oršuš and Others v. Croatia*) [ВП], 2010; «*Пономарйові проти Болгарії*» (*Ponomaryovi v. Bulgaria*), 2011; «*Елмазова та інші проти Північної Македонії*» (*Elmazova and Others v. North Macedonia*), 2022);
- право на повагу до житла («*Баклі проти Сполученого Королівства*» (*Buckley v. the United Kingdom*), 1996; «*Карнер проти Австрії*» (*Karner v. Austria*), 2003);
- доступ до правосуддя («*Параскева Тодорова проти Болгарії*» (*Paraskeva Todorova v. Bulgaria*), 2010; «*Молдован та інші проти Румунії (№ 2)*» (*Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*), 2005; «*Анакомба Юла проти Бельгії*» (*Anakomba Yula v. Belgium*), 2009);
- права на спадкування («*Фабріс проти Франції*» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013);
- доступ до дітей («*Зоммерфельд проти Німеччини*» (*Sommerfeld v. Germany*) [ВП], 2003);
- батьківство («*Расмуссен проти Данії*» (*Rasmussen v. Denmark*), 1984);
- свобода вираження поглядів, зібрань та об'єднання («*Банчковський та інші проти Польщі*» (*Bączkowski and Others v. Poland*), 2007);
- право на ефективне розслідування («*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], 2005; «*Опуз проти Туреччини*» (*Opuz v. Turkey*), 2009; «*Б.С. проти Іспанії*» (*B.S. v. Spain*), 2012);
- право на умовно-дострокове звільнення («*Хамтоху та Аксенчик проти Росії*» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], 2017);
- право на податкову пільгу («*Губеріна проти Хорватії*» (*Guberina v. Croatia*), 2016).

2. Застосування статті 14 за відсутності порушення основного положення

5. Застосування статті 14 — у поєднанні з основним положенням — не обов'язково передбачає порушення одного з основних прав, гарантованих Конвенцією («*Карсон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Carson and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2010, § 63; «*Є.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 47), і в цьому сенсі вона автономна («*Сідабрас і Д ज्याутас проти Литви*» (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*), 2004, § 38; «*Білер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2020, § 48).

6. В результаті Суд визнав застосовність статті 14 у справах, де не було порушення саме основного права («*Зоммерфельд проти Німеччини*» (*Sommerfeld v. Germany*) [ВП], 2003; «*Маркс*

проти Бельгії» (Marckx v. Belgium), 1979; *«Бельгійська мовна справа»*, 1968, § 4 частини про «Закон»).

7. Така відносна автономія статті 14 щодо її застосовності призвела до певних процесуальних наслідків. У деяких справах Суд спочатку розглядав стверджуване порушення основної статті, а потім — окремо стверджуване порушення статті 14 у поєднанні з основною статтею (*«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979; *«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007; *«Азіз проти Кіпру» (Aziz v. Cyprus)*, 2004; *«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005). В інших справах Суд встановив порушення основної статті у поєднанні зі статтею 14 і не вважав за обов'язкове розглядати порушення основної статті окремо (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018; *«Рангелов проти Німеччини» (Rangelov v. Germany)*, 2012; *«Андреєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009; *«Барроу проти Сполученого Королівства» (Barrow v. the United Kingdom)*, 2006; *«Сідабрас і Джяутас проти Литви» (Sidabras and Džiautas v. Lithuania)*, 2004; *«Расмуссен проти Польщі» (Rasmussen v. Poland)*, 2009).

8. У справі *«Емель Бойраз проти Туреччини» (Emel Boyraz v. Turkey)*, 2014, Суд, який дає характеристику з правової точки зору фактам у справі, яку він розглядає, та з огляду на обставини справи пішов ще далі і вважав, що скарга заявника підлягала розгляду у розумінні статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 8, хоча заявник не посилався прямо на статтю 8 (§ 33).

9. Однак Суд може вирішити не розглядати справу у розумінні статті 14, якщо він уже встановив окреме порушення основної статті Конвенції. Наприклад, у справі *«Даджен проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. the United Kingdom)*, 1981, Суд зазначив, що не було обов'язковим для Суду розглядати справу також за статтею 14, хоча ситуація була б іншою, якби очевидна нерівність поводження при користуванні правом, про яке йдеться, була основним аспектом справи (§ 67; див. також *«Норріс проти Ірландії» (Norris v. Ireland)*, 1988; *«Еванс проти Сполученого Королівства» (Evans v. the United Kingdom)* [ВП], 2007; *«В.Ц. проти Словаччини» (V.C. v. Slovakia)*, 2011).

3. Фактичний обсяг заборони дискримінації, передбаченої у статті 14

10. Для застосовності статті 14 необхідно, а також достатньо, щоб факти справи підпадали під ширший обсяг застосування однієї або кількох статей Конвенції (*«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 63; *«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, § 47; *«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 124; *«Сідабрас і Джяутас проти Литви» (Sidabras and Džiautas v. Lithuania)*, 2004, § 38; *«Білер проти Швейцарії» (Beeler v. Switzerland)* [ВП], 2020, § 48). Фактичний обсяг застосування статті 14 — у поєднанні з основним положенням — не може зводитися лише до фактичного обсягу застосування основного положення.

11. В результаті Суд встановив, що заборона дискримінації застосовується до тих додаткових прав, які підпадають під загальний обсяг застосування будь-якої статті Конвенції, щодо яких Держава добровільно вирішила забезпечувати захист (*«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, § 112; *«Біао проти Данії» (Biao v. Denmark)* [ВП], 2016, § 88; *«Іззетін Доган та інші проти Туреччини» (İzzettin Doğan and Others v. Turkey)* [ВП], 2016, § 158; *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 63; *«Е.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, § 48; *«Х та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, § 135; *«Дженовезе проти Мальти» (Genovese v. Malta)* 2011, § 32; *«Бікман та інші проти Бельгії» (Beekman and Others v. Belgium)* (ухв.), 2018, § 19).

12. Суд навів низку прикладів такого поняття «додаткових прав», пояснюючи, що, наприклад, стаття 6 Конвенції не змушує Держави запроваджувати систему апеляційних судів. Відповідно, Держава, яка створює такі суди, виходить за межі своїх зобов'язань у розумінні статті 6. Проте це було б порушенням такої статті у поєднанні зі статтею 14, якби це позбавило певних осіб таких

засобів правового захисту без законної підстави, при цьому надаючи їх іншим особам стосовно такого ж роду дій (*«Бельгійська мовна справа»*, 1968, § 9 частини про «Закон»).

13. З цією метою необхідно, щоб законний інтерес, до якого застосовується заборона дискримінації, підпадав під обсяг застосування основної статті (*«Зарб Адамі проти Мальти» (Zarb Adami v. Malta)*, 2006, § 49), стосувався здійснення права, гарантованого основною статтею (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 129) або не виходив повністю за межі обсягу застосування основної статті (*«Ван дер Муссель проти Бельгії» (Van der Musselle v. Belgium)*, 1983, § 43).

14. Відповідно, Суд встановив статтю 14 у поєднанні з основним правом застосовною до низки обставин. Наприклад, він визнав, що права, як-от право одинокого гомосексуального батька або матері на всиновлення дитини (*«Є.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, § 43), відпустку по догляду за дитиною та допомогу по догляду за дитиною (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 130) і відмову від громадянства (*«Дженевезе проти Мальти» (Genovese v. Malta)*, 2011; *«Зеггай проти Франції» (Zeggai v. France)*, 2022), підпадають під обсяг застосування статті 8 у поєднанні зі статтею 14. До того ж, Суд встановив статтю 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції застосовною до різної соціальної допомоги (*«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria)* [ВП], 2011, § 82; *«Стек і інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2006, § 53; *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, §§ 64-65; *«Андреєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, § 77; *«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, § 117; *«П.К. проти Ірландії» (P.C. v. Ireland)*, 2022, § 54; див. також, *a contrario*, *«Добровольський та інші проти Польщі» (Dobrowolski and Others v. Poland)* (ухв.), 2018, де Суд постановив, що ув'язнений не мав законного сподівання щодо отримання більше половини офіційної мінімальної заробітної плати за роботу, виконану у в'язниці).

15. Суд уточнив критерії, за якими потрібно оцінювати, чи перевірка документів, яка нібито ґрунтується на фізичних або етнічних мотивах, підпадає під обсяг застосування статті 8 в аспекті «приватного життя», таким чином призводячи до застосовності статті 14, і уточнив обсяг застосування процесуальних обов'язків у цьому контексті. Суд зазначив, що може існувати спірна вимога, якщо відповідна особа заявила, що він або вона (або особи з такими ж особливостями) був(-ла) єдиною особою, яка проходила перевірку, і якщо не були очевидними інші підстави для перевірки, або якщо будь-які пояснення співробітників, які проводили перевірку, розкрили конкретні фізичні або етнічні мотиви. Суд також зауважив, що публічний характер перевірки може вплинути на репутацію особи (*«Мухаммад проти Іспанії» (Muhammad v. Spain)*, 2022, § 50; *«Басу проти Німеччини» (Basu v. Germany)*, 2022, § 25; *«Ва Байле проти Швейцарії» (Wa Baile v. Switzerland)*, 2024, §§ 71 і 102).

16. Суд зазначив про «горизонтальну дію» статті 14, тобто принцип заборони дискримінації може також застосовуватися у ситуаціях виключно приватного характеру. Дійсно, Суд постановив, що він не може залишатися байдужим, коли тлумачення національним судом правового акту — незалежно від того, чи це заповіт, приватний контракт, публічний документ, законодавче положення чи адміністративна практика — здавалося необґрунтованим, свавільним або очевидно несумісним із заборонаю дискримінації, закріпленою у статті 14, і більш ширше — із принципами, що лежать в основі Конвенції. Наприклад, у справі *«Пла і П'юнсерно проти Андорри» (Pla and Puncernau v. Andorra)*, 2004, національний судовий орган тлумачив заповіт особи і вважав, що спадкодавець не хотів включати усиновлених дітей як одержувачів нерухомості. Суд вважав, що стаття 14 у поєднанні зі статтею 8 не просто змушувала Державу утриматися від будь-якого свавільного втручання у приватне та сімейне життя особи. У цьому контексті він постановив, що окрім такого негативного обов'язку можуть існувати позитивні зобов'язання, властиві реальній «повазі» до приватного або сімейного життя (§ 59).

17. В інших справах Суд встановив, що Договірні держави не вжили необхідних заходів для запобігання або покарання дискримінації між приватними особами. Наприклад, у справі *«Даніленков та інші проти Росії» (Danilenkov and Others v. Russia)*, 2009, Держава не забезпечила страйкуючим співробітникам, яких звільнив роботодавець, ефективного судового захисту від дискримінації за ознакою членства у профспілці.

18. У справах про дискримінацію через насильство, що йде або від представників Держави, або від приватних осіб, органи державної влади повинні були провести ефективне та належне розслідування шляхом встановлення, чи були дискримінаційні мотиви, і чи відчуття ненависті або упередження на основі індивідуальних якостей особи відігравали певну роль у заходах (*«Абду проти Болгарії» (Abdu v. Bulgaria)*, 2014, § 44; *«Міланович проти Сербії» (Milanović v. Serbia)*, 2010, § 90). Справа *«Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia)*, 2007, стосувалася насильницького нападу на збір Свідків Єгови групою, яка нібито підтримувала православну церкву, та відсутності ефективного розслідування. У справі *«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, Суд вважав, що Держава порушила свої зобов'язання за принципом заборони дискримінації, не захистивши демонстрантів від гомофобного насильства і не почавши ефективне розслідування.

19. Зрештою, невиконання рішення, що визнає гендерну дискримінацію стосовно працюючої матері (*«Гарсія Матеос проти Іспанії» (García Mateos v. Spain)*, 2013), відмова у присудженні компенсації військовослужбовцю за дискримінацію стосовно його права на відпустку по догляду за дитиною (*«Хулеа проти Румунії» (Hulea v. Romania)*, 2012) і невиконання рішення Суду, яким встановлено порушення статті 14 (*«Сідабрас та інші проти Литви» (Sidabras and Others v. Lithuania)*, 2004), також призвело до порушень статті 14.

В. Стаття 1 Протоколу № 12

Стаття 1 Протоколу № 12 — Загальна заборона дискримінації

«1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1».

Ключові слова HUDOC

Заборона дискримінації (P12-1)

20. Як зазначено вище, стаття 1 Протоколу № 12 поширює обсяг захисту від дискримінації на «будь-яке передбачене законом право». Відповідно, вона впроваджує загальну заборону дискримінації (*«Союз церков «Слово життя» та інші проти Хорватії» (Savez crkava “Riječ života” and Others v. Croatia)*, 2010, § 103; *«Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], 2009, § 53) та «незалежне право» не зазнавати дискримінації.

21. Суд підтвердив, що поняття дискримінації, яка забороняється і статтею 14 Конвенції, і статтею 1 Протоколу № 12, потрібно тлумачити однаково¹ (*«Пілав проти Боснії та Герцеговини» (Pilav v. Bosnia and Herzegovina)*, 2016, § 40; *«Зорніч проти Боснії та Герцеговини» (Zornić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2014, § 27; *«Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], 2009, §§ 55-56).

22. Згідно з тлумаченням цього положення Судом стаття 1 Протоколу № 12 поширює обсяг захисту не лише на «будь-яке передбачене законом право», а й навіть ширше (*«Союз церков «Слово життя» та інші проти Хорватії» (Savez crkava “Riječ života” and Others v. Croatia)*, 2010, § 104). Це походить з частини 2 вказаного положення, де також зазначено, що ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади. Відповідно до [Пояснювальної доповіді до Протоколу № 12](#) обсяг захисту такої статті поширюється на чотири категорії справ, зокрема ті, «де особа зазнає дискримінації»

1. при користуванні будь-яким правом, наданим особі національним правом;
2. при користуванні правом, яке може походити з чіткого зобов'язання органу державної влади згідно з національним правом, тобто якщо орган державної влади зобов'язаний за національним правом поводитися певним чином;
3. від органу державної влади при здійсненні дискреційних повноважень (наприклад, надання певних субсидій);
4. внаслідок будь-якої іншої дії чи бездіяльності органу державної влади (наприклад, поведінка співробітників правоохоронних органів при контролюванні бунту)». (§ 22 Пояснювальної доповіді)

23. У Пояснювальній доповіді також уточнюється, що «не вважалося за необхідне вказувати, на які з цих чотирьох елементів поширюється перша частина статті 1, а на які — друга. Ці дві частини є взаємодоповнюючими, а їхній сукупний ефект полягає у тому, що на усі чотири елементи поширюється стаття 1. Варто також пам'ятати, що відмінності між відповідними категоріями ... не є

1. Визначення поняття дискримінації див. далі у «Форми дискримінації».

чітко вираженими, і що внутрішні правові порядки можуть мати різні підходи до того, яку справу до якої категорії відносити». (§ 23).

24. Відповідно, для визначення, чи застосовується стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції, Суду потрібно встановити, чи підпадають скарги під одну з чотирьох категорій, згаданих у Пояснювальній доповіді (*«Союз церков «Слово життя» та інші проти Хорватії» (Savez crkava “Riječ života” and Others v. Croatia)*, 2010, §§ 104-105).

25. У Пояснювальній доповіді також йдеться про те, що хоч цей Протокол в основному захищає осіб від дискримінації з боку Держави, «стаття 1 зобов'язує Сторони вживати заходів для запобігання дискримінації, навіть якщо дискримінація виникає у відносинах між приватними особами (так звана «непряма горизонтальна дія»)» (§ 24). Сюди може відноситися, наприклад, «свабільна відмова у доступі до роботи, доступі до ресторанів або послуг, які приватні особи можуть зробити загальнодоступними, наприклад медична допомога або такі комунальні послуги, як водопостачання та електроенергія» (§ 28). Проте Суд досі не мав можливості застосувати статтю 1 Протоколу № 12 у такому контексті.

26. У своїй першій справі щодо Протоколу № 12 (*«Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], 2009) Суд розглядав відсутність права у заявників, які ідентифікували себе ромами та євреями відповідно, балотуватися до Палати народів та Президії, оскільки вони не заявили про приналежність до будь-якого з «державотворчих народів» (босняків, хорватів та сербів), як цього вимагало положення Конституції. Суд постановив, що конституційні положення, згідно з якими заявники не мали права брати участь у виборах до Президії, були дискримінаційними у розумінні статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції. Згодом у справі *«Ковачевич проти Боснії та Герцеговини» (Kovačević v. Bosnia and Herzegovina)**, 2023, було також встановлено, що відсутність права у заявника через поєднання вимог територіального та етнічного характеру голосувати за обраних ним кандидатів на парламентських та президентських виборах на державному рівні прирівнювалася до дискримінації, що порушувало статтю 1 Протоколу № 12.

27. У справі *«Напотник проти Румунії» (Napotnik v. Romania)*, 2020, Суд встановив, що дострокове припинення дипломатичної посади вагітної жінки за кордоном підпадало під обсяг застосування Протоколу № 12, оскільки це стосувалося здійснення дискреційних повноважень органом державної влади (§ 57). У справі *«Морару та Марін проти Румунії» (Moraru and Marin v. Romania)*, 2022, Суд з точки зору Протоколу № 12 розглядав нездатність держаних службовців жіночої статі, які досягли встановленого для жінок пенсійного віку, продовжувати працювати, доки вони не досягнуть встановленого для чоловіків пенсійного віку, оскільки він вважав, що це стосувалося права, яке чітко передбачене національним правом або походить з чіткого зобов'язання органу державної влади (§ 87).

28. У справі *«Адам та інші проти Румунії» (Ádám and Others v. Romania)*, 2020, Суд розглядав у розумінні Протоколу № 12 скарги про дискримінацію від членів угорської меншини у зв'язку зі складанням випускних іспитів. Заявники скаржилися, що вони повинні були скласти більше іспитів, ніж етнічні румуни (два тестування з угорської мови), упродовж тієї ж кількості днів, і що іспити з румунської мови були складними для них як неносіїв мови. Суд не встановив, що графік бакалаврату, що розглядався в цілому, створював для заявників надмірне навантаження, або що вони в середньому мали значно менше часу для відпочинку, ніж їхні румунські однолітки. З огляду на конкретні обставини справи Суд не був переконаний, що заподіяні заявникам незручності були настільки суттєвими, що прирівнювалися до порушення статті 1 Протоколу № 12 Конвенції. Відповідно, Суд встановив, що порушення цього положення не було.

29. У справі *«Пінкас та інші проти Боснії та Герцеговини» (Pinkas and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2022, Суд встановив, що різниця у поведженні зі співробітниками канцелярії суду та суддями в цілях пов'язаної з роботою грошової допомоги підпадала під обсяг застосування

Протоколу № 12, оскільки це можна вважати різним поведженням органу державної влади (§ 52).

30. У справі *«Паун Йованович проти Сербії» (Paun Jovanović v. Serbia)*, 2023, Суд встановив, що заявник мав гарантоване законом право використовувати ієкавську вимову сербської мови у судовому провадженні і, відповідно, дійшов висновку, що Протокол № 12 застосовувався до звинувачень у дискримінації, висунутих заявником, якому відмовили у можливості використовувати таку мову, діючи від імені його клієнта, відповідача, в ході кримінального провадження (§ 61)².

31. На сьогодні Протокол № 12 (який був відкритий для підписання 04 листопада 2000 року та набрав чинності 01 квітня 2005 року) ратифікований двадцятьма Державами-членами Ради Європи з сорока семи³. Відповідно, Суд розглядав лише кілька справ у зв'язку з цим положенням.

II. Форми дискримінації

A. Пряма і непряма дискримінація

32. Стаття 14 не передбачає визначення прямої дискримінації. Вираз «пряма дискримінація» описує «різницю у поведженні з особами в аналогічних або відносно подібних ситуаціях» і «на основі ідентифікованої характеристики або «ознаки» (*«Біао проти Данії» (Biao v. Denmark)* [ВП], 2016, § 89; *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 61; *«Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic)* [ВП], 2007, § 175; *«Бурден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], 2008, § 60), на які поширюється захист статті 14 Конвенції (*«Варнас проти Литви» (Varnas v. Lithuania)*, 2013, § 106; *«Хогендейк проти Нідерландів» (Hoogendijk v. the Netherlands)* (ухв.), 2005). Відповідно, таке положення вимагає, щоб з особами у подібній ситуації поводитися однаково (*там само*).

33. Наприклад, у справі *«Александру Енаке проти Румунії» (Alexandru Enache v. Romania)*, 2017, засуджені жінки-злочинниці, які мали маленьку дитину, мали можливість отримати відстрочку відбування покарання, доки дитина не досягне однорічного віку. Заявник скаржився, що його як чоловіка позбавили такої можливості і, відповідно, він зазнав прямої дискримінації за ознакою статі. У справі *«Еціс проти Латвії» (Ēcis v. Latvia)*, 2019, повна заборона ув'язненим чоловікам покидати в'язниці закритого типу була визнана порушенням статті 14 у поєднанні зі статтею 8 за ознакою статі.

34. Залякування та вказівки дискримінувати можна вважати окремими проявами прямої дискримінації. Наприклад, Суд встановив порушення статті 14 у справах про залякування та вказівки дискримінувати у поєднанні зі статтею 11 про право на мирні зібрання (*«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007). У цій справі мер Варшави зробив публічні заяви гомофобного характеру про те, що він не дав би дозволу на проведення маршу для підвищення обізнаності про дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації. Коли рішення було передано відповідному адміністративному органу, у дозволі відмовили з інших причин, зокрема необхідність запобігти сутичкам між демонстрантами. Суд встановив, що заяви мера могли вплинути на рішення відповідних органів, і що рішення ґрунтувалося на сексуальній орієнтації і, відповідно, становило порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 11. Справа *«Оганезова проти Вірменії» (Oganezova v. Armenia)*, 2022, стосувалася агресивної

2. Див. також пункт «Мова» нижче.

3. Див. [Таблицю підписання та ратифікації Договору 177](#).

гомофобної кампанії та переслідування відомої представниці ЛГБТ-спільноти у Вірменії, що призвело до підпалу бару, співвласницею якого вона була. Впродовж наступних тижнів її та її персонал залякували і переслідували групи осіб, які збиралися біля бару, а майно — псували. Парламентарі та високопоставлені політики нетолерантно висловлювалися, публічно схвалюючи дії організаторів підпалу. Заявниця також отримувала погрози смертю та насильством, включаючи мову ворожнечі в мережі, що змусило її назавжди покинути Вірменію та просити про притулок у Швеції. Суд встановив, що органи державної влади не захистили заявницю від переслідування, а також не провели ефективного розслідування цих інцидентів.

35. Формою непрямой дискримінації можуть бути непропорційно негативні наслідки загальної політики або заходів, які хоч і сформульовані нейтральними термінами, мають особливий дискримінаційний вплив на конкретну групу («*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, § 103; «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 184; «*Сампаніс та інші проти Греції*» (*Sampanis and Others v. Greece*), 2008, § 67). Хоча політика або заходи, про які йдеться, можуть не бути спрямовані на конкретну групу, проте вони можуть непрямо дискримінувати таку групу («*Г'ю Джордан проти Сполученого Королівства*» (*Hugh Jordan v. the United Kingdom*), 2001, § 154; «*Хогендейк проти Нідерландів*» (*Hoogendijk v. the Netherlands*) (ухв.), 2005). Непряма дискримінація не обов'язково вимагає дискримінаційного наміру («*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, § 103; «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 184). Крім того, непряма дискримінація може виникнути з нейтральної норми («*Хогендейк проти Нідерландів*» (*Hoogendijk v. the Netherlands*) (ухв.), 2005), з *de facto* ситуації («*Зарб Адамі проти Мальти*» (*Zarb Adami v. Malta*), 2006, § 76) або з політики («*Тапаєва та інші проти Росії*» (*Tapayeva and Others v. Russia*), 2021, § 112).

36. У справі «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, питання полягало в тому, чи спосіб застосування законодавства на практиці призвів до розподілу непропорційної кількості ромських дітей у спеціальні школи без виправдання, і чи такі діти опинилися у досить не вигідному становищі. «Загальною політикою або заходами», які Суд визнав дискримінаційними, були тестування, які використовувалися для оцінювання інтелектуальних здібностей дітей для вирішення, чи розміщувати їх у звичайних або у «спеціальних» школах для дітей з обмеженими можливостями навчання. Тестування було розроблене з урахуванням більшості населення Чехії, а результати не аналізувалися з огляду на особливості ромських дітей, які його проходили. Це призвело до непрямой дискримінації ромських дітей, які були більш схильні показувати погані результати і згодом були розподілені у «спеціальні школи» у непропорційно великій кількості, порівнюючи з дітьми чеського походження (§§ 200-201).

37. У справі «*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, заявники (натуралізований громадянин Данії тоголезького походження, який проживав в Данії, та його ганська дружина) скаржилися, що їхній запит про возз'єднання сім'ї в Данії відхилили через недотримання законодавчих вимог. Відповідно до законодавства Данії дозвіл надається, якщо вони можуть продемонструвати, що їхні сукупні зв'язки з Данією сильніші, ніж прив'язаність до будь-якої іншої країни, або якщо вони мали громадянство Данії впродовж щонайменше двадцяти восьми років. Суд постановив, що відповідна норма становила різницю у поведженні з громадянами Данії данського походження і не данського походження. Посилаючись на [Європейську конвенцію про громадянство](#) та відповідну тенденцію в напрямку європейського стандарту, Суд зазначив, що не було інших країн, які розрізняли громадян з народження та інших громадян, включаючи натуралізованих осіб, коли йшлося про визначення умов для надання дозволу на возз'єднання сім'ї. Відповідно, така норма мала непропорційно негативний вплив на осіб, які отримали громадянство Данії в більш пізньому віці і які мали інше етнічне походження, а не данське.

38. Ще одним прикладом непрямой дискримінації є справа *«Зарб Адамі проти Мальти»* (*Zarb Adami v. Malta*), 2006. Чинне на момент подій законодавство Мальти не розмежувало статі: чоловіки та жінки мали однакове право виступати в якості присяжних. Дискримінація, про яку йдеться, засновувалася на усталеній практиці, що характеризувалася низкою факторів, як-от спосіб складання списків присяжних та критерії виключення зі складу присяжних. В результаті на роль присяжних викликали лише мізерний відсоток жінок (§ 75).

39. У справі *«Опуз проти Туреччини»* (*Opuz v. Turkey*), 2009, яка стосувалася насильства стосовно жінок, чинне на момент описаних подій законодавство Туреччини не містило чіткого розмежування між чоловіками та жінками у користуванні правами та свободами або у доступі до правосуддя. Відповідно, дискримінація у цій справі не ґрунтувалася на законодавстві *per se*, а швидше була наслідком загального ставлення місцевих органів влади, наприклад того, як з жінками поводитися у поліцейських відділках, коли вони повідомляли про випадки домашнього насильства, і судової пасивності у забезпеченні потерпілим ефективного захисту (§ 192).

40. У справі *«S.A.S. проти Франції»* (*S.A.S. v. France*) [ВП], 2014, Суд визнав, що забороняючи усім носити у громадських місцях одяг, який закриває обличчя, законодавство Франції негативно впливало на ситуацію мусульманських жінок, які через релігійні причини хотіли носити у громадських місцях вуаль, що повністю закриває обличчя (§ 161).

В. Дискримінація за асоціацією

41. Суд підтвердив, що стаття 14 також стосується дискримінації за асоціацією, тобто ситуацій, коли відповідна захищена ознака стосується іншої особи, яка певним чином пов'язана із заявником (*«Молла Салі проти Греції»* (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018; *«Губеріна проти Хорватії»* (*Guberina v. Croatia*), 2016, § 78; *«Шкорянець проти Хорватії»* (*Škorjanec v. Croatia*), 2017, § 55; *«Веллер проти Угорщини»* (*Weller v. Hungary*), 2009, § 37).

42. У справі *«Губеріна проти Хорватії»* (*Guberina v. Croatia*), 2016, органи державної влади не врахували потреби дитини з інвалідністю при визначенні права його батька на податкову пільгу при придбанні належним чином пристосованого майна. Суд встановив, що дискримінаційне поводження з батьком з приводу інвалідності його дитини було формою дискримінації за ознакою інвалідності. У справі *«Шкорянець проти Хорватії»* (*Škorjanec v. Croatia*), 2017, на заявницю та її партнера ромського походження напали дві особи, які говорили образливі речі про ромів. Суд наголосив, що зобов'язання органів державної влади шукати можливий зв'язок між расистськими поглядами та відповідним актом насильства, яке було частиною відповідальності, покладеної на Держави у розумінні статті 3 в поєднанні зі статтею 14, також стосувалося актів насильства на основі фактичної або передбачуваної асоціації чи приналежності потерпілої особи до іншої особи, яка фактично або ймовірно мала певний статус чи захищену ознаку.

43. У справі *«Молла Салі проти Греції»* (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018 — перше застосування Великою Палатою принципу дискримінації за асоціацією — Суд підтвердив, що стаття 14 Конвенції також стосується випадків, коли з особою поводяться менш прихильно на основі статусу або захищених ознак іншої особи (§ 134). У цій справі, де закони шариату застосовувалися до спадкового спору всупереч волі спадкодавця, Суд зосередився на різниці у поводженні, що була пов'язана з мусульманською вірою спадкодавця, а не заявника, яким була його дружина.

С. Позитивна дія

44. Відповідно до усталеної практики Суду стаття 14 не забороняє Державі-члену по-різному поводитися з групами, щоб виправити «фактичну нерівність» між ними; дійсно, за певних обставин відсутність спроби виправити таку нерівність шляхом різного поводження може

призвести до порушення статті 14 («*Таддеуччі та МакКолл проти Італії*» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), 2016, § 81; «*Куріч та інші проти Словенії*» (*Kurić and Others v. Slovenia*) [ВП], 2012, § 388; «*Сейдич і Фінці проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 44; «*Муньос Діас проти Іспанії*» (*Muñoz Díaz v. Spain*), 2009, § 48; «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 175; «*Стек і інші проти Сполученого Королівства*» (*Stec and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2006, § 51; «*Тлімменос проти Греції*» (*Thlimmenos v. Greece*) [ВП], 2000, § 44; «*Бельгійська мовна справа*», 1968, § 10 частини про «Закон»).

45. Наприклад, конвенційні органи встановили, що заходи, які були результатом різного поводження з чоловіками та жінками, були виправданими з метою забезпечення компенсації жінкам за існуючу нерівність. У справі «*Андрле проти Чеської Республіки*» (*Andrle v. the Czech Republic*), 2011, заявник скаржився, що на відміну від жінок для чоловіків, які виховували дітей, не було зменшено пенсійний вік. Суд встановив, що такий захід мав об'єктивне й обґрунтоване виправдання, щоб компенсувати жінкам нерівність (як-от загалом нижчу заробітну плату та пенсії) та труднощі внаслідок очікування, що вони працюватимуть на умовах повної зайнятості і доглядатимуть за дітьми та домогосподарством. Він також постановив, що час та обсяг вжитих заходів для усунення нерівності, про яку йдеться, не були очевидно необґрунтованими і, відповідно, не було порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. У рішенні Комісії у справі «*Ліндсі проти Сполученого Королівства*» (*Lindsay v. the United Kingdom*), 1986, податкові норми, що призвели до додаткових податкових переваг, які надавалися, коли дружина була годувальницею сім'ї, були визнані такими, що знаходяться в межах свободи розсуду органів державної влади, відповідно різниця у поводженні мала об'єктивне й обґрунтоване виправдання з метою забезпечення позитивної дискримінації на користь працюючих заміжніх жінок.

46. Стаття 14 може бути задіяна, коли Держави без об'єктивного й обґрунтованого виправдання не поведуться по-різному з особами, ситуації яких суттєво відрізняються («*Абду проти Болгарії*» (*Abdu v. Bulgaria*), 2014; «*Евейда та інші проти Сполученого Королівства*» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), 2013, § 87; «*Прітті проти Сполученого Королівства*» (*Pretty v. the United Kingdom*), 2002, § 88; «*Тлімменос проти Греції*» (*Thlimmenos v. Greece*) [ВП], 2000, § 44). Відповідно, разом з негативним зобов'язанням Держав-членів не дискримінувати Суд також встановив, що за певних обставин стаття 14 може передбачати «позитивні зобов'язання» Держав запобігати, зупиняти або карати дискримінацію («*Пла і П'юнсерно проти Андорри*» (*Pla and Puncernau v. Andorra*), 2004, § 62). Такі позитивні зобов'язання Держав-членів можуть включати такі звані «позитивні заходи» («*Горват і Кісс проти Угорщини*» (*Horváth and Kiss v. Hungary*), 2013, § 104) або «зворотну дискримінацію» чи «позитивну дію», які Держава може або повинна здійснити для виправлення «фактичної нерівності».

47. Наприклад, у справі «*Тлімменос проти Греції*» (*Thlimmenos v. Greece*) [ВП], 2000, національне право забороняло особам із судимістю отримувати професію дипломованих бухгалтерів. Відповідно, заявнику відмовили у призначенні дипломованим бухгалтером, оскільки він мав судимість за відмову носити військову форму під час державної служби через його релігійні переконання. Суд встановив, що Держава порушила право заявника у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 9, оскільки вона повинна була розрізняти осіб, засуджених за злочини, вчинені виключно через їхні релігійні переконання, та осіб, засуджених за інші злочини. У справі «*Абду проти Болгарії*» (*Abdu v. Bulgaria*), 2014, Суд зазначив, що при розслідуванні жорстоких випадків, спричинених передбачуваними расистськими поглядами, ставитися до расово-мотивованого насильства і жорстокості таким же чином, що і до випадків, які не мають расистського підґрунтя, означало б проігнорувати особливий характер дій, які мають дуже руйнівний вплив на основоположні права людини. Нездатність розрізняти, як вирішуються ситуації, які є по суті різними, може свідчити про необґрунтоване поводження, несумісне зі статтею 14 Конвенції (§ 44). У справі «*Горват і Кісс проти Угорщини*» (*Horváth and Kiss v.*

Hungary), 2013 — справа про систематичне розподілення ромських дітей у спеціальні школи в Угорщині — Суд дійшов висновку, що у контексті права на освіту членів груп, які зазнали дискримінації в освіті, наслідки чого досі відчуваються, структурні недоліки змушували вжити позитивних заходів з метою, *inter alia*, допомогти заявникам подолати труднощі, з якими вони стикалися у виконанні шкільної програми. Відповідно, були потрібні додаткові кроки для вирішення цих проблем, наприклад активна та структурована участь відповідних соціальних служб (§ 104). У справі *«Елмазова та інші проти Північної Македонії» (Elmazova and Others v. North Macedonia)*, 2022, Суд навіть за відсутності дискримінаційного наміру з боку Держави не прийняв у якості виправдання сегрегації ромських учнів у школах той факт, що передбачені органами державної влади заходи для вирішення цього питання не були реалізовані через опір батьків дітей не ромської національності (§§ 77-78). У справі *«Чам проти Туреччини» (Çam v. Turkey)*, 2016, музична академія відмовила у зарахуванні студентки через порушення зору. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції, зазначивши, що дискримінація за ознакою інвалідності також включала відмову забезпечити належне пристосування (наприклад, адаптація методів навчання, щоб зробити їх доступними для незрячих студентів). У справі *«Селигененко та інші проти України» (Selygenenko and Others v. Ukraine)*, 2021, було встановлено, що органи державної влади не вжили достатніх заходів для забезпечення права голосувати на місцевих виборах для внутрішньо переміщених осіб з Криму та Донецька, що призвело до їхньої дискримінації.

D. Інші форми дискримінації

48. Суд також розглядав випадки дискримінації за кількома ознаками, що існували окремо або водночас взаємодіяли між собою.

49. Стаття 14 Конвенції та стаття 1 Протоколу № 12 забороняють дискримінацію за великою кількістю ознак, теоретично роблячи можливим пред'явлення позовної вимоги на основі кількох ознак. Крім того, невичерпний перелік ознак дискримінації, який містить стаття 14, дозволяє Суду розширити та включити ознаки, які не вказані чітко в цій статті.

50. Наприклад, у справі *«Н.Б. проти Словаччини» (N.B. v. Slovakia)*, 2012, про примусову стерилізацію ромської жінки у державній лікарні заявниця чітко скаржилася на те, що вона зазнала дискримінації за кількома ознаками (раса/етнічне походження та стать). Суд зазначив, що практика стерилізації жінок без їхньої попередньої інформованої згоди зачепила вразливих осіб з різних етнічних груп (§ 96). Суд встановив порушення статей 3 і 8 Конвенції, але не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо у розумінні статті 14.

51. У справі *«Б.С. проти Іспанії» (B.S. v. Spain)*, 2012, секс-працівниця нігерійського походження, яка проживала в Іспанії на законних підставах, стверджувала, що іспанська поліція ображала її фізично та словесно з приводу її раси, гендеру та професії. Суд вважав, що рішення національних судів не враховували особливу вразливість заявниці, властиву її становищу як африканської жінки, яка працювала повією (§ 62), і встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 3.

52. Ще одним прикладом є справа *«S.A.S. проти Франції» (S.A.S. v. France)* [ВП], 2014, про заборону повністю закривати обличчя у громадських місцях. Суд визнав, що заборона мала конкретні негативні наслідки для становища мусульманських жінок, які з релігійних причин хотіли носити у громадських місцях вуаль, що повністю закриває обличчя, але вважав, що цей захід мав об'єктивне й обгрунтоване виправдання (§ 161). Відповідно, Суд не встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 9. У справі *«Йочева та Ганева проти Болгарії» (Yocheva and Ganeva v. Bulgaria)*, 2021, Суд постановив, що заявниця (мати-одиначка) зазнала дискримінації за ознакою статі та сімейного стану, коли органи державної влади відмовили їй у грошовій допомозі (що зазвичай призначається, якщо помирає батько), оскільки її дітей не визнавав їхній батько.

53. Справа *«Карвальо Пінту де Соуза Мораїс проти Португалії» (Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal)* (2017) стосувалася рішення про зменшення розміру моральної шкоди, яка спочатку була присуджена жінці, потерпілій від лікарської недбалості, що призвело до її нездатності мати статеві відносини. Для виправдання такого зменшення Верховний адміністративний суд посилався на той факт, що заявниці уже було 50 років і вона мала двох дітей на момент операції. Він вважав, що у цьому віці сексуальність не мала такого важливого значення, як у молодшому віці, і що її значимість з віком зменшується. Він також зазначив, що заявниці, ймовірно, потрібно було лише турбуватися про свого чоловіка з огляду на вік її дітей. Страсбурзький суд визнав суттєвим той факт, що у попередніх двох провадженнях про медичну недбалість, ініційованих двома пацієнтами-чоловіками (віком 55 та 59 років відповідно), національний суд вважав, що той факт, що чоловіки більше не могли мати нормальні статеві відносини, вплинув на їхню самооцінку і призвів до «величезного потрясіння» та «сильного психічного потрясіння» без урахування віку заявників як значимого. Як зазначив Суд, питання полягало не у міркуваннях щодо віку чи статі, а у припущенні, що сексуальність не була настільки важливою для п'ятдесятирічної жінки та матері двох дітей, як для молодшої особи. Таке припущення відображало традиційну ідею про жіночу сексуальність як таку, що в основному пов'язана з дітонародженням, і, відповідно, ігнорувало її фізичну та психологічну важливість для самореалізації жінок як людей. Окрім певної міри суб'єктивності, воно не враховувало інші аспекти жіночої сексуальності у конкретній справі заявниці. Інакше кажучи, Верховний адміністративний суд зробив загальне припущення без спроби перевірити його обґрунтованість у конкретному випадку заявниці (§ 52). Встановивши порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8, Суд дійшов висновку, що вік та стать заявниці виявилися вирішальними факторами в остаточному рішенні, що свідчило про різницю у поведженні, засновану на таких ознаках.

III. Тест на дискримінацію

54. Не всі відмінності у поведженні (або відсутність різного поведження з особами у відносно різних ситуаціях) становлять дискримінацію, а лише ті, що позбавлені «об'єктивного й обґрунтованого виправдання» (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, § 135; *«Фабріс проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, § 56; *«Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic)* [ВП], 2007, § 175; *«Хогендейк проти Нідерландів» (Hoogendijk v. the Netherlands)* (ухв.), 2005).

55. При розгляді справ про дискримінацію Суд застосовує наступний тест:

1. Чи була різниця у поведженні з особами в аналогічній або відносно схожій ситуації, або відсутність різного поведження з особами у відносно різних ситуаціях?
2. Якщо так, чи є така різниця або відсутність різниці об'єктивно виправданою?
Зокрема:
 - a. Вона переслідує законну мету?
 - b. Чи достатньо пропорційні використані засоби переслідуваній меті?

А. Різниця у поведженні

56. Перш за все, при поданні скарги у розумінні статті 14 заявник повинен продемонструвати, що з ним або з нею поведилися інакше, ніж з іншою особою чи групою осіб у відносно схожій ситуації, або так само, як з групою осіб у відносно інакшій ситуації. Інша особа або група осіб, з якими порівнюється заявник, називається «компаратор».

57. У справі *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, різне поводження полягало в тому, що за законодавством Великобританії, яке регулює право на індексацію пенсій, пенсії індексувалися лише тоді, коли отримувач був постійним мешканцем Сполученого Королівства або країни, яка мала взаємну угоду зі Сполученим Королівством про підвищення пенсій. Пенсіонери, які проживали деінде, продовжували отримувати базову пенсію, яка, однак, була заморожена за ставкою, що виплачувалася станом на дату, коли вони покинули Сполучене Королівство. У справі *«Варнас проти Литви» (Varnas v. Lithuania)*, 2013, ув'язненому, поміщеному під варту на досудовому провадженні, відмовили у відвідуваннях дружиною, хоча засудженим дозволялися такі відвідування. У справі *«Кузан і Фаццо проти Італії» (Cusan and Fazzo v. Italy)*, 2014, різне поводження полягало у тому, що законодавство Італії дозволяло подружнім парам дати законній дитині лише прізвище чоловіка, а не дружини. У справі *«Фабріс проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, з метою правонаступництва позашлюбні діти могли претендувати на частку майна померлого батька/матері, яка становила лише половину частки законної дитини.

58. Думки сторін справи щодо того, чи було поводження різним, інколи можуть розходитися. Наприклад, у справі *«Є.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, Уряд стверджував, що підставою для відмови гомосексуальній жінці у всиновленні дитини була не її сексуальна орієнтація, а той факт, що її дитині бракуватиме батька. Проте Суд встановив, що національне законодавство по суті дозволяло самотнім жінкам всиновити дитину, і що органи державної влади засновували свою відмову на «способі життя» заявниці (§ 88). У справі *«Карлгайнц Шмідт проти Німеччини» (Karlheinz Schmidt v. Germany)*, 1994, заявник скаржився, що в регіоні, де він проживав, по-різному поводитися з чоловіками та жінками, оскільки лише перші повинні були служити пожежниками у пожежній бригаді, а у випадку відмови вони повинні були сплатити збір. Однак Суд встановив, що вирішальним у цій справі було те, що зобов'язання проходити таку службу було лише теоретичним, оскільки на практиці ніхто фактично не був зобов'язаний служити у пожежній бригаді. Відповідно, саме накладення фінансового тягаря лише на чоловіків становило справжню різницю у поводженні, а не зобов'язання служити пожежником (§ 28). У справі *«Гоффманн проти Австрії» (Hoffmann v. Austria)*, 1993, Суд прийняв той факт, що ухвала австрійських судів про присудження опіки над дитиною чоловіку була постановлена здебільшого на основі релігійних переконань заявниці.

59. Щоб виникло питання у розумінні статті 14, повинна існувати різниця у поводженні з «особами в аналогічній або відносно схожій ситуації» (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, § 133; *«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, § 113; *«Хамтоху та Аксенчик проти Росії» (Khamtokhu and Aksenchik v. Russia)* [ВП], 2017, § 64; *«Х та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, § 98; *«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 125; *«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979, § 32; *«Бурден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], 2008, § 60; *«Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic)* [ВП], 2007, § 175; *«Зарб Адамі проти Мальти» (Zarb Adami v. Malta)*, 2006, § 71; *«Кафкаріс проти Кіпру» (Kafkaris v. Cyprus)* [ВП], 2008, § 160). Іншими словами, вимога довести аналогічність становища не вимагає, щоб групи порівняння були ідентичними. Заявник повинен довести, що з огляду на особливий характер його чи її скарги він або вона перебували у ситуації, відносно схожій з ситуацією інших осіб, з якими поводитися інакше (*«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, § 113; *«Кліфт проти Сполученого Королівства» (Clift v. the United Kingdom)*, 2010, § 66; *«Демократична партія проти Туреччини» (Demokrat Parti v. Turkey)* (ухв.), 2021).

60. Суд пояснив, що елементи, які характеризують різні ситуації та визначають їхню порівнянність, повинні оцінюватися з огляду на предмет, мету оскаржуваного положення та контекст, у якому відбувається стверджувана дискримінація (*«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, § 121; *«Консультативний висновок про різницю в поводженні з об'єднаннями землевласників, які «визнані як такі, що існують на дату створення»*

затвердженого муніципального об'єднання мисливців», і тими, які створені після цієї дати», 2022). Оцінювання питання про те, чи дві особи або групи знаходяться у співставній ситуації, з метою аналізу різного поводження та дискримінації має специфічний та контекстуальний характер; воно може ґрунтуватися лише на об'єктивних та перевірених елементах, а співставні ситуації потрібно розглядати в цілому, уникаючи окремих або незначних аспектів, що можуть зробити весь аналіз штучним (там само).

61. Наприклад, Суд встановив, що затримані знаходилися у співставному становищі із засудженими з точки зору подружніх відвідувань (*«Варнас проти Литви» (Varnas v. Lithuania)*, 2013) та довгострокових відвідувань (*«Чалдаєв проти Росії» (Chaldayev v. Russia)*, 2019; *«Вул та Тумік проти Естонії» (Vool and Toomik v. Estonia)*, 2022), але не з точки зору продовження соціального забезпечення (*«П.К. проти Ірландії» (P.C. v. Ireland)*, 2022). Він також постановив, що чоловіки та жінки знаходилися у співставній ситуації з точки зору відпустки по догляду за дитиною (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012), політики ухвалення вироків (*«Хамтоху та Аксенчик проти Росії» (Khamtokhu and Aksenchik v. Russia)* [ВП], 2017) та відстрочки відбування покарання (*«Александру Енаке проти Румунії» (Alexandru Enache v. Romania)*, 2017).

62. У справі *«Йочева та Ганева проти Болгарії» (Yocheva and Ganeva v. Bulgaria)*, 2021, Суд постановив, що заявниця, якій відмовили у щомісячній грошовій допомозі, яка надається сім'ям з одним із батьків, через те, що її дітей не визнавав їхній батько, знаходилася у становищі, відносно схожому до становища батьків дітей, матері яких померли, та вдів, діти яких були народжені у шлюбі, і матерів-одиначок, діти яких були визнані батьками перед смертю. Різниця у поводженні у справі заявниці, яка походила із чинного законодавства, ґрунтувалася на дуже традиційному, застарілому та стереотипному розумінні сім'ї, яка обов'язково складається з двох законних батьків.

63. Водночас Суд постановив, що

- пенсіонери, які проживали у країні, не знаходилися у співставній ситуації з тими, які проживали за кордоном, з точки зору індексування пенсій (*«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010);
- сестри, які спільно проживали, не були у співставній ситуації з подружжям або цивільними партнерами з точки зору податку на спадщину (*«Бурден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], 2008);
- пенсіонери, які працювали на державній службі, не були у співставній ситуації з тими, які працювали у приватному секторі, з точки зору права на пенсію (*«Фабіан проти Угорщини» (Fábíán v. Hungary)* [ВП], 2017) або з тими, які належать до різних категорій пенсіонерів у державному секторі (*«Геллертегі та інші проти Угорщини» (Gellértheyi and Others v. Hungary)* (ухв.), 2018);
- платники податків, які не оскаржували соціальний внесок до проголошення його неконституційним, не були у співставній ситуації з тими, які проявили таку сміливу ініціативу, з точки зору ретроспективного відшкодування вказаного соціального внеску (*«Францескакіс та інші проти Греції» (Frantzeskakis and Others v. Greece)* (ухв.), 2019);
- державні та приватні дитячі садки не були у співставному становищі з точки зору виплати субсидій (*«Шполяр і Дєжчі Вртіч Пчеліце проти Хорватії» (Špoljar and Dječji vrtić Pčelice v. Croatia)* (ухв.), 2020, §§ 40-44);
- пенсіонери, які отримували пенсію по інвалідності, не були у співставній ситуації з пенсіонерами за віком з точки зору можливості перерахунку пенсії (*«Мілівоєвич проти Сербії» (Milivojević v. Serbia)* (ухв.), 2022);

- особа, яка вдарила співробітника поліції, який намагався арештувати її, не була у співставній ситуації з іншою особою, яка вдарила цивільну особу («*П.В. проти Австрії*» (*P.W. v. Austria*), 2022);
- віруючі мусульмани не знаходяться у співставній ситуації з рибалками та мисливцями з точки зору зобов'язання оглушувати тварину перед забоєм («*Виконавчий орган мусульман Бельгії та інші проти Бельгії*» (*Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium*), 2024, § 146);
- внутрішньо переміщені особи не були в ситуації, аналогічній або відносно схожій до ситуації інших отримувачів соціальних виплат («*Шуліна проти України*» (*Shylyna v. Ukraine*), 2024, § 59);

64. Різниця у поводженні або відсутність різного поводження може призвести до будь-якої форми дискримінації, описаної вище, наприклад пряма або непряма дискримінація і, наприклад, дискримінація за асоціацією. Важливо зазначити, що у справах про дискримінацію за асоціацією компаратор порівнюється з іншою особою, а не заявником («*Губеріна проти Хорватії*» (*Guberina v. Croatia*), 2016, § 78; «*Шкорянець проти Хорватії*» (*Škorjanec v. Croatia*), 2017, § 55; «*Веллер проти Угорщини*» (*Weller v. Hungary*), 2009, § 37).

65. Наприклад, у справі «*Молла Салі проти Греції*» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018, Суд розглядав ситуацію *заміжньої мусульманської жінки*, яка була бенефіціаром заповіту свого чоловіка-мусульманина. Проте Суд не порівнював ситуацію заявниці з ситуацією *заміжньої немусульманської жінки*, яка була бенефіціаром заповіту свого чоловіка-немусульманина. Натомість він розглядав різницю у поводженні із заявником як бенефіціаром заповіту, складеного відповідно до Цивільного кодексу *спадкодавцем мусульманської віри*, у порівнянні з бенефіціаром заповіту, складеного відповідно до Цивільного кодексу *спадкодавцем-немусульманином* (§ 134).

66. Зрештою, причиною різниці у поводженні може бути внутрішній правовий режим («*Еціс проти Латвії*» (*Ēcis v. Latvia*), 2019), а також лексика, яку використовує національний суд для мотивування своєї ухвали («*Карвальо Пінту де Соуза Мораїс проти Португалії*» (*Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*), 2017), або навіть суто приватна дія («*Ідентоба та інші проти Грузії*» (*Identoba and Others v. Georgia*), 2015).

В. Відсутність об'єктивного й обґрунтованого виправдання

67. Компетентні органи державної влади часто стикаються з різними ситуаціями, які, відповідно, вимагають різних правових рішень. Крім того, певна правова нерівність спрямована виключно на усунення фактичної нерівності («*Бельгійська мовна справа*», 1968, § 10 частини про «Закон»).

68. Відповідно, стаття 14 не забороняє різницю у поводженні, яка заснована на об'єктивній оцінці суттєво різних фактичних обставин і яка, ґрунтуючись на суспільному інтересі, встановлює справедливий баланс між захистом інтересів громади і повагою до прав та свобод, захищених Конвенцією («*Г.М.Б. та К.М. проти Швейцарії*» (*G.M.B. and K.M. v. Switzerland*) (ухв.), 2001; «*Зарб Адамі проти Мальти*» (*Zarb Adami v. Malta*), 2006, § 73).

69. За словами Суду різниця у поводженні вважатиметься дискримінаційною, якщо вона не «має об'єктивного й обґрунтованого виправдання», тобто якщо вона не переслідує «законну мету» або якщо немає достатнього співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, яку потрібно досягти («*Молла Салі проти Греції*» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018, § 135; «*Фабіан проти Угорщини*» (*Fábián v. Hungary*) [ВП], 2017, § 113; «*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985, § 72; «*Бельгійська мовна справа*», 1968, § 10 частини про «Закон»). Відповідно, Суд переходить до так званого «тесту на пропорційність», що складається з двох етапів. По-

перше, він розглядатиме існування законної мети (розділ 1 нижче) і, по-друге, перевірятиме пропорційність *stricto sensu* різниці у поводженні (розділ 2 нижче).

1. Законна мета

70. Для виправдання різниці у поводженні Держави перш за все повинні засновувати відповідний захід на «законній меті» («*Молла Салі проти Греції*» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018, § 135; «*Фабріс проти Франції*» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013, § 56). Крім того, вони повинні продемонструвати «зв'язок» між переслідуваною законною метою та різним поводженням, про яке стверджує заявник. Наприклад, Суд встановив, що немає зв'язку між метою збереження єдності сім'ї та спільним прізвищем сім'ї, отриманим від чоловіка, що призвело до відсутності виправдання для зобов'язання заміжніх жінок мати прізвище чоловіка («*Юнал Текелі проти Туреччини*» (*Ünal Tekeli v. Turkey*), 2004, § 66).

71. Суд визначив низку цілей, які можна вважати допустимими для застосування статті 14, наприклад:

- досягнення ефективного впровадження політики розвитку мовної єдності («*Бельгійська мовна справа*», 1968);
- правова визначеність завершеної процедури оформлення спадщини («*Фабріс проти Франції*» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013);
- відновлення миру («*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 45);
- захист національної безпеки («*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], 2012, § 137);
- забезпечення, щоб державна служба була повністю віддана просуванню рівних можливостей та вимагала від усіх співробітників діяти таким чином, щоб не дискримінувати інших («*Евейда та інші проти Сполученого Королівства*» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), 2013, § 105);
- підтримка економічної стабільності та реструктуризація боргу у контексті серйозної політичної, економічної та соціальної кризи («*Маматас та інші проти Греції*» (*Mamatas and Others v. Greece*), 2016, § 103);
- сприяння реабілітації неповнолітніх злочинців («*Хамтоху та Аксенчик проти Росії*» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], 2017, § 80);
- захист жінок від гендерно зумовленого насильства, зловживання та сексуальних домагань у в'язницях («*Хамтоху та Аксенчик проти Росії*» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], 2017, § 82); або
- охорона довкілля («*Консультативний висновок про різницю в поводженні з об'єднаннями землевласників, які «визнані як такі, що існують на дату створення затвердженого муніципального об'єднання мисливців», і тими, які створені після цієї дати*», 2022).

72. Суд не вважав законними деякі цілі, на які посилалися Уряди. Наприклад, не було встановлено законної мети заходу, що зберігає право на звільнення від церковного податку лише для осіб, які офіційно зареєстровані мешканцями Держави-відповідача, на тій підставі, що що обґрунтування зниження податку не могло бути настільки ж переконливим щодо осіб, які не є резидентами, як щодо тих, хто є, і що процедура була б складнішою, якщо зниження мало б застосовуватись до нерезидентів («*Дарбі проти Швеції*» (*Darby v. Sweden*), 1990, § 33). Аналогічно, посилення на традиції, загальні припущення або панівні соціальні установки у конкретній країні вважалися недостатнім виправданням для різниці у поводженні за ознакою статі («*Юнал Текелі проти Туреччини*» (*Ünal Tekeli v. Turkey*), 2004, § 63; «*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], 2012, § 127).

73. Особлива ситуація виникає і з метою підтримки та заохочення до традиційної сім'ї. Дійсно, якщо Суд у своїй попередній практиці вважав таку мету законною або навіть похвальною («Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*), 1979, § 40) і, по суті, вагомою та законною підставою, яка може виправдовувати різницю у поводженні («Карнер проти Австрії» (*Karner v. Austria*), 2003, § 40); такий підхід дещо змінився у нещодавніх справах, де Конвенцію тлумачили в сучасних умовах. В результаті Суд вважав мету захисту сім'ї у традиційному розумінні «досить абстрактною» («Х та інші проти Австрії» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013, § 139) і законною лише за деяких обставин («Таддеуччі та МакКолл проти Італії» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), 2016, § 93). Наприклад, у справі «Баєв та інші проти Росії» (*Bayev and Others v. Russia*), 2017, Суд зазначив, що не було причин вважати, що збереження сімейних цінностей як основи суспільства несумісне з визнанням соціального прийняття гомосексуальності, особливо з огляду на зростаючу загальну тенденцію включати відносини одностатевих пар у поняття «сімейне життя» (§ 67).

74. Зрештою, вказані Урядами цілі для виправдання різного поводження можна вважати законними лише тоді, коли запроваджені конкретні гарантії, і завдання Суду полягає у розгляді, чи такі гарантії існують на кожному етапі здійснення заходів, та чи є вони ефективними. Наприклад, тимчасове розміщення дітей в окремому класі на тій підставі, що вони недостатньо володіють мовою, якою здійснюється навчання у школі, не вважається таким, що автоматично суперечить статті 14 Конвенції. Дійсно, за певних обставин таке розміщення може переслідувати законну мету, що полягає у пристосуванні системи освіти до конкретних потреб дітей. Проте, якщо такий захід непропорційно або навіть винятково стосується членів конкретної етнічної групи, потрібно забезпечити відповідні гарантії («Оршуш та інші проти Хорватії» (*Oršuš and Others v. Croatia*) [ВП], 2010, § 157).

2. Пропорційність

75. Після встановлення законної мети Суд вимагає, щоб різниця у поводженні встановлювала справедливий баланс між захистом інтересів громади та повагою до прав і свобод особи («Бельгійська мовна справа», 1968, § 10 частини про «Закон»). Відповідно, Суд вимагає достатнього співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, яку потрібно досягти («Молла Салі проти Греції» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018, § 135; «Фабріс проти Франції» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013, § 56; «Мазурек проти Франції» (*Mazurek v. France*), 2000, §§ 46 і 48; «Ларкос проти Кіпру» (*Larkos v. Cyprus*) [ВП], 1999, § 29).

76. Оскільки роль Суду полягає не у заміні компетентних органів державної влади в оцінюванні того, чи виправдовувала різниця в інших подібних ситуаціях різне поводження та в якому обсязі, Держави мають конкретну свободу розсуду. Обсяг такої свободи відрізнятиметься залежно від обставин, предмету та фактів справи («Молла Салі проти Греції» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018, § 136; «Штуммер проти Австрії» (*Stummer v. Austria*) [ВП], 2011, § 88; «Бурден проти Сполученого Королівства» (*Burden v. the United Kingdom*) [ВП], 2008, § 60; «Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (*Carson and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2010, § 61).

77. З одного боку, Суд вказав певні сфери, де свобода розсуду Держави залишається досить широкою. Наприклад, Суд постановив, що через безпосереднє знання суспільства та його потреб органи державної влади, по суті, мають більше можливостей, ніж міжнародний суддя, для оцінки того, що становить суспільний інтерес із соціальних або економічних причин, і Суд в цілому поважатиме політичний вибір законодавчої влади, окрім випадків, коли це очевидно не має обґрунтованої підстави («Беллі та Арк'є-Мартінес проти Швейцарії» (*Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*), 2018, § 94; «Маматас та інші проти Греції» (*Mamatatas and Others v. Greece*), 2016, §§ 88-89; «Штуммер проти Австрії» (*Stummer v. Austria*) [ВП], 2011, § 89; «Андреєва проти Латвії» (*Andrejeva v. Latvia*) [ВП], 2009, § 83; «Бурден проти Сполученого Королівства» (*Burden v. the United Kingdom*) [ВП], 2008, § 60; «Стек і інші проти Сполученого Королівства» (*Stec and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2006, § 52; «Карсон та інші проти

Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom) [ВП], 2010, § 61). Те саме стосується питань, що стосуються загальних заходів соціальної стратегії («*Бельгійська мовна справа*», 1968, § 10 частини про «Закон») і майна («*Шабомі проти Франції» (Chabauty v. France)* [ВП], 2012, § 50).

78. З іншого боку, Суд також визначив певні ознаки дискримінації, де така свобода є вужчою. Дійсно, Суд неодноразово постановляв, що різниця у поводженні, заснована виключно або визначальною мірою на етнічному походженні особи, не могла бути об'єктивно виправданою у сучасному демократичному суспільстві, побудованому на принципах плюралізму та поваги до різних культур («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic)* [ВП], 2007, § 176; «*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], 2009, §§ 43-44). Аналогічно, різниця у поводженні на основі гендеру або сексуальної орієнтації може бути виправданою лише на дуже вагомих підставах («*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom)*, 1985, § 78; «*Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 127; «*Білер проти Швейцарії» (Beeler v. Switzerland)* [ВП], 2020, § 96; «*Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, § 97).

79. Подібно до інших положень Конвенції одним з критеріїв, використаних Судом для визначення свободи розсуду Держави у справах про дискримінацію, є існування та ступінь консенсусу серед Договірних Держав стосовно питання, про яке йдеться. Оскільки Конвенція є, в першу чергу, системою захисту прав людини, Суд повинен враховувати мінливі умови у Договірних Державах та реагувати на будь-який новий консенсус стосовно стандартів, яких потрібно досягти («*Веллер проти Угорщини» (Weller v. Hungary)*, 2009, § 28; «*Стек і інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2006, §§ 63-64; «*Юнал Текелі проти Туреччини» (Ünal Tekeli v. Turkey)*, 2004, § 54; «*Стаффорд проти Сполученого Королівства» (Stafford v. the United Kingdom)* [ВП], 2002, § 68; «*Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 126).

IV. Тягар доведення

A. Принцип *affirmanti incumbit probatio*

80. При розгляді справ з точки зору доказів Суд зазвичай застосовує принцип *affirmanti incumbit probatio*, тобто заявник повинен довести пред'явлене ним твердження.

81. Суд застосовує стандарт доказу «поза розумним сумнівом» як звичайний стандарт для усіх прав, передбачених Конвенцією. У провадженні в Суді не існує жодних процесуальних перешкод щодо допустимості доказів або заздалегідь визначених формул для їх оцінки. Суд приймає висновки, які, на його думку, підтверджуються вільною оцінкою всіх доказів, включаючи такі висновки, які можуть впливати з фактів і доводів сторін. Згідно з усталеною судовою практикою, доказ може впливати із співіснування достатньо сильних, чітких та узгоджених висновків або подібних неспростованих презумпцій факту. Ба більше, рівень переконання, необхідний для досягнення конкретного висновку, і, у зв'язку з цим, розподіл тягара доведення нерозривно пов'язані з конкретністю фактів, характером висунутого звинувачення та правом Конвенції, про яке йдеться. Суд також уважно ставиться до серйозності, притаманній постанові про те, що Договірна Держава порушила основоположні права («*Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, § 147; «*Тімішев проти Росії» (Timishev v. Russia)*, 2005, § 39; «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic)* [ВП], 2007, § 178; «*Мухаммад проти Іспанії» (Muhammad v. Spain)*, 2022, § 94).

82. У справах про дискримінацію Суд встановив, що щойно заявник доведе факт існування різниці у поводженні, Уряд повинен довести, що це було виправдано («*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 57).

83. Наприклад, у справі «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, заявник стверджував, що його не пропустили на контрольно-пропускному пункті до конкретного регіону через його чеченське походження. Суд встановив, що це було підтверджено офіційними документами, де зазначалося про існування політики обмеження пересування етнічних чеченців. Пояснення Держави були визнані непереконаливими через невідповідності у її твердженнях, що потерпілий добровільно пішов після відмови надати пріоритет у черзі. Відповідно, Суд прийняв той факт, що заявника дискримінували за ознакою етнічної приналежності.

В. Виняток: скасування тягара доведення

84. Суд також визнав, що провадження за Конвенцією за жодних обставин не підходять для суворого застосування принципу *affirmanti incumbit probatio*. Наприклад, якщо відповідні події повністю або здебільшого відносяться до виключної компетенції органів державної влади, може вважатися, що тягар доведення покладається на органи державної влади з метою забезпечення задовільного та переконливого пояснення («*Салман проти Туреччини*» (*Salman v. Turkey*) [ВП], 2000, § 100; «*Ангелова проти Болгарії*» (*Angelova v. Bulgaria*), 2002, § 111; «*Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини*» (*Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*), 2020). Суд також змістив тягар доведення в інших справах, де заявнику було б надмірно тяжко на практиці довести дискримінацію («*Чінта проти Румунії*» (*Cința v. Romania*), 2020).

85. У справах про дискримінацію Суд не виключав, що у конкретних ситуаціях від Уряду-відповідача можуть вимагати спростувати небезпідставне звинувачення у дискримінації, і — якщо їм це не вдається — Суд може встановити порушення статті 14 Конвенції на цій основі.

86. Для спростування презумпції дискримінації Держава може або довести, що заявник насправді не знаходиться у подібній або співставній ситуації з його «компаратором», що різне поводження не засноване на захищених ознаках, а на інших об'єктивних відмінностях, або що різниця у поводженні була виправданою («*Хамтоху та Аксенчик проти Росії*» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], 2017, § 65; «*Шассаню та інші проти Франції*» (*Chassagnou and Others v. France*) [ВП], 1999, §§ 91-92; «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 57; «*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, § 114; «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 177).

87. Такий підхід здебільшого використовувався у справах про непряму дискримінацію, де заявники могли мати труднощі з доведенням дискримінаційного поводження. У таких справах статистичні дані можуть відігравати важливу роль у наданні допомоги заявнику зі створенням презумпції дискримінації. Якщо заявник може продемонструвати на основі беззаперечної офіційної статистики існування факту *prima facie*, що конкретна норма — хоча і сформульована нейтральними термінами — фактично впливає на очевидно вищий відсоток групи порівняно з іншою групою, Уряд-відповідач повинен довести, що це є результатом об'єктивних факторів, які не пов'язані з дискримінацією («*Хогендейк проти Нідерландів*» (*Hoogendijk v. the Netherlands*) (ухв.), 2005; «*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*), 2007, § 180; «*Ді Трізіо проти Швейцарії*» (*Di Trizio v. Switzerland*), 2016, § 86).

88. Статистики, яка за результатами критичного аналізу виявляється достовірною та суттєвою, буде достатньо, щоб становити доказ *prima facie*, який повинен надати заявник. Проте це не означає, що непряму дискримінацію не можна довести без статистичних даних («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 188). Достовірні національні або міжнародні звіти також можна використати з такою метою («*Мемедова та інші проти Північної Македонії*» (*Memedova and Others v. North Macedonia*), 2023, §§ 91-94).

89. У справах про домашнє насильство потрібно доводити конкретний перелік обставин, де заявник повинен продемонструвати, що таке насильство зачіпає здебільшого жінок, і що дії органів державної влади полягали не просто у відсутності або затримці реагування на домашнє насильство, а прирівнювалися до неодноразового виправдання такого насильства і відображали дискримінаційне ставлення до заявниці як жінки (*«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013, § 89). Наприклад, у справі *«Тальпіс проти Італії» (Talpis v. Italy)*, 2017, Суд зазначив, що заявник продемонстрував існування дискримінації *prima facie* через висновки Спеціального доповідача з питань насильства стосовно жінок, його причин і наслідків, а також Національного інституту статистики. У справі *«Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey)*, 2009, Суду не представили статистику про те, що потерпілими від домашнього насильства були здебільшого жінки, і дійсно зазначалося, що «Емнесті Інтернешнл» стверджувала про відсутність достовірних даних з цього приводу. Натомість Суд був готовий прийняти оцінку «Емнесті Інтернешнл», авторитетної міжнародної ГО, та Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок про те, що насильство стосовно жінок було значною проблемою в Туреччині. З іншого боку, у справі *«Й та інші проти Болгарії» (Y and Others v. Bulgaria)*, 2022, Суд постановив, що не було представлено жодних конкретних доказів, щоб стверджувати, що органи державної влади залишалися в цілому вдоволеними у справах про домашнє насильство. Встановлено, що болгарські органи влади не збирали або не вели комплексну статистику про спосіб розгляду правоохоронними органами справ про домашнє насильство, що було серйозним упущенням, яке вже критикувала низка міжнародних суб'єктів у цій сфері. За відсутності повних статистичних даних заявники, утім, мали можливість спробувати обґрунтувати свої твердження іншими видами доказів *prima facie*, наприклад спеціалізованими звітами. Проте три міжнародні звіти, які вони подали, закликали болгарські органи влади боротися з дискримінацією стосовно жінок, але вони не стверджували, що поліція або інші органи постійно применшували або не бажали розглядати справи про домашнє насильство чи наводити конкретні місцеві дані з цього питання. Крім того, не встановивши жодного доказу упередженості стосовно жінок з боку державних службовців, які безпосередньо займалися справою потерпілої, або проблем з існуючою правовою базою для захисту жінок від домашнього насильства в Болгарії, Суд не встановив порушення статті 14 у цій справі. Натомість у справі *«А.Е. проти Болгарії» (A.E. v. Bulgaria)*, 2023, Суд був переконаний, що наданих заявницею доказів, зокрема статистики насильства стосовно жінок в Болгарії, повідомленої національними громадськими організаціями та включеної в інструмент ЄС 2017 року для вимірювання гендерної рівності, і даних, наданих Міністерством внутрішніх справ за 2019 та 2020 роки стосовно кількості жінок, які повідомили про домашнє насильство, було достатньо, щоб подавати обґрунтовану скаргу про дискримінацію стосовно жінок, також пам'ятаючи про те, що це була третя справа проти Болгарії, де було встановлено порушення Конвенції, що є наслідком реагування органів державної влади на випадки домашнього насильства стосовно жінок (§§ 118-19). Суд вважав, що відсутність офіційної комплексної статистики, яку ведуть органи державної влади, більше не може пояснюватися як просте упущення з їхнього боку з огляду на обсяг проблеми в Болгарії та пов'язане з цим зобов'язання органів державної влади приділяти особливу увагу наслідками домашнього насильства для жінок та вживати відповідні дії (§ 120). Суд встановив порушення статті 14 разом зі статтею 3, зауваживши, що спосіб формулювання та тлумачення відповідними органами правових положень, що забезпечують захист від домашнього насильства, повинен був позбавити багатьох потерпілих від домашнього насильства жінок офіційного обвинувачення винних і, відповідно, ефективного захисту (§ 120).

90. У справах про стверджувану дискримінацію через насильство Суд уточнив, що не проведення органами державної влади ефективного розслідування щодо стверджуваного дискримінаційного мотиву акту насильства не повинно саме по собі переносити тягар доведення на Уряд стосовно стверджуваного порушення статті 14 Конвенції у поєднанні з основним аспектом статті 2 або 3 (*там само*). Зворотне вимагало б від Уряду-відповідача довести відсутність конкретного суб'єктивного ставлення з боку відповідної особи (*«Начова та*

інші проти Болгарії» [ВП], 2005, § 157; *«Бекос і Кутропулос проти Греції» (Bekos and Koutropoulos v. Greece)*, 2005, § 65). Справа *«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, стосувалася стрілянини військовою поліцією у двох ромів-втікачів під час спроби арешту. Зрештою, Суд дійшов висновку, що не було встановлено, що расистські настрої відіграли свою роль у смертях втікачів (див. також *«Адам проти Словаччини» (Adam v. Slovakia)*, 2016). Проте стосовно порушення статті 14 у поєднанні з процесуальним аспектом статті 2 Суд встановив, що органи державної влади не виконали свій обов'язок вжити усіх можливих заходів для розслідування того, чи мала роль дискримінація у цих подіях.

91. У справі *«Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини» (Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary)*, 2020, з огляду на особливості справи — підвищення засудженого вбивці вірменського солдата, присудження кількох виплат без правової основи, його звеличення як героя багатьма високопосадовцями Азербайджану, а також створення окремої сторінки на вебсайті Президента — на думку Суду заявники надали достатньо сильні, чіткі та узгоджені висновки, щоб висунути обґрунтовану скаргу про те, що оскаржувані заходи були мотивовані етнічним походженням потерпілих. З огляду на складність для заявників довести таке упередження поза розумним сумнівом, Суд за конкретних обставин справи змінив тягар доведення так, що обов'язком Азербайджану стало спростувати звинувачення у дискримінації, що йому не вдалося.

92. У справі *«Басу проти Німеччини» (Basu v. Germany)*, 2022, Суд вважав, що оскільки є спірна вимога, що заявник міг підлягати перевірці документів поліцією у зв'язку з расовими характеристиками, і такі дії підпадають під обсяг застосування статті 8, обов'язок органів державної влади розслідувати існування можливого зв'язку між расистськими настроями та дією представника Держави потрібно вважати таким, що походить з їхніх зобов'язань у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 8 (*«Мухаммад проти Іспанії» (Muhammad v. Spain)*, 2022, 68; *«Басу проти Німеччини» (Basu v. Germany)*, 2022, § 35). У справі *«Ва Байле проти Швейцарії» (Wa Baile v. Switzerland)*, 2024, яка також стосувалася звинувачень у расовому профілюванні під час перевірки документів на залізничному вокзалі, Суд встановив порушення процесуальних зобов'язань, закріплених у статті 14 і статті 8, через нездатність національних судів (кримінальних та адміністративних) встановити, чи лежали в основі перевірки документів дискримінаційні мотиви (§§ 93-103). Він також підтвердив, що відсутність достатніх правових та адміністративних гарантій призвела до ризику існування дискримінаційних механізмів контролю (§ 130), і, за обставин справи, дійшов висновку, що Уряд не мав змоги спростувати презумпцію дискримінаційного поведіння під час зазначеної перевірки документів (§§ 131-135), а отже також встановив порушення основної складової статті 14 разом зі статтею 8. Справа *«Мемедова та інші проти Північної Македонії» (Memedova and Others v. North Macedonia)*, 2023, стосувалася етнічного профілювання ромів прикордонниками при відмові у праві покинути країну згідно з вказівками Міністерства внутрішніх справ про посилення прикордонного контролю організованих груп громадян, які покидали країну і були потенційними шукачами притулку. Посилаючись на низку національних та міжнародних звітів з цього питання, Суд дійшов висновку, що попри відсутність дискримінаційного формулювання у внутрішніх вказівках спосіб їхнього виконання прикордонниками на практиці призвів до позбавлення можливості непропорційної кількості ромів виїхати за кордон. Було визнано, що різниця у поведінці не мала об'єктивного й обґрунтованого виправдання і, відповідно, порушувала статтю 14 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування).

93. Суд також застосував це правило у контексті стверджуваної дискримінації спілок, встановивши, що оскільки заявники продемонстрували дискримінацію *prima facie*, тягар доведення повинен був перейти на відповідача, і роботодавець — зазвичай маючи контроль над відповідними доказами — повинен був продемонструвати існування законних підстав для

звільнення заявників (*«Хоппен і профспілка працівників «ЕйБі Амбер Грід» (Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees v. Lithuania)*, 2023, § 230).

94. В інших справах про дискримінацію заняття або переконання інших осіб, які належать до тієї ж захищеної категорії, можуть бути достатнім доказом. У справі *«Оршус та інші проти Хорватії» (Oršuš and Others v. Croatia)* [ВП], 2010, про розміщення ромських дітей у класах виключно для ромів через стверджуване погане володіння хорватською мовою Суд встановив, що на відміну від справи *«Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (D.H. and Others v. the Czech Republic)* [ВП], 2007, сама статистика не створює презумпцію дискримінації. Однак той факт, що розміщення дітей в окремих класах на основі недостатнього володіння мовою стосувалося лише ромських учнів, створював презумпцію різного поводження.

V. Дискримінація за ознакою

95. Стаття 14 не забороняє усі відмінності у поводженні, а лише ті, що засновані на встановленій, об'єктивній або особистій характеристиці чи «ознаці», за якою особи або групи осіб різняться між собою (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, § 134; *«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, § 113; *«Кіютін проти Росії» (Kiyutin v. Russia)*, 2011, § 56).

96. Стаття 14 Конвенція передбачає невичерпний перелік ознак, захищених від дискримінації, про що свідчать слова «за будь-якою ознакою» (французькою — «*notamment*») та додавання у перелік фрази «за іншою ознакою» (французькою — «*toute autre situation*») (*«Кліфт проти Сполученого Королівства» (Clift v. the United Kingdom)*, 2010, § 55; *«Енгель та інші проти Нідерландів» (Engel and Others v. the Netherlands)*, 1976, § 72; *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 70). Крім того, Суд напрацював масштабну практику, яка розширила кількість захищених ознак шляхом широкого тлумачення виразу «інші ознаки» з урахуванням сучасних умов.

97. З цього приводу Суд наголосив, що заборона дискримінації, закріплена у статті 14, мала значення лише тоді, якщо (у кожній окремій справі) особисте становище заявника у зв'язку з перерахованими у такому положенні критеріями враховувалося саме таким, як воно було. Інші дії у вигляді відхилення позовних вимог потерпілої особи на тій підставі, що він або вона могли уникнути дискримінації шляхом зміни одного з факторів, про які йдеться (наприклад, шляхом отримання певного громадянства), позбавили б статтю 14 суті (*«Андрєєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, § 91).

A. Стаття

98. Що стосується дискримінації за ознакою статі, Суд неодноразово наголошував, що на сьогодні просування гендерної рівності є головною метою у Державах-членах Ради Європи (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 127), і що, по суті, потрібно навести «дуже вагомий підстави», перш ніж вважати таку різницю у поводженні сумісною з Конвенцією (*«Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom)*, 1985, § 78; *«Бурґхарц проти Швейцарії» (Burghartz v. Switzerland)*, 1994, § 27; *«Шулер-Зґраґген проти Швейцарії» (Schuler-Zraggen v. Switzerland)*, 1993, § 67; *«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 127; *«Дж.Д. та А. проти Сполученого Королівства» (J.D. and A. v. the United Kingdom)*, 2019, § 89; *«Білер проти Швейцарії» (Beeler v. Switzerland)* [ВП], 2022, § 95).

99. Суд постановив, що посилання на традиції, загальні припущення або панівні соціальні установки у конкретній країні були недостатнім виправданням різниці у поводженні за ознакою статі

(«*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], 2012, § 127). Наприклад, Державам заборонялося вводити традиції, що походять від первинної ролі чоловіків та вторинної ролі жінок у сім'ї («*Юнал Текелі проти Туреччини*» (*Ünal Tekeli v. Turkey*), 2004, § 63; «*Константін Маркін проти Росії*» [ВП], 2012, § 127; «*Білер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2022, § 110). Посилання на традиційний розподіл гендерних ролей у суспільстві не виправдовує, наприклад, позбавлення чоловіків права на відпустку по догляду за дитиною. Гендерні стереотипи, такі як сприйняття жінок як основних вихователів дітей, а чоловіків — як основних годувальників, не можуть розглядатися як достатнє виправдання різниці у поведженні, так само як і аналогічні стереотипи на підставі раси, походження, кольору шкіри або сексуальної орієнтації («*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], 2012, § 143). У справі «*Білер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2022, § 113, Суд зазначив, що національне законодавство, яке впроваджувало різницю між жінками і чоловіками з точки зору доступу до пенсії по втраті годувальника, закріплювало упередження і стереотипи стосовно характеру або ролі жінок у суспільстві і було невідповідним для кар'єри жінок та сімейного життя чоловіків.

100. Суд встановив, що різне поведження за ознакою статі порушувало статтю 14 у різних сферах, наприклад:

- рівність у шлюбі («*Юнал Текелі проти Туреччини*» (*Ünal Tekeli v. Turkey*), 2004; «*Бурґхарц проти Швейцарії*» (*Burghartz v. Switzerland*), 1994; «*Нуркан Байрактар проти Туреччини*» (*Nurcan Bayraktar v. Türkiye*)*, 2023);
- доступ до працевлаштування («*Емель Бойраз проти Туреччини*» (*Emel Boyraz v. Turkey*), 2014);
- пенсійний вік («*Морару та Марін проти Румунії*» (*Moraru and Marin v. Romania*), 2022; «*Пайонк та інші проти Польщі*» (*Pajok and Others v. Poland*), 2023);
- відпустка по догляду за дитиною та грошова допомога («*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], 2012; «*Груба та інші проти Росії*» (*Gruba and Others v. Russia*), 2021);
- пенсія по втраті годувальника («*Вілліс проти Сполученого Королівства*» (*Willis v. the United Kingdom*), 2002; «*Білер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2022);
- громадянські обов'язки («*Зарб Адамі проти Мальти*» (*Zarb Adami v. Malta*), 2006; «*Карлґайнц Шмідт проти Німеччини*» (*Karlheinz Schmidt v. Germany*), 1994);
- возз'єднання сім'ї («*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985);
- прізвище дітей («*Кузан і Фаццо проти Італії*» (*Cusan and Fazzo v. Italy*), 2014; «*Леон Мадрид проти Іспанії*» (*León Madrid v. Spain*), 2021); або
- домашнє насильство («*Опуз проти Туреччини*» (*Opuz v. Turkey*), 2009; «*Володіна проти Росії*» (*Volodina v. Russia*), 2019; «*Тхелідзе проти Грузії*» (*Tkheldize v. Georgia*), 2021; «*А.Е. проти Болгарії*» (*A.E. v. Bulgaria*), 2023).

101. У справі «*Карвальо Пінту де Соуза Мораїс проти Португалії*» (*Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*), 2017, Суд постановив, що питання, про яке йдеться, було припущенням національних судів у провадженні про лікарську недбалість стосовно того, що сексуальність не була настільки важливою для п'ятдесятирічної матері двох дітей, як для молодшої особи. Таке припущення відображало традиційну ідею про жіночу сексуальність як таку, що в основному пов'язана з дітонародженням, і, відповідно, ігнорувало її фізичну та психологічну важливість для самореалізації жінок.

102. Загалом, у контексті статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції Суд застосував тест, який «очевидно не мав обґрунтованої підстави», лише до обставин, де стверджувана різниця у поведженні була спричинена перехідним заходом, спрямованим на виправлення історичної нерівності («*Стек і інші проти Сполученого Королівства*» (*Stec and Others*

v. the United Kingdom) [ВП], 2006, §§ 61-66; «*Ранкі та Уайт проти Сполученого Королівства*» (*Runkee and White v. the United Kingdom*), 2007, §§ 40-41; «*Товариство добробуту британських гуркхів та інші проти Сполученого Королівства*» (*British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom*), 2016, § 81). Наприклад, Суд визнав, що різниця у поводженні з чоловіками та жінками у державній пенсійній системі була допустимою, оскільки це було формою позитивних заходів, спрямованих на виправлення фактичної нерівності між двома гендерами («*Стек і інші проти Сполученого Королівства*» (*Stec and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2006, § 61; «*Андрле проти Чеської Республіки*» (*Andrle v. the Czech Republic*), 2011, § 60). Аналогічно, у справі «*Хамтоху та Аксенчик проти Росії*» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], 2017, про звільнення жінок-злочинниць від довічного ув'язнення Суд взяв до уваги захист жінок від гендерно зумовленого насильства, зловживань та сексуальних домагань у в'язницях, а також необхідність захисту вагітності та материнства (§ 82). Суд також встановив у справі «*Александру Енаке проти Румунії*» (*Alexandru Enache v. Romania*), 2017, що національне законодавство, яке дозволяє відстрочити відбування вироку для матерів малих дітей, а не батьків, було виправданим з метою врахування особливого зв'язку між матір'ю та дитиною протягом першого року життя дитини (§ 76).

103. За межами майнового контексту про перехідні заходи, і якщо стверджувана дискримінація була заснована на статі, потрібні «дуже вагомі підстави» для виправдання оскаржуваного заходу стосовно заявників. У справі «*Дж.Д. та А. проти Сполученого Королівства*» (*J.D. and A. v. the United Kingdom*), 2019, де заявницю розмістили за «програмою притулку», яка спрямована на захист потерпілих від серйозного домашнього насильства, Суд встановив, що зменшення житлової допомоги суперечило меті такої програми (дозволити їй залишитися у своєму житлі заради власної безпеки), і що не було вагомих підстав для виправдання надання пріоритету одній законній меті над іншою.

104. У справі «*Юрчич проти Хорватії*» (*Jurčić v. Croatia*), 2021, Суд вперше постановив, що жінка зазнала дискримінації за ознакою вагітності. Заявниця, працевлаштування якої розпочалося через десять днів після екстракорпорального запліднення (ЕКЗ), згодом пішла у відпустку у зв'язку із хворобою через ускладнення, пов'язані з вагітністю. Відповідні органи повторно розглянули і відхилили її заяву на страхування, зазначивши, що її працевлаштування було фіктивним. Оскільки лише з жінками можуть поводитися інакше за ознакою вагітності, Суд постановив, що така різниця у поводженні прирівнювалася до прямої дискримінації за ознакою статі, якщо це не було виправданим. Суд також визначив внутрішню практику, спрямовану на вагітних жінок, справжність працевлаштування яких часто перевіряли під час їх прийняття на роботу у період вагітності, хоча за внутрішнім законодавством роботодавцю заборонено відмовлятися брати на роботу вагітну жінку через її стан. Розглядаючи справу заявниці, органи державної влади обмежилися висновком про те, що через ЕКЗ заявниця була медично непридатною для роботи, тим самим маючи на увазі, що їй слід було утриматися від працевлаштування до отримання результатів аналізів на вагітність. Це прямо суперечило як внутрішньому, так і міжнародному законодавству і було рівнозначно відмові заявниці від пошуку будь-якої роботи у зв'язку з її можливою передбачуваною вагітністю. Зрештою, Суд також висловив занепокоєння стосовно підтексту висновку органів державної влади, який передбачав, що жінки не повинні працювати або шукати роботу під час вагітності або навіть її можливості, що прирівнювалося до гендерної стереотипізації. Утім, у справі «*Напотник проти Румунії*» (*Napotnik v. Romania*), 2020, Суд встановив, що дострокове припинення дипломатичної посади заявниці за кордоном через вагітність було необхідним для забезпечення та підтримки функціональної спроможності дипломатичного представництва і, зрештою, для захисту прав інших осіб. Національні органи влади забезпечили відповідні та достатні підстави для виправдання такої різниці у поводженні, щоб заявниця, відповідно, не зазнала дискримінації.

105. У справі «*Нуркан Байрактар проти Туреччини*» (*Nurcan Bayraktar v. Türkiye*)*, 2023, Суд постановив, що відмова звільнити жінку від 300-денного періоду очікування, встановленого для розлучених жінок, які бажають знову вступити в шлюб, без проходження нею медичного

обстеження, щоб довести, що вона не вагітна, становила дискримінацію за ознакою статі, що порушує статтю 14 у поєднанні зі статтею 12. Навіть припускаючи, що встановлення батьківства є законною метою, для досягнення якої розлученням жінок було встановлено відповідний період очікування, Суд визнав його безглуздим і неефективним, зазначивши при цьому сексистські стереотипи, на які посилається національний суд, а саме, що жінки мають обов'язок перед суспільством у зв'язку з їхньою потенційною роллю матері та здатністю народжувати дітей.

106. У справі *«Морару та Марін проти Румунії» (Moraru and Marin v. Romania)*, 2022, яка стосувалася становища жінок-держслужбовиць, умов виходу на пенсію яких відрізнялися від умов для чоловіків, Суд встановив, що ненадання жінкам можливості продовжувати працювати після настання пенсійного віку (і доки вони не досягнуть пенсійного віку, встановленого для чоловіків) становило дискримінацію за ознакою статі, що не мало об'єктивного виправдання чи необхідності за таких обставин (§ 123).

107. У справі *«Пайонк та інші проти Польщі» (Pajok and Others v. Poland)*, 2023, Суд дійшов висновку, що новостворена різниця у віці між чоловіками та жінками з точки зору дострокового припинення строку перебування на посаді судді становила дискримінацію за ознакою статі (§§ 260-63).

108. Суд також розглядав низку справ про домашнє насильство у розумінні статей 2 і/або 3 в поєднанні зі статтею 14. Суд чітко вважав домашнє насильство формою гендерно зумовленого насильства, що було, в свою чергу, формою дискримінації жінок (*«Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey)*, 2009, §§ 184-191; *«Халіме Кіліч проти Туреччини» (Halime Kiliç v. Turkey)*, 2016, § 113; *«М.Г. проти Туреччини» (M.G. v. Turkey)*, 2016, § 115; *«Тхелідзе проти Грузії» (Tkhelidze v. Georgia)*, 2021). З огляду на це відсутність захисту жінок з боку Держави від домашнього насильства може порушувати їхнє право на рівний захист за законом, і така відсутність захисту не обов'язково повинна бути умисною (*«Тальпіс проти Італії» (Talpis v. Italy)*, 2017, § 141; *«Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey)*, 2009, § 191; *«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013, § 85; *«Т.М. та С.М. проти Республіки Молдова» (T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova)*, 2014, § 57).

109. У такого роду справах заявнику достатньо надати Суду належні та достатні елементи для пред'явлення *prima facie* звинувачення у дискримінації, що перекладає тягар доведення на Державу-відповідача, яка повинна продемонструвати, які відновлювальні заходи були вжиті нею для відшкодування невідгідного становища, пов'язаного зі статтю. Достатні докази можна отримати зі статистичних даних від органів державної влади або наукових установ, або зі звітів громадських організацій чи міжнародних спостерігачів. Вони повинні демонструвати, що: (i) домашнє насильство стосується здебільшого жінок; і (ii) загальне ставлення органів державної влади створило клімат, сприятливий для такого насильства.

110. У справі *«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013, яка стосувалася невжиття органами державної влади належних заходів для захисту заявниці та її дочок від домашнього насильства, Суд встановив, що дії (бездіяльність) органів державної влади були не просто відсутністю або затримкою реагування на насильство стосовно першої заявниці, вчинене її чоловіком, а прирівнювалися до неодноразового виправдання такого насильства і відображали дискримінаційне ставлення до першої заявниці як жінки (§ 89; див. також *«Мудрич проти Республіки Молдова» (Mudric v. the Republic of Moldova)*, 2013, § 63).

111. У справі *«Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia)*, 2019, Суд встановив, що російська правова база, яка не визначала домашнє насильство як окремий злочин або обтяжуючий елемент інших злочинів і встановлювала мінімальне порогове значення тяжкості ушкоджень, необхідне для початку державного обвинувачення, не відповідала вимогам, притаманним позитивному зобов'язанню Держави створити і ефективно застосовувати систему, що карає усі форми домашнього насильства та забезпечує достатні гарантії для потерпілих. Така відсутність

законодавства, що визначає домашнє насильство і бореться з ним на системному рівні, свідчила про небажання органів державної влади визнавати серйозність та масштаб проблеми домашнього насильства в Росії та його дискримінаційний вплив на жінок. Толеруючи впродовж багатьох років клімат, який сприяв домашньому насильству, російські органи державної влади не створили умов для суттєвої гендерної рівності, що дозволили б жінкам жити без страху неналежного поведіння або посягань на їхню фізичну недоторканність і користуватися рівним захистом за законом. У справі *«Тунікова та інші проти Росії» (Tunikova and Others v. Russia)*, 2021, Суд підтвердив такі висновки та зазначив, що Уряд-відповідач повинен вжити детальних загальних заходів для негайного виконання своїх зобов'язань за Конвенцією.

112. У справі *«Тальпіс проти Італії» (Talpis v. Italy)*, 2017, де заявниця пережила низку випадків домашнього насильства, що завершилося вбивством її чоловіком їхнього сина, Суд зазначив, що заявниця продемонструвала існування *prima facie* доказів за допомогою висновків кількох органів, які свідчили про те, що, по-перше, домашнє насильство здебільшого зачіпає жінок, і що велику кількість жінок було вбито їхніми партнерами або колишніми партнерами і, по-друге, що в Італії зберігалися соціо-культурні установки щодо толерування домашнього насильства. Вона також продемонструвала, що саме у її справі органи державної влади були неактивними протягом тривалого періоду часу. Нещодавно у справі *«Ланді проти Італії» (Landi v. Italy)*, 2022, Суд зазначив, що після ухвалення рішення у справі *Тальпіс* у 2017 році Італія вжила низку заходів з метою виконання Стамбульської конвенції, таким чином демонструючи справжню політичну волю запобігати та боротися з насильством стосовно жінок. В такому оновленому правовому порядку заявниця не мала успіху у зборі доказів *prima facie* про постійну поширену інертність у системі правосуддя, що перешкоджає забезпеченню ефективного захисту потерпілих жінок від домашнього насильства або від дискримінаційного характеру заходів чи практик, які здійснювалися у її справі.

113. У справі *«Тхелідзе проти Грузії» (Tkheldze v. Georgia)*, 2021, дочка заявниці зазнавала насильства і, зрештою, була вбита її партнером. В умовах системних помилок і гендерно зумовленого насильства та на основі відповідних статистичних даних про те, що домашнє насильство здебільшого стосується жінок (частка яких становила приблизно 87% від усіх потерпілих), повідомлень кількох авторитетних міжнародних моніторингових органів, а також Офісу Народного захисника Грузії про те, що причини насильства стосовно жінок були пов'язані з дискримінаційними гендерними стереотипами та патріархальними поглядами, Суд встановив, що органи державної влади не вжили запобіжних дій для захисту та розслідування бездіяльності поліції у її справі (див. також *«А і Б проти Грузії» (A and B v. Georgia)*, 2022).

114. У справі *«А.Е. проти Болгарії» (A.E. v. Bulgaria)*, 2023, заявниця (на той час неповнолітня) була потерпілою від домашнього насильства з боку її партнера. На основі статистичних даних, наданих нею, які разом з попередніми справами про домашнє насильство, порушеними проти Болгарії, свідчили про те, що домашнє насильство в Болгарії стосувалося здебільшого жінок (§§ 118-19), Суд зазначив, що органи державної влади не продемонстрували, які конкретно політики, спрямовані на захист потерпілих від домашнього насильства та покарання кривдників, вони переслідували і в якому обсязі (§ 120), і не спростував обґрунтовану скаргу заявниці про загальну інституційну пасивність у питаннях, що стосувалися домашнього насильства в Болгарії (§ 122).

В. Раса та колір шкіри

115. Етнічна приналежність та раса є пов'язаними поняттями (*«Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], 2009, § 43; *«Тімішев проти Росії» (Timishev v. Russia)*, 2005, § 56). Оскільки поняття раси базується на ідеї біологічної класифікації людей на підвиди на основі таких морфологічних ознак, як колір шкіри або риси обличчя, етнічна приналежність походить з ідеї про суспільні групи, які відзначаються, зокрема, спільним

громадянством, родовою приналежністю, релігією, спільною мовою або культурним та традиційним походженням і особливостями («*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 43; «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 55).

116. Дискримінація через фактичне або передбачуване етнічне походження особи є формою расової дискримінації («*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 43; «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 55). Расова дискримінація як расове насильство є вкрай ганебною і з огляду на її небезпечні наслідки вимагає особливої пильності та рішучої реакції від органів влади. З цієї причини органи державної влади повинні використовувати усі доступні засоби для боротьби з расизмом, таким чином укріплюючи демократичне бачення суспільства, у якому різноманіття сприймається не як загроза, а як джерело збагачення («*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 43; «*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], 2005, § 145; «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 56; «*Соаре та інші проти Румунії*» (*Soare and Others v. Romania*), 2011, § 201; «*Стойца проти Румунії*» (*Stoica v. Romania*), 2008, § 117).

117. У такому контексті, де різниця у поведженні заснована на расі або етнічному походженні, поняття об'єктивного й обґрунтованого виправдання повинне тлумачитися максимально стисло («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 196; «*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 44). Різниця у поведженні, заснована виключно або визначальною мірою на етнічному походженні особи, не може мати об'єктивного виправдання у сучасному демократичному суспільстві, побудованому на принципах плюралізму та поваги дорізних культур («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 176; «*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009, § 44; «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 58).

118. Суд розглядав низку справ про насильство на ґрунті расизму, вчинене поліцією («*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], 2005; «*Б.С. проти Іспанії*» (*B.S. v. Spain*), 2012; «*Стойца проти Румунії*» (*Stoica v. Romania*), 2008; «*Бекос і Куропулос проти Греції*», 2005; «*Туран Чакір проти Бельгії*» (*Turan Cakir v. Belgium*), 2009; «*Аджигітова та інші проти Росії*» (*Adzhigitova and Others v. Russia*), 2021) або фізичними особами («*Абду проти Болгарії*» (*Abdu v. Bulgaria*), 2014; «*Молдован та інші проти Румунії (№ 2)*», 2005; «*Шечіч проти Хорватії*» (*Šečić v. Croatia*), 2007; «*Махашевий проти Росії*» (*Makhashevy v. Russia*), 2012; «*Федорченко та Лозенко проти України*» (*Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine*), 2012).⁴

119. З цього приводу конвенційні органи також визнали, що дискримінація за ознакою раси може за певних обставин прирівнюватися до «поводження, що принижує гідність» у розумінні статті 3 («*Східно-африканські азіати проти Сполученого Королівства*» (*East African Asians v. the United Kingdom*), 1973, доповідь Комісії; «*Абду проти Болгарії*» (*Abdu v. Bulgaria*), 2014, § 23).

120. Якщо є підозра, що расове ставлення передбачало акт насильства, вкрай важливо проводити офіційне розслідування з рішучістю та неупередженістю. Крім того, під час розслідування насильницьких інцидентів, спровокованих імовірними расистськими настроями, органи державної влади зобов'язані вжити всіх розумних заходів для встановлення існування расистських мотивів, а також визначити, чи відіграли роль у подіях почуття ненависті або упередження на основі етнічного походження особи. Це потрібно робити з урахуванням необхідності постійно підтверджувати суспільне засудження расизму та етнічної ненависті і підтримувати впевненість меншин у здатності органів державної влади захистити їх від загрози насильства на ґрунті расизму («*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], 2005, § 160; «*Абду проти Болгарії*» (*Abdu*

4. Див. «Дискримінація через насильство» нижче.

v. Bulgaria), 2014, § 29). Зобов'язання органів державної влади шукати ймовірний зв'язок між расистським ставленням та відповідним актом насильства є не лише аспектом процесуальних обов'язків, що походять зі статей 2 і 3 Конвенції, а й частиною відповідальності Держав у розумінні статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтями 2 і 3 («*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], 2005, § 160; «*Абду проти Болгарії*» (*Abdu v. Bulgaria*), 2014, § 31; «*Менсон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Menson and Others v. the United Kingdom*) (ухв.), 2003).

121. Суд також уточнив обсяг обов'язку розслідувати акт насильства на расовому ґрунті у справі «*Шкорянець проти Хорватії*» (*Škorjanec v. Croatia*), 2017, де на заявницю напали через те, що її партнер був ромського походження. Відповідно, стаття 14 у поєднанні зі статтею 3 стосується не лише актів насильства, заснованих на фактичному або передбачуваному особистому статусі чи характеристиках жертви, а й актів насильства, заснованих на фактичному чи передбачуваному зв'язку чи приналежності жертви до іншої особи, що фактично або ймовірно володіє певним статусом чи захищеною характеристикою.

122. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 у справі «*Бурля та інші проти України*» (*Burlya and Others v. Ukraine*), 2018, про незабезпечення поліцією захисту ромських мешканців від заздалегідь спланованого нападу на їхнє житло натовпом, що виступає проти ромів. Хоча деяких заявників не було в селі на момент подій, а також не було фізичного насильства, Суд врахував, зокрема, ті факти, що розслідування взагалі не проводилося, і жодну особу не притягли до відповідальності за напад.

123. У справі «*Пакетова та інші проти Болгарії*» (*Paketova and Others v. Bulgaria*), 2022, Суд встановив порушення статті 8 у поєднанні за статтею 14, оскільки заявників примушували покинути їхні домівки на тлі антиромських маршів у їхньому селі, яких вони на законних підставах могли боятися, навіть якщо не було встановлено, що протестувальники фактично знаходилися у безпосередній близькості до заявників, а також через неодноразову публічну демонстрацію чиновниками протидії поверненню ромів додому, яка становила реальну перешкоду для мирного повернення заявників.

124. Суд також встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції у низці справ про право на освіту ромських школярів («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007; «*Горват і Кісс проти Угорщини*» (*Horváth and Kiss v. Hungary*), 2013; «*Оршуш та інші проти Хорватії*» (*Oršuš and Others v. Croatia*) [ВП], 2010; «*Лавіда та інші проти Греції*» (*Lavida and Others v. Greece*), 2013; «*Сампаніс та інші проти Греції*», 2008; «*Елмазова та інші проти Північної Македонії*» (*Elmazova and Others v. North Macedonia*), 2022; «*Сольчан проти Угорщини*» (*Szolcsan v. Hungary*), 2023).⁵

125. Крім того, з огляду на конкретну дискримінацію ромів Суд неодноразово наголошував, що через свою непросту історію та постійне викорінення роми стали особливим видом знедоленої та вразливої меншини («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007, § 182). Відповідно, слід приділяти особливу увагу їхнім потребам та відмінному від звичного стилю життя — як у відповідній нормативно-правовій базі, так і під час прийняття рішень у конкретних справах (там само, § 181).

126. У справі «*Терна проти Італії*» (*Terna v. Italy*), 2021, внучку заявниці передали під державну опіку через те, що вона жила у кримінальному середовищі, а заявниця не могла доглядати за нею. Хоча опікун дитини просив суд припинити спілкування заявниці з її внучкою через ризик, що дитину можуть викрасти члени ромської громади, суд відхилив таку пропозицію. Суд встановив порушення статті 8, оскільки через проблему системного характеру в Італії заявниця жодного разу не відвідала внучку. Однак, попри доступні дані про те, що в Італії під опіку передали більшу кількість ромських дітей, у цій справі національні суди не використали аргументи стосовно етнічного походження дитини, і натомість їхній позов ґрунтувався на

5. Див. «Право на освіту» нижче.

найкращих інтересах дитини. Крім того, хоч міркування опікуна відображали упередження, і їх не можна було відхилити як необачні зауваження, їх було недостатньо для висновку про те, що ухвали національних судів були мотивовані етнічним походженням дитини.

127. Інші сфери, де Суд встановив порушення положень про заборону дискримінації за ознаками расової/етнічної дискримінації, стосувалися вимоги віднести себе до одного з трьох «державотворчих народів» Боснії та Герцеговини, щоб мати право балотуватися на виборах на найвищій політичній посаді у цій країні («*Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], 2009), права на свободу пересування чеченського народу в Росії, яке було визнане обмеженим виключно через етнічне походження заявника («*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005), правил возз'єднання сім'ї, які мали непропорційно упереджений вплив на осіб різного етнічного походження («*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016).

128. Суд встановив, що виборчі права заявників були порушені внаслідок недоліків у системі голосування національної меншини, що впливали на таємницю голосування, вільний політичний вибір виборців, і унеможливлювали здобуття кандидатом з національної меншини місця в парламенті («*Бакірді та Е.С. проти Угорщини*» (*Bakirdzi and E.C. v. Hungary*), 2022)⁶.

129. Справи «*Будінова й Чапразов проти Болгарії*» (*Budinova and Chaprazov v. Bulgaria*) та «*Бегар і Гутман проти Болгарії*» (*Behar and Gutman v. Bulgaria*) стосувалися невиконання Державою позитивного зобов'язання захищати осіб від мови ворожнечі політика проти ромів у першій справі та проти євреїв у другій. Суд уточнив, коли такі вирази підпадають під поняття «приватне життя», і розкритикував органи влади Болгарії за непроведення оцінювання змісту тверджень політика у належний спосіб. Фактично, надаючи значної ваги його свободі вираження поглядів стосовно оскаржуваних показань та применшуючи їхній вплив на право заявників на повагу до приватного життя як етнічних євреїв та етнічних ромів відповідно, які проживали в Болгарії, національні суди не вжили необхідних заходів урівноваження відповідно до практики Суду і, відповідно, не виконали належним чином позитивне зобов'язання реагувати на дискримінацію за ознакою етнічного походження заявників та гарантувати повагу до їхнього «приватного життя».

130. У справі «*Мухаммад проти Іспанії*» (*Muhammad v. Spain*), 2022, від заявника та його друга (обидва громадяни Пакистану однакового етнічного походження) вимагали ідентифікувати себе на вулиці нібито виключно за ознакою їхньої раси. У справі «*Басу проти Німеччини*» (*Basu v. Germany*), 2022, поліція проводила перевірку документів заявника, громадянина Німеччини індійського походження, та його дочки у потягу начебто через темний колір шкіри. У справі «*Ва Байле проти Швейцарії*» (*Wa Baile v. Switzerland*), 2024, заявника зупинили та обшукали на залізничному вокзалі нібито виключно через темний колір шкіри.

131. Однак Суд може вирішити не розглядати справу у розумінні статті 14, якщо вже встановлено окреме порушення основної статті Конвенції. Наприклад, у справі «*В.Ц. проти Словаччини*» (*V.C. v. Slovakia*), 2011, яка стосувалася стерилізації ромської жінки без її інформованої згоди, Суд встановив порушення статті 3 (заборона катування) та статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) і не вважав за необхідне окремо розглядати скаргу заявниці у розумінні статті 14.

С. Мова

132. Головним прецедентом, де Суд розглядав дискримінацію за ознакою мови, є «*Бельгійська мовна справа*», 1968, про викладання мов у бельгійській системі освіти. Держава відмовилася створити або субсидувати в одномовному нідерландському регіоні початкову школу, де мовою

6. Див. також «Політичні права» нижче.

навчання була французька. Для Суду різниця у поводженні була виправданою, оскільки у двох здебільшого одномовних регіонах було б неможливо забезпечити навчання обома мовами. Крім того, сім'ям не заважали користуватися приватною освітою французькою мовою у регіонах, де розмовляли нідерландською.

133. Суд також уточнив, що право на освіту, закріплене у статті 2 Першого протоколу до Конвенції, не включає право на доступ до освіти конкретною мовою: воно гарантувало право отримувати освіту однією з державних мов, а саме офіційних мов відповідної країни (*«Валіулліна та інші проти Латвії» (Valiullina and Others v. Latvia)*, 2023, § 135). У справі *«Валіулліна та інші проти Латвії» (Valiullina and Others v. Latvia)*, 2023, Суд встановив, що законодавча реформа, яка збільшувала частку предметів, які повинні викладатися латиською мовою у державних школах, і скорочувала використання російської мови в освіті, не була визнана такою, що суперечить статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції (подібний підхід стосовно приватних шкіл див. у справі *«Джібуті та інші проти Латвії» (Džibuti and Others v. Latvia)*, 2023).

134. За межами освітнього контексту конвенційні органи підтвердили, що Конвенція не гарантує мовної свободи і, зокрема, права використовувати мову на власний вибір у відносинах особи з державними установами та отримувати відповідь такою мовою (*«Ігорс Дмитрієвс проти Латвії» (Igoris Dmitrijevs v. Latvia)*, 2006, § 85; *«Пахор проти Італії» (Pahor v. Italy)*, 1994, рішення Комісії; *«Асоціація «Андеча Астур» проти Іспанії» (Association «Andecha Astur» v. Spain)*, 1997, рішення Комісії; *«Фризька національна партія та інші проти Нідерландів» (Fryske Nasjonale Partij and Others v. the Netherlands)*, 1985, рішення Комісії; *«Ізон проти Австрії» (Isop v. Austria)*, 1962, рішення Комісії).

135. Справа *«Макалін Мохамед Сед Дахір проти Швейцарії» (Macalin Moxamed Sed Dahir v. Switzerland)* (ухв.) (2015) стосувалася громадянки Сомалі, яка проживала та вийшла заміж у Швейцарії і якій відмовили у дозволі змінити ім'я. Її запит був наслідком того факту, що коли дівоче прізвище заявниці вимовляли за правилами «західної» вимови, воно набувало принизливого значення у сомалійській мові. Заявниця стверджувала, що вона була жертвою дискримінації за ознакою мови, що прирівнювалося до порушення статті 14 у поєднанні за статтею 8. Суд вважав скаргу явно необґрунтованою, оскільки образливе значення було саме у сомалійській мові, і, відповідно, становище заявниці не було співставним з особами, чії імена набували принизливого значення у поширених державних мовах.

136. У справі *«Паун Йованович проти Сербії» (Paun Jovanović v. Serbia)*, 2023, заявнику відмовили у праві використовувати ієкавську вимову (один з двох варіантів сербської мови з однаковим офіційним використанням всередині країни), виступаючи від імені його клієнта у судовому провадженні. Суд зауважив, що із заявником поводитися інакше, ніж з будь-яким іншим адвокатом, який використовував ієкавську вимову — інший офіційний варіант сербської мови — і якого на відміну від заявника суд не просив використовувати «офіційну мову у провадженні» (§ 83). Суд дійшов висновку, що для такого поводження не могло бути об'єктивного й обґрунтованого виправдання (§ 91)⁷.

D. Релігія

137. Разом із захистом від дискримінації за ознакою релігії, передбаченим у статті 14, Конвенція містить основне положення, яке чітко передбачає право на свободу думки, совісті і релігії, що закріплене у статті 9 Конвенції⁸. Ці поняття захищають «атеїстів, агностиків, скептиків та тих, хто не визначився», таким чином захищаючи тих, хто обирає дотримуватися або не дотримуватися релігійних переконань і сповідувати або не сповідувати конкретну релігію (*«S.A.S. проти Франції» (S.A.S. v. France)* [ВП], 2014, § 124; *«Іззетін Доган та інші проти Туреччини» (İzzettin*

7. Див. також *«Стаття 1 Протоколу № 12»* вище.

8. У зв'язку з цим див. також *Посібник зі статті 9 Конвенції* (свобода думки, совісті і релігії).

Doğan and Others v. Turkey) [ВП], 2016, § 103). Релігія та переконання є, по суті, особистими та суб'єктивними і не обов'язково повинні стосуватися віри, організованої навколо установ («Московське відділення Армії Порятунку проти Росії» (*Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*), 2006, §§ 57-58; «Церква Бессарабської Митрополії та інші проти Молдови» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), 2001, § 114; «Хасан і Чауш проти Болгарії» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [ВП], 2000, §§ 62 і 78). Новіші релігії, наприклад саєнтологія, а також нетрадиційні релігійні об'єднання також були визнані такими, що підлягають захисту («Церква саєнтології в Москві проти Росії» (*Church of Scientology Moscow v. Russia*), 2007; «Стародавня Балтійська Асоціація Ромува проти Литви» (*Ancient Baltic religious association "Romuva" v. Lithuania*), 2021).

138. Суд неодноразово постановляв, що при здійсненні регуляторних повноважень у цій сфері та у відносинах з різними релігіями, конфесіями та віруваннями Держава зобов'язана залишатися нейтральною та неупередженою («Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*), 2007, § 131; «Мануссакіс та інші проти Греції» (*Manoussakis and Others v. Greece*), 1996, § 47; «Церква Бессарабської Митрополії та інші проти Молдови» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), 2001, § 123). Такий обов'язок був несумісним з будь-якими повноваженнями Держави щодо оцінювання законності релігійних переконань або способів вираження таких переконань («Іззетін Доган та інші проти Туреччини» (*İzzettin Doğan and Others v. Turkey*) [ВП], 2016, § 68; «S.A.S. проти Франції» (*S.A.S. v. France*) [ВП], 2014, § 55; «Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), 2013, § 81).

139. Релігійні громади були автономними у тому розумінні, що Держави не повинні були створювати конкретну правову базу, щоб надати їм спеціальний статус, який передбачає конкретні привілеї, а Держава, яка створила такий статус, повинна була забезпечити, що релігійні групи мали справедливую можливість звернутися з проханням про такий статус, і що встановлені критерії застосовувалися без дискримінації («Іззетін Доган та інші проти Туреччини» (*İzzettin Doğan and Others v. Turkey*) [ВП], 2016, § 164). Що стосується дискримінації за ознакою релігії, Суд постановив, що різне поводження, засноване в основному тільки на релігії, було неприйнятним («Гоффманн проти Австрії» (*Hoffmann v. Austria*), 1993, § 36).

140. Суд встановив, що різниця у поводженні за ознакою релігії не була достатньо виправданою, таким чином становлячи порушення статті 14 у справах, наприклад, про

- насильство, засноване на вірі потерпілих («Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*), 2007; «Міланович проти Сербії» (*Milanović v. Serbia*), 2010);
- нездатність певних церков забезпечити релігійну освіту у школах та укласти офіційно визнані релігійні шлюби («Союз церков «Слово життя» та інші проти Хорватії» (*Savez crkava "Riječ života" and Others v. Croatia*), 2010);
- відмову надати батьківські права з огляду на релігійні переконання одного з батьків («Гоффманн проти Австрії» (*Hoffmann v. Austria*), 1993; «Войніти проти Угорщини» (*Vojnity v. Hungary*), 2013);
- заборону співробітникам приватної компанії носити релігійні символи, хоча вони не спричиняли жодних проблем, пов'язаних зі здоров'ям чи безпекою («Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), 2013; див., а *contrario*, справу «Ебрагіманн проти Франції» (*Ebrahimian v. France*), 2015, яка розглядалася лише з точки зору статті 9);
- вимогу отримати свідоцтво про допущення іммігрантів, які хотіли одружитися не в англіканській церкві («О'Донаху та інші проти Сполученого Королівства» (*O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*), 2010);

- непослідовне застосування кваліфікаційних періодів для отримання права зареєструватися як релігійне товариство (*«Релігійне товариство Свідків Єгови та інші проти Австрії» (Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria)*, 2008);
- ненадання учневі, звільненому від релігійного виховання, уроків етики та відповідних оцінок (*«Гржелак проти Польщі» (Grzelak v. Poland)*, 2010);
- невизнання служб, пов'язаних з вірою алевітів, державною релігійною службою (*«Іззетін Доган та інші проти Туреччини» (Izzettin Doğan and Others v. Turkey)* [ВП], 2016)
- відмову визнання Державою язичницького релігійного об'єднання, яке відповідало критеріям прийнятності, на підставах, несумісних з обов'язком нейтралітету та неупередженості Держави (*«Стародавня Балтійська Асоціація Ромува проти Литви» (Ancient Baltic religious association "Romuva" v. Lithuania)*, 2021);
- відмову у звільненні від оподаткування будівель, які використовувалися для публічного сповідання невизнаної релігії (*«Андерлехтська християнська асамблея Свідків Єгови та інші проти Бельгії» (Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses and Others v. Belgium)*, 2022);
- нездатність відкрити мусульманську школу-інтернат через протидію приватних осіб (*«Грузинсько-мусульманські відносини» та інші проти Грузії» (Georgian Muslim Relations and Others v. Georgia)*, 2023).

141. Суд встановив дискримінацію за асоціацією на підставі релігії у справі *«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, про різницю у поводженні із заявницею як бенефіціаром заповіту, складеного відповідно до Цивільного кодексу спадкодавцем мусульманської віри, у порівнянні зі спадкодавцем-немусульманином. Суд також встановив позитивне зобов'язання Держав по-різному поводитися з особами, засудженими за злочини, вчинені через їхні релігійні переконання (*«Тлімменос проти Греції» (Thlimmenos v. Greece)* [ВП], 2000).

142. У деяких справах інші конкуруючі права або свободи переважали, на думку Суду, над свободою релігії, що змусило його дійти висновку, що різниця у поводженні за ознакою релігії була виправданою. У справі *«S.A.S. проти Франції» (S.A.S. v. France)* [ВП], 2014, про заборону повністю закривати обличчя у громадських місцях Суд встановив, що хоч і можна вважати, що така заборона мала конкретні негативні наслідки для становища мусульманських жінок, які з релігійних міркувань хотіли носити у громадських місцях вуаль, що повністю закриває обличчя, такий захід мав об'єктивне й обґрунтоване виправдання, а саме переслідування цілей громадської безпеки та поваги до мінімального набору цінностей відкритого і демократичного суспільства (§§ 160-162; див. також *«Кьосе та інші проти Туреччини» (Köse and Others v. Turkey)* (ухв.), 2006). У справі *«Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (Eweida and Others v. the United Kingdom)*, 2013, про, серед іншого, право реєстратора шлюбів та радника відмовитися проводити церемонію укладення одностатевих шлюбів і надавати консультації одностатевим парам відповідно, Суд встановив, що їхнє звільнення через те, що вони відмовилися надавати послугу, для якої вони були прийняті на роботу, не порушувало їхні передбачені Конвенцією права. З цього приводу Суд наголосив, що рішення особи укласти трудовий договір та взяти на себе обов'язки, які, як йому було відомо, впливатимуть на свободу сповідувати релігію, хоч і не було вирішальним у питанні про те, чи було втручання у права, гарантовані статтею 9, все ж потрібно було співставити з іншими обставинами при оцінюванні, чи був встановлений справедливий баланс (§ 109).

143. У справі *«Палау-Мартінес проти Франції» (Palau-Martinez v. France)*, 2003, Суд встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14, оскільки права на проживання дитини визначалися на основі релігійних переконань заявника. Нещодавно у справі *«Т.Ч. проти Італії» (T.C. v. Italy)*, 2022, було встановлено, що наказ (придатний до перегляду та скасування), який забороняв заявнику, який був Свідком Єгови, активно залучати його малу дитину, виховану в католицизмі,

до релігійного віросповідання, не був визнаний таким, що порушує його права у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 8 з урахуванням статті 9 Конвенції.

144. Справа *«Чааре Шалом Ве Цедек проти Франції» (Ch'are Shalom Ve Tsedek v. France)* [ВП] (2000) стосувалася відмови Держави у дозволі ортодоксальному єврейському об'єднанню проводити ритуальні вбивства відповідно до його суворих вимог. Об'єднання-заявник стверджувало, що відмова Держави була дискримінаційною з огляду на те, що вона дала такий дозвіл іншому об'єднанню. Суд встановив, що така відмова переслідувала законну мету, і між застосованими засобами та метою, яку намагалися досягти, було достатнє співвідношення пропорційності. Відповідно, права об'єднання-заявника у розумінні статті 14 не були порушені. У справі *«Алухер Фернандес і Кабальєро Гарсія проти Іспанії» (Alujer Fernández and Caballero García v. Spain)* (ухв.), 2001, заявники були членами Баптистської євангельської церкви у Валенсії і скаржилися на нездатність виділити частину податку на дохід безпосередньо їхній церкві без попередньої домовленості з Іспанією. Суд визнав їхню скаргу неприйнятною, оскільки зобов'язання церков домовлятися з Державою, щоб мати право отримувати частину прибутку з податку на дохід, не здавалося необґрунтованим чи непропорційним з огляду на широку свободу розсуду Держав у цій сфері. Справа *«Виконавчий орган мусульман Бельгії та інші проти Бельгії» (Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium)*, 2024, стосувалася зобов'язання оглушувати тварин перед ритуальним забоєм, і Суд встановив, що органи державної влади належним чином врахували різницю між заявниками — віруючими мусульманами та євреями — та рештою населення, яке не мало суворих вимог, заснованих на релігії (§ 148). Суд також посилався на свої висновки у розумінні статті 9 (§§ 82-124), де він встановив, що благополуччя тварин може бути пов'язане із «суспільною мораллю» як однією із законних цілей, що вичерпно перераховані у другій частині статті 9 (§§ 92-102), і що при прийнятті відповідних законів органи державної влади не вийшли за межі їхньої свободи розсуду (§ 123).

Е. Політичні чи інші переконання

145. Ще у 1976 році Суд встановив, що право на свободу вираження поглядів захищає не лише «інформацію» або «ідеї», які прихильно сприймалися або вважалися нешкідливими чи малозначущими, а й ті, що ображають, шокують або турбують Державу чи будь-яку групу населення (*«Хендсайд проти Сполученого Королівства (Handyside v. the United Kingdom)*, 1976, § 49)⁹. Політичним переконанням надали привілейований статус. Суд неодноразово наголошував, що вільні вибори та свобода вираження поглядів, зокрема свобода політичних дискусій, становлять основу будь-якої демократичної системи (*«Оран проти Туреччини» (Oran v. Turkey)*, 2014, § 51). Відповідно, повноваження Держав накладати обмеження на політичне вираження або обговорення питань, що становлять суспільний інтерес, є дуже обмеженими (*«Курські проти Польщі» (Kurski v. Poland)*, 2016, § 47).

146. Суд рідко розглядав справи про дискримінацію за ознакою політичних чи інших переконань особи. Справа *«Грузинська робітничка партія проти Грузії» (Georgian Labour Party v. Georgia)* (2008) стосувалася впровадження нової системи реєстрації виборців напередодні виборів у постреволуційному контексті. Суд встановив, що політична партія-заявник не змогла продемонструвати, що оскаржувані виборчі механізми або безправ'я виборців з конкретної території були спрямовані виключно на партію-заявника і не впливали на інших кандидатів, що балотувалися на цих виборах. Справа *«Адалі проти Туреччини» (Adali v. Turkey)* (2005) стосувалася вбивства журналіста, відомого різкою критикою політик і практик турецького Уряду та органів влади «Турецької Республіки Північного Кіпру», та стверджуваних неодноразових залякувань його дружини, які згідно з її твердженнями були дискримінаційними. Суд не

9. У зв'язку з цим див. також [Посібник зі статті 10 Конвенції](#) (свобода вираження поглядів).

знайшов достатніх доказів для встановлення існування дискримінації за ознакою політичних чи інших переконань.

147. У справі *«Віраб'ян проти Вірменії» (Virabyan v. Armenia)*, 2012, про неналежне поведження представників Держави із заявником, яке начебто було мотивоване його політичними переконаннями, Суд зазначив, що зобов'язання органів державної влади використовувати усі доступні засоби для боротьби з расизмом та насильством на ґрунті расизму також застосовувалося у справах, де поведження, що суперечило статті 3 Конвенції, нібито було спричинене політичними мотивами. Суд наголосив, що політичний плюралізм, який передбачав мирне співіснування розмаїття політичних переконань та рухів, мав вкрай важливе значення для виживання демократичного суспільства, заснованого на верховенстві права. Акти насильства, вчинені представниками Держави з метою придушити, усунути чи перешкодити політичному інакомисленню або покарати тих, хто має або висловлює політичну думку незгоди, становили особливу загрозу для ідеалів та цінностей такого суспільства (§§ 199-200).

Г. Національне чи соціальне походження

148. Відповідно до повторюваного формулювання, яке використовував Суд, потрібно навести дуже вагомі підстави, перш ніж Суд зможе вважати різницю у поведженні, засновану виключно на громадянстві, сумісною з Конвенцією (*«Гайґусуз проти Австрії» (Gaygusuz v. Austria)*, 1996, § 42; *«Куа Пуаррез проти Франції» (Koua Poirrez v. France)*, 2003, § 46; *«Андреєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, § 87). Наприклад, у справі *«Андреєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції через відмову врахувати роки служби заявниці у колишньому Радянському Союзі (на території сучасної Латвії і коли вона проживала в Латвії) при розрахунку її права на пенсію за віком, оскільки вона не мала громадянства Латвії.

149. Нещодавно у справі *«Савіцкіс та інші проти Латвії» (Savickis and Others v. Latvia)* [ВП], 2022, Суд визнав щодо різниці у поведженні, заснованої на громадянстві, що можуть бути певні ситуації, коли важливе значення може мати елемент особистого вибору, пов'язаний із відповідним правовим статусом, особливо якщо йдеться про привілеї, права та фінансові переваги. У цій справі Суд повинен був розглянути, чи було дискримінаційним неврахування у державну пенсію трудового стажу постійних мешканців-негромадян, накопиченого в інших державах колишнього Радянського Союзу. При цьому Велика Палата постановила, що у справі *Андреєвої* свобода розсуду була широкою. У конкретному контексті відновлення незалежності Латвії після незаконної окупації та анексії Суд визнав, що потрібні дуже вагомі підстави для виправдання різниці у поведженні із заявниками та громадянами Латвії за таких обставин.

150. Інші справи про стверджувану дискримінацію за ознакою громадянства стосувалися, наприклад,

- відмови органів влади надати невідкладну допомогу безробітному чоловіку через те, що він не мав громадянства Австрії (*«Гайґусуз проти Австрії» (Gaygusuz v. Austria)*, 1996);
- наслідків позбавлення сім'ї громадянства для статусу заявниці як матері великої сім'ї та для її права на пенсію (*«Зейбек проти Греції» (Zeibek v. Greece)*, 2009);
- незаконного проживання іноземки, якій відмовили у правовій допомозі з оскарженням батьківства над її дитиною (*«Анакомба Юла проти Бельгії» (Anakomba Yula v. Belgium)*, 2009);
- відмови надати заявнику допомогу по інвалідності на тій підставі, що він не мав громадянства Франції, і що між Францією та країною його громадянства не було взаємної угоди стосовно такої виплати (*«Куа Пуаррез проти Франції» (Koua Poirrez v. France)*, 2003);

- відмови у соціальній терапії або пом'якшенні умов запобіжного затримання через іноземне громадянство заявника (*«Рангелов проти Німеччини» (Rangelov v. Germany)*, 2012);
- тривалості відсутності легалізації органами влади Словенії статусу перебування заявників як громадян інших колишніх югославських республік після їхнього незаконного «стирання» з реєстру постійних мешканців (*«Куріч та інші проти Словенії» (Kurić and Others v. Slovenia)* [ВП], 2012);
- вимоги до іноземців без постійного місця проживання платити за навчання у середній школі (*«Пономарйові проти Болгарії» (Ponomaryovi v. Bulgaria)*, 2011);
- відмови натуралізованим громадянам у возз'єднанні сім'ї у порівнянні з громадянами, які народилися в країні (*«Біао проти Данії» (Biao v. Denmark)* [ВП], 2016);
- повної заборони, яку застосовували ретроспективно та невибірково до усіх потенційних прийомних батьків з конкретної іноземної Держави (*«А.Х. та інші проти Росії» (A.H. and Others v. Russia)*, 2017).

151. У справі *«Біао проти Данії» (Biao v. Denmark)* [ВП], 2016, Суд встановив, що національне право сприяло створенню шаблону, який перешкодив інтеграції новоприбулих іноземців, і що загальні упереджені припущення чи панівне соціальне упередження у конкретній країні не забезпечувало достатнє виправдання різниці у поведженні у справах про дискримінацію натуралізованих громадян (§ 126).

Г. Належність до (національної) меншини

152. У своїй практиці Суд не визначав «національну меншину» або не встановлював дискримінацію виключно за ознакою «належності до національної меншини». Однак у низці справ він розглядав реалізацію прав різних меншин.

153. Питання «груп меншин» порушувалося у деяких справах, що стосувалися дискримінації за ознакою етнічного походження. Наприклад, у справі *«Параскева Тодорова проти Болгарії» (Paraskeva Todorova v. Bulgaria)*, 2010, національний суд відмовив заявниці ромського походження у призначенні умовного покарання, посилаючись на існування поширеного відчуття безкарності у суспільстві і наголошуючи, зокрема, на масштабі цього явища у випадку груп меншин, для яких умовний вирок не є засудженням. Суд вважав, що таке рішення разом з етнічною приналежністю заявниці, ймовірно, повинно було стати показовим вирокком для ромської громади через засудження особи, яка належить до цієї ж групи меншин (§§ 38-40), і встановив порушення статті 14. У справі *«Зейческу та Фалтічинеану проти Румунії» (Zăicescu and Fălticaneanu v. Romania)*, 2024, Суд дійшов висновку, що заявники, двоє жертв Голокосту, можуть мати особистий інтерес у провадженні, спрямованому на встановлення відповідальності високопосадовців військових за Голокост у Румунії.

154. Суд також наголосив на необхідності захищати «сексуальні меншини» у розумінні статті 14. Справа *«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, стосувалася законодавчої заборони публічних заяв про ідентичність, права та соціальний статус сексуальних меншин. Уряд стверджував, що законодавство, про яке йдеться, потрібно розглядати у контексті, що більшість росіян не схвалюють гомосексуальність і обурюються будь-якому прояву одностатевих відносин. Суд вважав, що хоч це й було правдою, що настрої людей можуть відігравати важливу роль в оцінці Суду виправдання на підставі моралі, оскільки згадане законодавство представляло схильність до упередження щодо гомосексуальної меншини, і це суперечило б основним цінностям Конвенції, якби реалізація гарантованих Конвенцією прав групою меншин залежала від її прийняття більшістю (§ 70).

155. У справі *«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, Суд також визнав «право на свободу самовизначення» як важливе право у сфері захисту меншин (§ 157). У цій

справі заявниця скаржилася на застосування ісламського закону у провадженні про спадок її чоловіка попри те, що її чоловік склав заповіт відповідно до Цивільного кодексу Греції. Уряд заявив, що усталена практика Касаційного суду переслідувала мету, що полягала у захисті мусульманської меншини у Фракії. Суд сумнівався, чи оскаржуваний захід стосовно прав заявниці на спадкування підходив для досягнення такої мети. Суд постановив, що відмова членам релігійної меншини у праві добровільно обирати і користуватися звичайним законом прирівнювалася не лише до дискримінаційного поводження, а й до порушення їхнього права на свободу самовизначення, що мало принципове значення у сфері захисту меншин. Це право у його позитивному аспекті застосовувалося до людей, які хотіли, щоб з ними поводитися як з членами меншини, а також у негативному аспекті стосувалося права обирати, щоб з ними не поводитися як з членами конкретної меншини. З огляду на другий аспект вибір був повністю добровільним за умови, що він інформований, і повинен поважатися іншими членами меншини, про яку йдеться, та самою Державою. Жоден двосторонній чи багатосторонній договір або інший інструмент не вимагав підкорятися проти свого бажання конкретному режиму з точки зору захисту меншин. Таким чином, Суд зробив висновок, що захід, про який йдеться, не був пропорційним переслідуваній меті.

Н. Майновий стан

156. Суд розглядав дискримінацію за ознакою майнового стану у двох провідних справах: *«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999, і *«Шабомі проти Франції» (Chabauty v. France)* [ВП], 2012¹⁰.

157. Справа *«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999, стосувалася примусового включення землі заявника до мисливських угідь місцевих об'єднань мисливців та зобов'язання вступити до цього об'єднання, хоча вони не схвалювали його цілі. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції та статтею 11 Конвенції, оскільки відмінності між малими та великими землевласниками стосовно їхньої свободи використовувати майно в інших цілях, окрім полювання, не мали доречного обґрунтування.

158. З іншого боку, у справі *«Шабомі проти Франції» (Chabauty v. France)* [ВП], 2012, Суд вважав, що нездатність малих землевласників у порівнянні з великими вивести землі з-під контролю затвердженого об'єднання мисливців на інших підставах, окрім етичних, не становила порушення статті 14.

I. Народження

159. Що стосується особистої характеристики «народження», Суд вважає, що потрібно навести дуже вагомі підстави, перш ніж розрізнення за ознакою народження поза шлюбом можна було вважати сумісним з Конвенцією (*«Фабріс проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, § 59; *«Вольтер і Сарферт проти Німеччини» (Wolter and Sarfert v. Germany)*, 2017, § 58; *«Інзе проти Австрії» (Inze v. Austria)*, 1987, § 41), в тому числі коли різниця у поводженні впливає на батьків дітей, народжених у шлюбі або поза шлюбом (*«Сахін проти Німеччини» (Sahin v. Germany)* [ВП], 2003; *«Зоммерфельд проти Німеччини» (Sommerfeld v. Germany)* [ВП], 2003).

160. Ще у 1979 році Суд постановив, що обмеження прав дітей на спадкування за ознакою народження були несумісні з Конвенцією (*«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979, § 59). Відтоді Суд постійно повторює цей основоположний принцип, встановлюючи заборону

10. Див. також *«Консультативний висновок про різницю в поводженні з об'єднаннями землевласників, які «визнані як такі, що існують на дату створення затвердженого муніципального об'єднання мисливців», і тими, які створені після цієї дати»*, 2022.

дискримінації за ознакою народження дитини «за межами шлюбу» як стандарт охорони європейського громадського порядку («*Фабріс проти Франції*» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013, § 57).

161. Наразі Держави-члени Ради Європи мають спільну позицію, що з дітьми, народженими у шлюбі, та позашлюбними дітьми потрібно поводитися однаково. Це призвело до єдиного підходу національних законодавчих органів щодо цього питання і до соціальних та правових змін, які остаточно схвалюють мету досягнення рівності між дітьми («*Фабріс проти Франції*» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013, § 58).

162. Різниця, що існувала у багатьох Державах-членах між «позашлюбними дітьми» («незаконними») та дітьми, «народженими у шлюбі» («законними») для цілей спадкування, порушила кілька питань у розумінні статті 8 Конвенції окремо («*Джонстон та інші проти Ірландії*» (*Johnston and Others v. Ireland*), 1986) та у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 8 Конвенції («*Брауер проти Німеччини*» (*Brauer v. Germany*), 2009; «*Вермейр проти Бельгії*» (*Vermeire v. Belgium*), 1991) або статтею 1 Першого протоколу до Конвенції («*Інзе проти Австрії*» (*Inze v. Austria*), 1987; «*Мазурек проти Франції*» (*Mazurek v. France*), 2000; «*Мерже і Крос проти Франції*» (*Merger and Cros v. France*), 2004; «*Фабріс проти Франції*» (*Fabris v. France*) [ВП], 2013). Суд розширив свою практику на добровільні розпорядження шляхом дотримання заборони дискримінації, якщо йшлося про заповіти («*Пла і П'юнсерно проти Андорри*» (*Pla and Puncernau v. Andorra*), 2004).

163. У справі про відмову надати громадянство Мальти позашлюбній дитині, мати якої не була мальтійкою, Суд пояснив, що хоч і право на громадянство не було, по суті, гарантованим Конвенцією правом, і його заперечення у справі заявника не призводило до порушення статті 8, його вплив на соціальну ідентичність заявника був таким, що воно підпадало під обсяг застосування статті 14 Конвенції («*Дженовезе проти Мальти*» (*Genovese v. Malta*), 2011). Далі Суд встановив порушення цієї статті.

164. Однак у справах, де ліквідація майна померлої особи виникла задовго до встановлення походження позашлюбної дитини, Суд встановив, що заявники у таких справах не мали достатнього майнового інтересу стосовно майна померлого батька чи матері, щоб це становило «власність» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, і що, *a fortiori*, стаття 14 також не застосовувалася («*Альбуаз-Барт і Альбуаз-Монтезум проти Франції*» (*Alboize-Barthes and Alboize-Montezume v. France*) (ухв.), 2008; «*Висовська проти Польщі*» (*Wysowska v. Poland*) (ухв.), 2018, § 51).

165. У справі «*Зеггай проти Франції*» (*Zeggai v. France*), 2022, § 55, Суд визнав, що дата народження також стосувалася ознаки «народження» особи. Із заявником поведилися інакше, ніж з його молодшими братами та сестрами, з точки зору доступних для них шляхів отримання громадянства Франції залежно від того, чи вони народилися до або після здобуття Алжиром незалежності.

J. «Інша ознака»

166. Словам «інша ознака» зазвичай надається широке значення («*Карсон та інші проти Сполученого Королівства*» (*Carson and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2010, § 70), і їхнє тлумачення не обмежується характеристиками, які є особистими у тому значенні, що вони — вроджені («*Кіютін проти Росії*» (*Kiyutin v. Russia*), 2011, § 56; «*Кліфт проти Сполученого Королівства*» (*Clift v. the United Kingdom*), 2010, § 56).

1. Вік

167. Суд визнав, що вік був «іншою ознакою» для цілей статті 14 Конвенції («*Швіцгебель проти Швейцарії*» (*Schwizgebel v. Switzerland*), 2010, § 85; «*Карвальо Пінту де Соуза Мораїс проти*

Португалії» (Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal), 2017, § 45). Проте Суд досі не припускав, що дискримінація за ознакою віку повинна прирівнюватися до інших ознак дискримінації (*там само*; *«Товариство добробуту британських гурків та інші проти Сполученого Королівства» (British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom)*, 2016, § 88).

168. Справа *«Швіцгебель проти Швейцарії» (Schwizgebel v. Switzerland)*, 2010, стосувалася незаміжньої жінки, якій не дозволяли усиновити другу дитину, оскільки національне законодавство дозволяло всиновлювати дітей однією особою лише до певного віку. Суд не встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8, оскільки такий захід намагався переслідувати законну мету, що полягала у захисті благополуччя та прав такої дитини. Аналогічно, встановлення верхньої вікової межі для права на житлові пільги для «молодих сімей» у Литві було визнано виправданим з метою заохочення молоді мати більше дітей і, відповідно, компенсувати скорочення населення через еміграцію та низьку народжуваність (*«Шалтиніме проти Литви» (Šaltinytė v. Lithuania)*, 2021).

169. Суд також розглядав скарги про стверджувану дискримінацію за ознакою віку у справах про різницю у поведженні з неповнолітніми та дорослими з точки зору утримання під вартою (*«Д.Дж. проти Ірландії» (D.G. v. Ireland)*, 2002; *«Буамар проти Бельгії» (Bouamar v. Belgium)*, 1988) і постановив, що не було порушено статтю 14 у поєднанні зі статтею 5, оскільки різниця у поведженні була спричинена захисним характером режиму, що застосовувався до неповнолітніх у кожній справі. Аналогічно, Суд встановив звільнення неповнолітніх злочинців від довічного ув'язнення таким, що відповідає міжнародній правовій базі з цього питання, а також є пропорційним меті, що полягала у реабілітації неповнолітніх злочинців (*«Хамтоху та Аксенчик проти Росії» (Khamtokhu and Aksenchik v. Russia)* [ВП], 2017, § 80).

170. У справі *«Карвальо Пінту де Соуза Мораїс проти Португалії» (Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal)*, 2017, заявниця, яка перенесла гінекологічну операцію та згодом подала позов проти лікарні через лікарську недбалість, скаржилася на зменшення розміру відшкодування, присудженого в апеляційному порядку. Суд постановив, що вік та стать заявниці здавалися вирішальними факторами в ухвалі апеляційного суду, що становило різницю у поведженні на підставі цих ознак. У справі *«Діакону проти Румунії» (Deaconu v. Romania)* [Комітет], 2019, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції через відсутність обґрунтованого виправдання відхиленню позову про відшкодування збитків молодшим братам і сестрам, водночас присуджуючи їх старшим, на тій підставі, що через свій вік вони менше страждали з приводу смерті молодшої сестри в автомобільній аварії.

171. Питання дискримінації за ознакою віку також порушувалося у двох справах про суд над неповнолітніми за вбивство (*«Т. проти Сполученого Королівства» (T. v. the United Kingdom)* [ВП], 1999; *«В. проти Сполученого Королівства» (V. v. the United Kingdom)* [ВП], 1999, проте Суд не вважав за необхідне розглядати ці скарги у розумінні статті 14, оскільки у їхніх справах уже було встановлено порушення пункту 1 статті 6.

172. У справі *«Шпішак проти Чеської Республіки» (Spišák v. the Czech Republic)*, 2024, заявник поскаржився за статтею 14 у поєднанні зі статтею 5, що строк для періодичного перегляду його досудового тримання під вартою, що застосовувалося до нього як до неповнолітнього, був вдвічі довшим, ніж той, що застосовувався до дорослої особи, обвинуваченої в тому ж типі злочину.

2. Гендерна ідентичність

173. Заборона дискримінації у розумінні статті 14 Конвенції належним чином охоплює питання, пов'язані з сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю (*«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015, § 96). Суд також визнав, що гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація були двома відмінними та інтимними характеристиками. Відповідно, будь-яка плутанина між ними двома становитиме посягання на репутацію особи, що може

набути достатнього рівня серйозності для розгляду такої інтимної характеристики особи (*«Союза Гуча проти Португалії» (Sousa Goucha v. Portugal)*, 2016, § 27).

174. Суд розглядав низку справ про питання гендерної ідентичності, зокрема:

- право на операцію зі зміни статі (*«Л. проти Литви» (L. v. Lithuania)*, 2007);
- право на юридичне визнання бажаного гендеру (*«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [ВП], 2002; *«І. проти Сполученого Королівства» (I. v. the United Kingdom)* [ВП], 2002; *«Л. проти Литви» (L. v. Lithuania)*, 2007) і вимоги законодавства, які повинні бути виконані з цією метою (*«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014);
- право на шлюб (*«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства»* [ВП], 2002; *«І. проти Сполученого Королівства»* [ВП], 2002);
- справедливість судового провадження стосовно вимог про відшкодування заходів зі зміни статі від приватної медичної страхової компанії (*«Ван Кюк проти Німеччини» (Van Kück v. Germany)*, 2003);
- право на юридичне визнання гендеру без зміни цивільного стану (*«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014);
- відповідальність за медичні витрати, понесені у зв'язку з операцією зі зміни статі (*«Шлумпф проти Швейцарії» (Schlumpf v. Switzerland)*, 2009);
- обмеження батьківських прав заявниці та позбавлення спілкування з її дітьми за ознакою гендерної ідентичності (*«А.М. та інші проти Росії» (A.M. and Others v. Russia)*, 2021).

175. У справі *«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014, заявниця, трансгендерна жінка у шлюбі з цисгендерною жінкою, скаржилася на те, що для юридичного визнання її жіночого гендеру її шлюб потрібно було перетворити у цивільне партнерство, оскільки у Фінляндії одностатевий шлюб не був дозволений на момент подій. Суд встановив, що заявниця не могла стверджувати про те, що вона знаходилася у такій самій ситуації, що й цисгендерні особи, які отримали юридичне визнання гендеру автоматично при народженні і чий шлюби, згідно із заявницею, не підлягають ризику «примусового» розлучення, як це було з її шлюбом (§ 112).

176. У справі *«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland)**, 2023, Суд розглядав скаргу, подану професійною спортсменкою, від якої вимагали за недержавними положеннями знизити природний рівень тестостерону, щоб отримати допуск до міжнародних змагань у жіночій категорії. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 через обмежений інституційний та судовий перегляд, зокрема, ознак, на які посилалися для виправдання оскаржуваних положень або побічних ефектів гормонального лікування для заявниці (§§ 163-202).

177. Деякі справи про гендерну ідентичність розглядалися виключно за основним положенням Конвенції без окремого розгляду у розумінні статті 14. У справі *«У.У. проти Туреччини» (U.U. v. Turkey)*, 2015, заявник звернувся за дозволом на операцію зі зміни статі, у якій національний суд відмовив на тій підставі, що заявник не був постійно нездатним до продовження роду. Суд встановив, що відмовляючи заявнику протягом багатьох років у можливості проведення такої операції, Держава порушила його право на повагу до приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції.

3. Сексуальна орієнтація

1728. Суд неодноразово включав сексуальну орієнтацію до «інших ознак», захищених статтею 14 («*Салгейро да Сілва Мута проти Португалії*» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), 1999, § 28; «*Фретте проти Франції*» (*Fretté v. France*), 2002, § 32).

1739. У 1999 році Суд вперше встановив порушення статті 14 за ознакою сексуальної орієнтації у справі про батьківські права («*Салгейро да Сілва Мута проти Португалії*» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), 1999; див. також «*Х проти Польщі*» (*X v. Poland*), 2021). Відтоді Суд розглядав питання сексуальної орієнтації у багатьох інших контекстах, в тому числі:

- різний вік згоди за кримінальним законодавством для гомосексуальних відносин («*Л. І В. проти Австрії*» (*L. and v. v. Austria*), 2003; «*С.Л. проти Австрії*» (*S.L. v. Austria*), 2003; «*Б.Б. проти Сполученого Королівства*» (*B.B. v. the United Kingdom*), 2004; «*Сантос Коуту проти Португалії*» (*Santos Couto v. Portugal*), 2010);
- дозвіл на усиновлення дитини («*Х та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013; «*Є.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008; «*Газ і Дюбуа проти Франції*» (*Gas and Dubois v. France*), 2012);
- правонаступництво оренди житла померлого партнера («*Карнер проти Австрії*» (*Karner v. Austria*), 2003; «*Козак проти Польщі*» (*Kozak v. Poland*), 2010);
- соціальний захист («*П.Б. та Й.С. проти Австрії*» (*P.B. and J.S. v. Austria*), 2010; «*Мата Естеветс проти Іспанії*» (*Mata Estevez v. Spain*) (ухв.), 2001);
- умови тримання під вартою («*Х проти Туреччини*» (*X v. Turkey*), 2012);
- положення про утримання дитини («*Дж.М. проти Сполученого Королівства*» (*J.M. v. the United Kingdom*), 2010);
- цивільні союзи («*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013; «*Маймулахін і Марків проти України*» (*Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*), 2023);
- шлюб («*Шальк і Копф проти Австрії*» (*Schalk and Kopf v. Austria*), 2010; «*Шапін і Шарпентьє проти Франції*» (*Chapin and Charpentier v. France*), 2016);
- возз'єднання сім'ї («*Паїч проти Хорватії*» (*Pajić v. Croatia*), 2016; «*Таддеуччі та МакКолл проти Італії*» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), 2016);
- свобода думки, совісті і релігії («*Евейда та інші проти Сполученого Королівства*» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), 2013);
- свобода зібрань та об'єднання («*Банчковський та інші проти Польщі*» (*Bączkowski and Others v. Poland*), 2007; «*Алексеев та інші проти Росії*» (*Alekseyev and Others v. Russia*), 2018; «*Гендердок-М проти Молдови*» (*Genderdoc-M v. Moldova*), 2012; «*Жданов та інші проти Росії*» (*Zhdanov and Others v. Russia*), 2019; «*Беркман проти Росії*» (*Berkman v. Russia*), 2020; «*Асоціація «АССЕРТ» та інші проти Румунії*» (*Association ACCEPT and Others v. Romania*), 2021);
- захист від гомофобних висловлювань або актів насильства та ефективність розслідування («*Ідентоба та інші проти Грузії*» (*Identoba and Others v. Georgia*), 2015; «*М.К. та А.К. проти Румунії*» (*M.C. and A.C. v. Romania*), 2016; «*Бейзарас і Левікас проти Литви*» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), 2020; «*Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії*» (*Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*), 2020; «*Сабаліч проти Хорватії*» (*Sabalić v. Croatia*), 2021; «*Асоціація «АССЕРТ» та інші проти Румунії*», 2021; «*Гендердок-М і М.Д. проти Молдови*» (*Genderdoc-M and M.D. v. the Republic of Moldova*), 2021; «*Оганезова проти Вірменії*», 2022; «*Непомнящий та інші проти Росії*» (*Nepomnyashchiy and Others v. Russia*), 2023).

180. Суд наголошував, що дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації була настільки серйозною, як дискримінація за ознакою «раси, походження або кольору шкіри» (*«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, 2012, § 55). Якщо різниця у поводженні ґрунтується на сексуальній орієнтації, свобода розсуду Держави — вузька (*«Козак проти Польщі» (Kozak v. Poland)*, 2010, § 92; *«Карнер проти Австрії» (Karner v. Austria)*, 2003, § 41). Крім того, різне поводження, що ґрунтується виключно на міркуваннях сексуальної орієнтації, було неприйнятним згідно з Конвенцією (*«Є.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, §§ 93 і 96; *«Салгейро да Сілва Мута проти Португалії» (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal)*, 1999, § 36; *«X та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, § 99).

181. Найважливіші справи, які розглядав Суд у зв'язку з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації, стосуються права на повагу до приватного і сімейного життя. У зв'язку з цим Суд тлумачив статтю 8 з огляду на сучасні умови та визнав, що відносини спільно проживаючої одностатевої пари, які знаходяться *de facto* у стабільних відносинах, підпадають під поняття «сімейне життя», як і відносини різностатевої пари у такій самій ситуації (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010, § 94). Крім того, Суд також встановив, що відносини між двома жінками, які спільно проживають, та дитиною, зачатою однією з них, але яка виховувалася ними двома, становили «сімейне життя» у розумінні статті 8 Конвенції (*«X та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, § 95; *«Газ і Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012, § 37).

1742. Що стосується права на вступ до шлюбу, було визнано, що неможливість укладення одностатевого шлюбу не порушувала статтю 14 у поєднанні зі статтею 8 або 12¹¹ (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010; *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Charpin and Charpentier v. France)*, 2016), тоді як виключення одностатевих пар з поняття цивільного союзу було визнане порушенням статті 14 в поєднанні зі статтею 8 (*«Валліанатос та інші проти Греції» (Vallianatos and Others v. Greece)* [ВП], 2013). Що стосується усиновлення, у справі *«Є.Б. проти Франції» (E.B. v. France)* [ВП], 2008, Суд встановив порушення статті 14 через відмову органів державної влади надати дозвіл на усиновлення через спосіб життя заявниці як лесбійки, яка проживала з іншою жінкою. У справі *«X та інші проти Австрії» (X and Others v. Austria)* [ВП], 2013, неможливість усиновлення дитини другим з батьків в неодруженій одностатевій парі була визнана дискримінаційною у порівнянні з неодруженими різностатевими парами, які мали змогу усиновити дитину за подібних обставин. З іншого боку, у справі *«Газ і Дюбуа проти Франції» (Gas and Dubois v. France)*, 2012, відмова надати розпорядження про просте усиновлення дитини гомосексуальною партнеркою біологічної матері не була визнана дискримінаційною, оскільки різностатевим парам у цивільному партнерстві також забороняли отримувати розпорядження про просте усиновлення. Зрештою, відмова надати дозвіл на проживання іноземному партнеру тієї ж статі була визнана такою, що порушує статтю 14 в поєднанні зі статтею 8 (*«Паїч проти Хорватії» (Pajić v. Croatia)*, 2016; *«Таддеуччі та МакКолл проти Італії» (Taddeucci and McCall v. Italy)*, 2016).

1753. За рамками контексту сімейного життя Суд встановив порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 10 у справі *«Баєв та інші проти Росії» (Bayev and Others v. Russia)*, 2017, про законодавчу заборону просування гомосексуальності серед неповнолітніх, яка уособлювала упередження гетеросексуальної більшості стосовно гомосексуальної меншини (§ 91). З іншого боку, Суд не встановив порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції у справі *«Альдегер Томас проти Іспанії» (Aldeguer Tomás v. Spain)*, 2016, де заявником був партнер зі стабільного одностатевого союзу, який не мав права на пенсію по втраті годувальника, оскільки його партнер помер до визнання одностатевих шлюбів.

1764. У справі *«Бейзарас і Левікас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, заявниками була одностатева пара, яка отримала безліч серйозних погроз та образливих коментарів

11. Див. [Посібник зі статті 12](#) (право на вступ до шлюбу).

після опублікування у Facebook фотографії, де вони цілувалися. Компетентні органи відмовилися починати кримінальне переслідування, зазначивши, що поведінка заявників була «ексцентричною» і не відповідала «традиційним сімейним цінностям» у країні. Суд дійшов висновку, що заявники зазнали дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації без достатньої підстави, оскільки сповнені ненависті коментарі приватних осіб, спрямовані проти них та гомосексуальної спільноти в цілому, були спровоковані фанатичним ставленням до такої спільноти. Такий самий дискримінаційний спосіб мислення, зрештою, лежав і в основі невиконання органами державної влади позитивного зобов'язання проводити ефективне розслідування.

185. У справі *«Сабаліч проти Хорватії» (Sabalić v. Croatia)*, 2021, Суд постановив, що визнання особи винною у вчиненні малозначного правопорушення та невеликий штраф без розслідування мотивів ненависті не забезпечили достатнього реагування органів державної влади на насильницький гомофобний напад. У цій справі органи державної влади самостійно створили ситуацію, де вони, розпочавши без необхідності неефективне провадження стосовно малозначного правопорушення, підірвали можливість належним чином реалізувати на практиці відповідні положення та вимоги національного кримінального законодавства. Як відсутність розслідування мотивів ненависті, що стоять за насильницьким нападом, так і неврахування таких мотивів під час визначення покарання за насильницькі злочини на ґрунті ненависті, становили «істотне порушення» у розгляді малозначного правопорушення у розумінні пункту 2 статті 4 Протоколу № 7. Розпочавши неефективне провадження стосовно малозначного правопорушення і, в результаті, помилково припинивши останнє кримінальне провадження з формальних підстав, органи державної влади за таких обставин не виконали у належний та ефективний спосіб свій процесуальний обов'язок за Конвенцією стосовно насильницького нападу на заявницю, мотивованого її сексуальною орієнтацією. У справі *«Стоянова проти Болгарії» (Stoyanova v. Bulgaria)*, 2022, три чоловіки напали на сина заявниці і вбили його, оскільки думали, що він виглядав як гомосексуал. Хоча національні суди встановили гомофобні мотиви в основі вбивства, це не було законодавчим обтяжуючим фактором і не мало помітного впливу на засудження кривдників, що порушувало обов'язок Держави забезпечити, що смертельні напади, мотивовані ворожнечею до фактичної або передбачуваної сексуальної орієнтації потерпілих, не залишилися без належного реагування.

186. У справі *«Непомнящий та інші проти Росії» (Nepomnyashchiy and Others v. Russia)*, 2023, заявники, представники ЛГБТІ-спільноти, скаржилися на негативні публічні висловлювання державних службовців про ЛГБТІ-спільноту. Суд встановив, що заявники можуть стверджувати про те, що вони стали жертвами порушення Конвенції, попри той факт, що вони не були безпосередніми мішенями оскаржуваних висловлювань (§ 57). Пам'ятаючи про історію ворожнечі суспільства до ЛГБТІ-спільноти в Росії та зростання кількості гомофобних злочинів на ґрунті ненависті на момент подій, включаючи насильницькі злочини, відкритий гомофобний зміст та особливо агресивний і ворожий тон висловлювань, а також той факт, що вони були наведені впливовими громадськими діячами, які перебували на державних посадах, і були опубліковані у популярних газетах з великою читацькою аудиторією, Суд вважав, що оскаржувані висловлювання досягли «порогового значення тяжкості», необхідного для того, щоб вони впливали на «приватне життя» членів групи (§§ 59-62). По суті, Суд встановив, що національне законодавство містило цивільно-правові механізми та положення кримінального права для захисту приватного життя особи від стигматизаційних висловлювань, включаючи гомофобні (§ 79), однак через підхід органів державної влади такі національні положення не застосовувалися до справи заявників, і їм не був наданий необхідний захист (§ 85).

187. У деяких справах Суд розглядав питання сексуальної орієнтації лише за основним положенням, наприклад:

- заборона згідно із кримінальним законодавством гомосексуальних відносин між дорослими (*«Даджен проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. the United Kingdom)*, 1981; *«Норріс проти Ірландії» (Norris v. Ireland)*, 1988; *«Модінос проти*

Кіпру» (Modinos v. Cyprus), 1993; «А.Д.Т. проти Сполученого Королівства» (A.D.T. v. the United Kingdom), 2000);

- звільнення гомосексуалів зі збройних сил (*«Лустіг-Прін і Беккетт проти Сполученого Королівства» (Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom), 1999; «Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom), 1999; «Перкінс і Р. проти Сполученого Королівства» (Perkins and R. v. the United Kingdom), 2002; «Бек та інші проти Сполученого Королівства» (Beck and Others v. the United Kingdom), 2002);*
- відмова у реєстрації одностатевих шлюбів, укладених за кордоном (*«Орланді та інші проти Італії» (Orlandi and Others v. Italy), 2017);*
- позитивне зобов'язання прийняти законодавчу базу, яка забезпечує визнання та захист одностатевих партнерств (*«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy), 2015);*
- умови тримання під вартою (*«Стасі проти Франції» (Stasi v. France), 2011).*

4. Стан здоров'я та інвалідність

1778. Суд підтвердив, що обсяг застосування статті 14 Конвенції та статті 1 Протоколу № 12 включав дискримінацію за ознакою інвалідності, захворювань або генетичних особливостей (*«Глор проти Швейцарії» (Glor v. Switzerland), 2009, § 80; «Дж.Н. та інші проти Італії» (G.N. and Others v. Italy), 2009, § 126; «Кіютін проти Росії» (Kiyutin v. Russia), 2011, § 57).* У справах про інвалідність свобода розсуду Держав при встановленні різного поводження з людьми з інвалідністю є значно вужчою (*«Глор проти Швейцарії» (Glor v. Switzerland), 2009, § 84).*

189. Посилаючись, зокрема, на [Рекомендацію 1592 \(2003\)](#) щодо повної соціальної інтеграції людей з інвалідністю, прийняту Парламентською Асамблеєю Ради Європи 29 січня 2003 року, та на [Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю](#) (КПОІ), прийняту 13 грудня 2006 року, Суд зазначив, що у Європі та світі існував консенсус щодо необхідності захищати людей з інвалідністю від дискримінаційного поводження (*«Глор проти Швейцарії» (Glor v. Switzerland), 2009, § 54).* Це включало в себе зобов'язання Держав забезпечувати «необхідне розміщення», щоб дати особі з інвалідністю змогу повною мірою реалізувати свої права, і невиконання цієї вимоги рівнозначно дискримінації (*«Енвер Шагін проти Туреччини» (Enver Şahin v. Turkey), 2018, §§ 67-69; «Чам проти Туреччини» (Çam v. Turkey), 2016, §§ 65-67; «Г.Л. проти Італії» (G.L. v. Italy), 2020, §§ 60-66).*

190. Що стосується доступу до громадських будівель особами з фізичними вадами, Суд уточнив, що тест, який потрібно застосувати, обмежувався розглядом того, чи здійснила Держава «необхідні та належні модифікації та коригування» для розміщення та допомоги особам з інвалідністю, що, водночас, не накладало «непропорційний або надмірний тягар» на Державу (*«Арнар Гельгі Ларуссон проти Ісландії» (Arnar Helgi Lárusson v. Iceland), 2022, § 59).* Якщо Держава-відповідач та муніципалітет уже вжили чимало заходів для оцінювання та вирішення питань доступності до громадських будівель в рамках доступного бюджету та з огляду на захист зазначених будівель як культурної спадщини, Суд встановив, що не було дискримінації заявника на колісному кріслі, який не міг потрапити до двох місцевих громадських будівель, де розміщувалися центри мистецтва і культури (там само; порівняйте зі справою *«Ботта проти Італії» (Botta v. Italy)* (ухв.), *«Зеналова і Зеналь проти Чеської Республіки» (Zehnalova and Zehnal v. the Czech Republic)* (ухв.), і *«Глайзен проти Швейцарії» (Glaisen v. Switzerland)* (ухв.), де стаття 8 була визнана незастосовною).

1781. Що стосується житла, у справі *«Губеріна проти Хорватії» (Guberina v. Croatia), 2016,* заявник звернувся із запитом про звільнення від податку на придбання нового майна, адаптованого до потреб його дитини з тяжкою формою інвалідності. Органи державної влади не взяли до уваги особливі потреби його сина і встановили, що він не відповідає умовам для

звільнення від податку через те, що уже володів прийнятним місцем для проживання. Суд наголосив, що внаслідок ратифікації КПОІ Хорватія була зобов'язана поважати такі принципи, як належне розміщення, доступність та відсутність дискримінації осіб з інвалідністю, і що ігнорування конкретних потреб сім'ї заявника, пов'язаних з інвалідністю його дитини, становило порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції у поєднанні зі статтею 14 Конвенції. Суд вперше визнав, що дискримінаційне поводження із заявником з приводу інвалідності його дитини було дискримінацією за ознакою інвалідності, на яку поширювалася стаття 14. У справі *«Дж.Д. та А. проти Сполученого Королівства» (J.D. and A. v. the United Kingdom)*, 2019, житлову допомогу заявниці зменшили, і вона була змушена переїхати з будинку, спеціально адаптованого до потреб її дочки з інвалідністю. Суд встановив, що хоч переїзд і був руйнівним та небажаним для неї, у її випадку вплив від такого заходу був пропорційним, оскільки заявниця могла переїхати до меншого, належним чином адаптованого житла, враховуючи наявність дискреційної житлової допомоги (§ 101).

1792. У сфері освіти у справі *«Енвер Шагін проти Туреччини» (Enver Şahin v. Turkey)*, 2018, про нездійснення конкретної індивідуальної оцінки потреб студента з інвалідністю стосовно доступу до приміщень університету Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції про право на освіту. У справі *«Г.Л. проти Італії» (G.L. v. Italy)*, 2020, дитина з невербальним аутизмом не могла отримувати в перші два роки навчання у початковій школі спеціалізовану допомогу, на яку мала право згідно з відповідним законодавством. Наголошуючи на важливості початкової освіти та на зобов'язанні Держав приділяти особливу увагу їхнім рішенням у сфері освітніх потреб осіб з інвалідністю, Суд встановив, що заявниця не мала змоги через її інвалідність продовжувати відвідувати початкову школу в умовах, рівнозначних для учнів без інвалідності.

1803. Що стосується сімейних питань, у справі *«Чінта проти Румунії» (Cința v. Romania)*, 2020, органи державної влади не оцінили належним чином вплив психічного захворювання заявника на його батьківські навички або безпеку дитини. Суд наголосив, що психічне захворювання може бути важливим фактором, який потрібно враховувати при оцінюванні здатності батьків доглядати за дітьми. Однак посилання на психічне захворювання як на вирішальний елемент або навіть як на один елемент серед інших може прирівнюватися до дискримінації, якщо за конкретних обставин справи психічне захворювання не впливало на здатність батьків доглядати за дитиною. У справі *«Р.П. та інші проти Сполученого Королівства» (R.P. and Others v. the United Kingdom)*, 2012, § 89, про призначення офіційного соліситора представляти матір з порушеннями розвитку у провадженні про опіку над дитиною, Суд встановив, що захід, застосований до заявниці, не становив невиправдану дискримінацію. Фактично Суд визнав, що було необхідно, щоб Договірна Держава вжила заходів для захисту учасників процесу у ситуації заявниці, і що схема офіційного соліситора підпадала в межі свободи розсуду Держави. Відповідно, хоч із заявницею і поводитися інакше, ніж з особами з цивільною дієздатністю, її ситуація суттєво відрізнялася від ситуації такої особи, і різниця у поводженні мала об'єктивне й обґрунтоване виправдання (§ 89). У справі *«В.І. проти Республіки Молдова» (V.I. v. the Republic of Moldova)*, 2024, §§ 173-174, Суд встановив, що примусове поміщення дитини в психіатричну лікарню, а також психіатричне лікування без будь-якої терапевтичної мети, яке було здійснене через відсутність альтернативних варіантів догляду, становить дискримінацію на основі інтелектуальної інвалідності заявника.

194. У справі *«Негованович та інші проти Сербії» (Negovanović and Others v. Serbia)*, 2022, відмова надати незрячим шахістам фінансові нагороди, які надавалися зрячим гравцям як форма національного спортивного визнання за перемогу в подібних міжнародних змаганнях, була визнана дискримінаційною за ознакою їхньої інвалідності.

1815. Що стосується виборів, у справі *«Стрøбю та Розенлінд проти Данії» (Strøbye and Rosenlind v. Denmark)*, 2021, Суд розглядав питання безправ'я осіб, позбавлених цивільної дієздатності. З огляду на те, що особа з психічним захворюванням не зазнавала, по суті,

безправ'я за законодавством Данії, що була індивідуальна судова оцінка, і що такий захід вплинув на дуже малу кількість людей, Суд встановив, що не було порушення статті 3 Першого протоколу до Конвенції, взятої окремо або в поєднанні зі статтею 14 Конвенції (див. також *«Кааманьо Валле проти Іспанії» (Caamaño Valle v. Spain)*, 2021). У справі *«Топлак і Мрак проти Словенії» (Toplak and Mrak v. Slovenia)*, 2021, Суд не встановив порушення позитивних зобов'язань Держави вжити належних заходів, щоб заявники, які страждають від м'язової дистрофії та користуються колісним кріслом, могли реалізувати своє право голосувати на рівні з іншими.

196. Що стосується дискримінації осіб з інфекційними захворюваннями, Суд вважав, що розрізнення на підставі стану здоров'я особи, включаючи такі інфекції, як ВІЛ, також повинне підпадати (як інвалідність або її форма) під поняття «інша ознака» у тексті статті 14 Конвенції (*«Кіютін проти Росії» (Kiyutin v. Russia)*, 2011, § 57). Суд постановив, що люди з ВІЛ були вразливою групою через упередження та стигматизацію з боку суспільства. Відповідно, Держави повинні мати лише вузькі межі свободи розсуду при виборі заходів, які виокремлювали цю групу для інакшого поводження за ознакою їхнього ВІЛ-статусу (*«Кіютін проти Росії» (Kiyutin v. Russia)*, 2011, § 64; *«І.В. проти Греції» (I.V. v. Greece)*, 2013, § 81).

1827. Подібно до інших захищених ознак за Конвенцією, справи нерідко розглядаються виключно за основним правом, а не за статтею 14. Наприклад, у справі *«Приммі проти Сполученого Королівства» (Pretty v. the United Kingdom)*, 2002, заявниця страждала від дегенеративного захворювання, і Суд розглядав відмову надати їй запевнення від уряду про те, що її чоловіка не будуть переслідувати за те, що він допомагав їй померти. Суд встановив, що відмова розрізняти осіб, які здатні і які нездатні фізично вчинити самогубство, була виправданою, оскільки впровадження винятків у законодавство на практиці уможливило б зловживання і підірвало б захист права на життя за статтею 2 (§ 89).

5. Батьківський і сімейний стан

198. У справі *«Веллер проти Угорщини» (Weller v. Hungary)*, 2009, Суд встановив дискримінацію за ознакою батьківського статусу, що прирівнювалося до порушення статті 14. У цій справі першим заявником був батько, якому відмовили у наданні допомоги, на яку мали право лише матері, прийомні батьки та опікуни.

18399. Аналогічно, Суд вважав сімейний стан особистою характеристикою, яка підпадала під термін «інша ознака». Наприклад, у справі *«Шериф Йігіт проти Туреччини» (Şerife Yiğit v. Turkey)* [ВП], 2010, Суд зазначив, що відсутність шлюбу між двома батьками є одним з аспектів особистої «ознаки», що може бути джерелом дискримінації, забороненої статтею 14 (§ 79).

200. У справі *«Петров проти Болгарії» (Petrov v. Bulgaria)*, 2008, Суд встановив порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 8, оскільки ув'язненому заявнику забороняли телефонувати своїй партнерці через те, що вони не були одружені.

1841. Справа *«Бурден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], 2008, стосувалася двох спільно проживаючих сестер, які скаржилися на те, що не мали права на звільнення від податку на спадщину, яке надається подружжю або цивільним партнерам. Суд постановив, що відсутність такої юридично обов'язкової угоди між заявниками суттєво відрізняло їхні відносини спільно проживаючих осіб (попри їхню довготривалість) від відносин одруженої пари або цивільного партнерства (§ 65). У справі *«Коросіду проти Греції» (Korosidou v. Greece)*, 2011, Суд розглядав справу заявниці, якій відмовили у пенсії по втраті годувальника як вдові на тій підставі, що вона не була заміжня за померлим партнером, і не встановив дискримінації. Суд також не вважав дискримінацією нездатність жінки автоматично успадкувати майно неодруженого покійного партнера з огляду на достатні можливості національного законодавства, які дозволяли їй це зробити (*«Макарчева проти Литви» (Makarčeva v. Lithuania)* (ухв.), 2021).

1852. Справа *«Муньос Діас проти Іспанії» (Muñoz Díaz v. Spain)*, 2009, стосувалася заявниці, шлюб якої, укладений за ромськими звичаями, не вважався дійним для цілей встановлення Державою права на пенсію по втраті годувальника. Суд зазначив, що органи влади Іспанії визнали заявницю «дружиною» її партнера. Вказаній жінці та її сім'ї надали сімейну книгу, статус багатодітної сім'ї, і вони отримували медичну допомогу. Відповідно, Суд взяв до уваги той факт, що добросовісність заявниці стосовно дійсності її шлюбу забезпечила їй законні очікування щодо права на пенсію по втраті годувальника, і встановив порушення статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. З іншого боку, у справі *«Шериф Йігіт проти Туреччини» (Şerife Yiğit v. Turkey)* [ВП], 2010, заявниця уклала шлюб лише через релігійну церемонію, і її відмовилися визнавати спадкоємицею померлого партнера. Однак, Суд зазначив, що заявниця знала про своє становище і про те, що їй потрібно було врегулювати відносини відповідно до Цивільного кодексу, щоб мати право на допомогу з приводу смерті її партнера. Відповідно, Суд вказав, що було об'єктивне й обгрунтоване виправдання зазначеної відмінності, і не встановив порушення статті 14.

6. Імміграційний статус

1863. Суд встановив, що хоча імміграційний статус був статусом, наданим законом, а не притаманним особі, цей факт не перешкоджав прирівнюванню його до «іншої ознаки» для цілей статті 14 (*«Ходе та Абді проти Сполученого Королівства» (Hode and Abdi v. the United Kingdom)*, 2012, § 47; *«Баг проти Сполученого Королівства» (Bah v. the United Kingdom)*, 2011, § 46). Дійсно, широкий перелік правових та інших наслідків походив з імміграційного статусу особи (там само).

1874. Справа *«Годе та Абді проти Сполученого Королівства» (Hode and Abdi v. the United Kingdom)*, 2012, стосувалася заявника, якого визнали біженцем і надали обмежений дозвіл на перебування, до якого не могла приєднатися дружина, з якою він уклав шлюб після отримання цих статусів. Суд наголосив, що аргумент на користь статусу біженця, що прирівнювався до «іншої ознаки», був навіть сильнішим, оскільки статус біженця на відміну від імміграційного статусу не передбачав елемента вибору (§ 47). Відповідно, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8.

1885. У справі *«Баг проти Сполученого Королівства» (Bah v. the United Kingdom)*, 2011, Суд розглядав випадок особи, яка стала ненавмисно безпритульною з неповнолітньою дитиною і не отримала першочергової допомоги від соціальних служб, оскільки її син підлягав імміграційному контролю. Заявниця потрапила до Сполученого Королівства як шукачка притулку, але не отримала статус біженки. Суд зазначив, що характер статусу, на якому ґрунтується різне поводження, має велике значення при визначенні меж свободи розсуду, які надаються Договірним Державам (§ 47). З огляду на елемент вибору, який передбачає імміграційний статус, хоч і різне поводження за цією ознакою повинне мати об'єктивне й обгрунтоване виправдання, вимоги до виправдання не будуть настільки вагомими, як у випадку розрізнення на підставі, наприклад, національності (§ 47). Суд дійшов висновку, що різне поводження, якого зазнала заявниця, мало обгрунтоване та об'єктивне виправдання (§ 52).

1896. У справі *«М.Т. та інші проти Швеції» (M.T. and Others v. Sweden)*, 2022, § 111, Суд вважав, що особи зі «статусом додаткового захисту» та особи зі «статусом біженця» знаходилися в аналогічній або відносно схожій ситуації з точки зору права на возз'єднання сім'ї. Другий заявник отримав додатковий захист у Швеції. Його матері та молодшому брату відмовили у дозволі на проживання при застосуванні закону, який запроваджував тимчасові обмеження для надання дозволів на проживання у Швеції членам сім'ї осіб, які отримали статус додаткового захисту. Суд був переконаний, що різне поводження із заявниками *vis-à-vis* осіб зі статусом біженця мало обгрунтоване й об'єктивне виправдання (§ 117).

207. Суд також встановив дискримінацію за ознакою імміграційного статусу у кількох інших справах. У справі *«Пономарйові проти Болгарії» (Ponomaryovi v. Bulgaria)*, 2011, Суд визнав вимогу до іноземців без постійного місця проживання платити за навчання у середній школі дискримінаційною за ознакою громадянства та імміграційного статусу (§ 49). Це прирівнювалося до порушення статті 14 Конвенції разом зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції про право на освіту. У справі *«Анакомба Юла проти Бельгії» (Anakomba Yula v. Belgium)*, 2009, іноземці, яка незаконно проживала на території держави, відмовили у наданні правової допомоги з оскарженням батьківства над її дитиною, Суд встановив порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 6 (доступ до суду).

7. Статус, пов'язаний із працевлаштуванням

1908. У сфері працевлаштування Суд встановив, наприклад, що *висока посада* може вважатися «іншою ознакою» в цілях статті 14 (*«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 115). У цій справі Суд відхилив твердження заявника про те, що обмеження розміру пенсій прирівнювалося до дискримінації у порівнянні з певними високопосадовцями, пенсії яких не підлягали обмеженням.

1919. Суд також встановив, що поняттю «інша ознака» надане досить широке значення, яке за певних обставин включає *військове звання*. Справа *«Енгель та інші проти Нідерландів» (Engel and Others v. the Netherlands)*, 1976, стосувалася солдатів строкової служби, на яких їхні командири наклали різні покарання за порушення військової дисципліни. Суд встановив, що розрізнення на основі звання може суперечити статті 14 (§ 72). Однак, Суд визнав, що компетентні органи державної влади користувалися значною свободою розсуду у цій сфері, і не встановив порушення статті 14. У справі *«Бікман та інші проти Бельгії» (Beeckman and Others v. Belgium)* (ухв.), 2018, Суд тлумачив поняття «інша ознака» як таке, що включає *поліцейське звання*.

210. *Співпраця заявників зі спецслужбами* також вважалася «іншою ознакою» в цілях статті 14 Конвенції (*«Сідабрас і Дžiaутас проти Литви» (Sidabras and Džiautas v. Lithuania)*, 2004; *«Жічкус проти Литви» (Žičkus v. Lithuania)*, 2009; *«Найдін проти Румунії» (Naidin v. Romania)*, 2014). У справі *«Жічкус проти Литви» (Žičkus v. Lithuania)*, 2009, заявнику заборонили шукати роботу у приватному секторі на тій підставі, що він був колишнім офіцером КДБ. У справі *«Найдін проти Румунії» (Naidin v. Romania)*, 2014, колишньому співробітнику політичної поліції заборонили працювати на державній службі.

1921. Справа *«Граціані-Вейсс проти Австрії» (Graziani-Weiss v. Austria)*, 2011, стосувалася обов'язку *практикуючих адвокатів та нотаріусів* виступати безоплатними захисниками для психічнохворих осіб, якщо їх для цього призначають, тоді як інші особи з юридичною освітою не мали такого обов'язку. Суд постановив, що була різниця у поводженні з двома групами, але (в цілях захисту у справах, де було необхідне юридичне представництво) дві групи не знаходилися у відносно подібній ситуації (§ 65).

8. Інші приклади «іншої ознаки»

1932. Суд встановив, що становище *ув'язненого*¹² було аспектом особистої ознаки в цілях статті 14 у справі *«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria)* [ВП], 2011 (§ 90), де органи влади відмовилися враховувати роботу, виконану у в'язниці, при розрахунку прав заявника на пенсію. Суд також визнав невинуватим різницю у правових режимах для осіб, які утримуються під вартою, що є запобіжним заходом, та ув'язнених осіб (*«Ладуня проти Словаччини» (Laduna v. Slovakia)*, 2011; *«Чалдаєв проти Росії»*, 2019; *«Вул та Тумік проти Естонії»*, 2022) стосовно прав на відвідування та доступу до телебачення.

12. Див. [Посібник про права ув'язнених](#).

1943. У справі *«Кліфт проти Сполученого Королівства» (Clift v. the United Kingdom)*, 2010, Суд розглядав відмінності у процесуальних вимогах для дострокового звільнення, що залежало від строку покарання. У цій справі заявник стверджував про різницю у поводженні на основі його статусу ув'язненого, який відбував покарання строком понад п'ятнадцять років. Хоча строк покарання мав певне відношення до передбачуваної тяжкості злочину, низка інших факторів могла також мати значення, включаючи оцінку суддею, який ухвалював вирок, ризику, що ув'язнений створював для суспільства. Коли система дострокового звільнення застосовувалася по-різному до ув'язнених залежно від тривалості їхніх строків покарання, існував ризик того, що, якщо система не є об'єктивно виправданою, вона суперечитиме необхідності забезпечення захисту від свавільного тримання під вартою у розумінні статті 5. Відповідно, Суд дійшов висновку, що заявник мав «іншу ознаку» в цілях статті 14.

1954. У справі *«Гранос Органікос Насіоналес С.А. проти Німеччини» (Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany)*, 2012, Суд встановив різницю у поводженні з фізичними та юридичними особами і вітчизняними та іноземними юридичними особами через відмову надати правову допомогу іноземній компанії, яка хотіла почати цивільне провадження у німецьких судах, хоча саме у цій справі Суд постановив, що така різниця була мотивована відповідними підставами.

1965. У справі *«Морару проти Румунії» (Moraru v. Romania)*, 2022, Суд зазначив, що розмір особи становив генетичну особливість, що було особистою характеристикою, яка підпадала під поняття «інша ознака» (§ 42). Заявниця скаржилася, що рішення органів державної влади про відмову у дозволі брати участь у вступній кампанії з метою вивчення військової медицини були дискримінаційним обмеженням її права на освіту через антропометричні ознаки, а саме зріст та вагу (§ 27)¹³.

1976. Суд встановив, що відмінності у поводженні підпадають під поняття «інша ознака», хоча й не стосуються «особистісних» характеристик.

1987. Наприклад, Суд встановив, що членство в організації може становити «іншу ознаку» для цілей статті 14 Конвенції (*«Даніленков та інші проти Росії» (Danilenkov and Others v. Russia)*, 2009; *«Великий Схід Італії з Палаццо Джустиніані проти Італії (№ 2)» (Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy) (no. 2)*, 2007). У справі *«Даніленков та інші проти Росії» (Danilenkov and Others v. Russia)*, 2009, Держава не забезпечила ефективного судового захисту від дискримінації за ознакою членства у профспілці. Справа *«Великий Схід Італії з Палаццо Джустиніані проти Італії (№ 2)» (Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy) (no. 2)*, (2007) стосувалася передбаченого законом зобов'язання масонів повідомляти про їхнє членство при поданні заявок на посади до регіональних органів влади.

1998. Аналогічно, «інша ознака» може включати місце проживання (*«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010; *«Александр Александров проти Росії» (Aleksandr Aleksandrov v. Russia)*, 2018; *«Баралія проти Боснії та Герцеговини» (Baralija v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019). Справа *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, стосувалася відсутності права на індексацію для пенсіонерів, які проживають за кордоном у країнах, що не мали взаємних угод з Державою. У справі *«Александр Александров проти Росії» (Aleksandr Aleksandrov v. Russia)*, 2018, заявнику відмовили у покаранні, не пов'язаному з позбавленням волі, з тієї підстави, що його постійне місце проживання знаходилося за межами регіону, де було вчинено злочин і виголошено вирок. Суд не встановив, що різниця у поводженні переслідувала законну мету або мала об'єктивне й обґрунтоване виправдання.

2009. У справі *«Пінкас та інші проти Боснії та Герцеговини» (Pinkas and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2022, Суд встановив, що різниця у поводженні зі співробітниками канцелярії суду

13. Див. «Право на освіту» нижче.

та суддями, які належали до одного правового режиму, з точки зору пов'язаної з роботою грошової допомоги становила «непряму дискримінацію» за «іншою ознакою», для чого Уряд-відповідач не надав об'єктивного й обґрунтованого виправдання.

20120. У справі *«Озгюрлюк ве Дайанісма Партісі (ОДП) проти Туреччини» (Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v. Turkey)*, 2012, Суд визнав існування різниці у поводженні з політичними партіями за ознакою *недостатньої народної підтримки*. Справа стосувалася відмови у наданні фінансової допомоги політичній партії на тій підставі, що вона не здобула встановленої мінімальної кількості голосів, необхідної для отримання права на таку допомогу, і порушення статті 14 не було встановлено.

2021. Суд також зазначив, що *суперечливі ухвали Верховного Суду* могли прирівнюватися до дискримінації у розумінні статті 14 (*«Беян проти Румунії (№ 1)» (Beian v. Romania (no. 1))*, 2007). Різниця у поводженні на підставі *різних часових проміжків, коли були оформлені пенсійні вимоги*, також могла прирівнюватися до дискримінації, якби не була виправдана (*«Мажжіо та інші проти Італії» (Maggio and Others v. Italy)*, 2011).

9. Приклади ситуацій, які не підпадають під «іншу ознаку»

2032. Певна різниця у поводженні, яка не пов'язана з особистим статусом, вважалася такою, що не підпадає під поняття «інша ознака».

2043. Наприклад, у справі *«Гергер проти Туреччини» (Gerger v. Turkey)* [ВП], 1999, Суд постановив, що різниця у поводженні із ув'язненими стосовно умовно-дострокового звільнення не надавала їм «іншої ознаки», оскільки розрізнення було зроблено не між різними групами осіб, як у справі *«Кліфт проти Сполученого Королівства» (Clift v. the United Kingdom)*, 2010, а швидше між різними видами злочинів, залежно від їхньої тяжкості.

2054. Інші приклади різниці у поводженні, які не підпадають під поняття «інша ознака» для цілей статті 14, включають:

- набуття або ненабуття права на соціальну виплату (*«Спрінгет та інші проти Сполученого Королівства» (Springett and Others v. the United Kingdom)* (ухв.), 2010);
- термін дії та характер трудового договору (*«Петерка проти Чеської Республіки» (Peterka v. the Czech Republic)* (ухв.), 2010);
- володіння правами на рибальство в різних регіонах (*«Алатулккіла та інші проти Фінляндії» (Alatulkkila and Others v. Finland)*, 2005);
- посилення на різні військові місії (*«Де Джонг, Балъє і Ван ден Брінк проти Нідерландів» (De Jong, Baljet and Van Den Brink v. the Netherlands)*, 1984);
- різний правовий статус стосовно повернення податків (*«Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства» (National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom)*, 1997);
- розрізнення між меншими та більшими спілками (*«Національна спілка бельгійської поліції проти Бельгії» (National Union of Belgian Police v. Belgium)*, 1975; *«Шведська спілка машиністів проти Швеції» (Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden)*, 1976);
- різницю між комерційною рекламою та рекламними оголошеннями, які просувають певні ідеали (*«ФауґеТе Ферайн ґеген Тірфабрікен проти Швейцарії» (VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland)*, 2001);
- володіння рахунком у державному банку або інше (*«Шуліна проти України»*, 2024).

VI. Дискримінація за темою

A. Приватне та сімейне життя

2065. Суд розглядав скарги у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 8 стосовно дискримінації при здійсненні права на повагу до приватного та сімейного життя у різних ситуаціях.¹⁴

2076. Суд уточнив, що право на повагу до «сімейного життя» не захищає саме бажання створити сім'ю («*Є.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 41); натомість воно передбачає її існування («*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*), 1979, § 31) або щонайменше потенційні відносини між позашлюбною дитиною, наприклад, і його чи її рідним батьком («*Нюлунд проти Фінляндії*» (*Nylund v. Finland*) (ухв.), 1999), або відносини, що виникають внаслідок справжнього шлюбу, навіть якщо сімейне життя ще не було повністю налагоджене («*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985, § 62), або відносини, що виникають внаслідок законного і справжнього усиновлення дитини («*Піні та інші проти Румунії*» (*Pini and Others v. Romania*), 2004, § 148).

2087. У цьому контексті Суд розглядав кілька справ про доступ до дітей у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 8:

- відмова батьку у доступі до позашлюбної дитини («*Зоммерфельд проти Німеччини*» (*Sommerfeld v. Germany*) [ВП], 2003);
- позбавлення опіки виключно з підстави релігійних переконань матері («*Гоффманн проти Австрії*» (*Hoffmann v. Austria*), 1993);
- неможливість усиновлення дитини другим з батьків в одностатевих парах («*X та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013);
- різниця у поводженні з військовослужбовцями чоловічої та жіночої статі стосовно прав на відпустку по догляду за дитиною («*Константін Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], 2012);
- різниця у поводженні з батьком і матір'ю стосовно строків, пов'язаних з можливістю розпочати провадження для оскарження батьківства («*Расмуссен проти Данії*» (*Rasmussen v. Denmark*), 1984);
- неможливість батька позашлюбної дитини реалізувати сукупність батьківських прав та повноважень без згоди матері попри ДНК-докази батьківства («*Папаррігопулос проти Греції*» (*Paparrigopoulos v. Greece*), 2022);
- законодавство, що дозволяє відстрочити відбування покарання для матерів, а не батьків, малих дітей («*Александру Енаке проти Румунії*» (*Alexandru Enache v. Romania*), 2017); або
- возз'єднання сім'ї («*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016)¹⁵;
- обмеження прав на спілкування на основі психічного розладу батька («*Чінта проти Румунії*» (*Cința v. Romania*), 2020)¹⁶;
- ненадання допомоги вдові з возз'єднанням з дітьми, яких викрав дід по батьківській лінії, на тлі регіональних гендерних стереотипів та патрилінійної практики («*Тараєва та інші проти Росії*» (*Tarayeva and Others v. Russia*), 2021).

2098. Хоча Суд зазначив, що стаття 8 не гарантує право на створення сім'ї або право на всиновлення («*Є.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008, § 41), утім він може розглядати

14. У зв'язку з цим див. також *Посібник зі статті 8 Конвенції* (право на повагу до приватного і сімейного життя).

15. Див. «Імміграція» нижче.

16. Див. «Стан здоров'я та інвалідність» вище.

справи, наприклад, про право на налагодження та розвиток відносин з іншими людьми або рішення мати і не мати дитину в межах поняття «приватне життя» у розумінні статті 8 Конвенції (там само, § 43). В результаті Суд розглядав дотримання статті 14 у справах про:

- відмову надати дозвіл на всиновлення через спосіб життя заявниці як лесбійки, яка проживає з іншою жінкою («*Е.Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008);
- відмову надати розпорядження про просте усиновлення дитини гомосексуальною партнеркою біологічної матері («*Газ і Дюбуа проти Франції*» (*Gas and Dubois v. France*), 2012);
- неможливість усиновлення дитини другим з батьків в одностатевій парі («*X та інші проти Австрії*» (*X and Others v. Austria*) [ВП], 2013); або
- заборону конкретним громадянам всиновлювати дітей («*А.Х. та інші проти Росії*», 2017);
- зобов'язання щодо всиновлення з метою визнання родинних зв'язків між біологічною матір'ю та її дитиною, народженою за допомогою сурогатного материнства («*Д. проти Франції*» (*D. v. France*), 2020).

2109. Суд встановив порушення статті 14 у справах про укладення цивільного союзу або шлюбу. Справа «*Муньос Діас проти Іспанії*» (*Muñoz Díaz v. Spain*), 2009, стосувалася відмови визнати дійсним шлюб ромів для цілей встановлення права на пенсію у зв'язку зі втратою годувальника. Суд встановив дискримінацію з огляду на добросовісність заявниці стосовно дійсності шлюбу. Натомість у справі «*Шериф Йігіт проти Туреччини*» (*Şerife Yiğit v. Turkey*) [ВП], 2010, заявниці, яка уклала шлюб лише через релігійну церемонію, було відомо про її становище, і Суд не встановив дискримінації. У справі «*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], 2013, Суд визнав дискримінаційним впровадження «цивільного союзу», що обмежувався різностатевими парами, таким чином виключаючи одностатеві пари зі свого обсягу застосування. Справа «*Ратценбюк і Сейдл проти Австрії*» (*Ratzenböck and Seydl v. Austria*), 2017, стосувалася різностатевої пари, якій відмовили у доступі до зареєстрованого партнерства, яке створювалося та призначалося виключно для одностатевих пар. Суд врахував контекст створення такого цивільного партнерства і той факт, що заявники мали доступ до шлюбу, і не визнав, що ця ситуація прирівнювалася до дискримінації. Інколи Суд розглядав подібні питання лише у розумінні статті 8, наприклад у справі «*Оліарі та інші проти Італії*», 2015, про відсутність юридичного визнання одностатевих партнерств.

В. Політичні права

21130. Заборона дискримінації з точки зору політичних прав безпосередньо пов'язана із поширенням демократії як однієї з головних цілей Ради Європи. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 10, що гарантує свободу вираження поглядів¹⁷, або статтею 11, яка захищає свободу мирних зібрань та об'єднання¹⁸, або статтею 3 Першого протоколу до Конвенції про право на вільні вибори.¹⁹

2121. У справі «*Баєв та інші проти Росії*» (*Bayev and Others v. Russia*), 2017, заявників оштрафували за організацію протесту проти законів, що забороняли пропаганду гомосексуальності серед неповнолітніх. Суд встановив, що національне законодавство створило невинуватну різницю у поводженні з гетеросексуальною більшістю та гомосексуальною меншиною, посилюючи стигматизацію та упередження і заохочуючи до гомофобії (§ 83), і встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 10.

17. У зв'язку з цим див. також Посібник зі статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

18. У зв'язку з цим див. також Посібник зі статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

19. У зв'язку з цим див. також Посібник зі статті 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори).

2132. Стосовно статті 14 у поєднанні зі статтею 11, Суд встановив порушення у справах про

- зобов'язання масонів повідомляти про їхнє членство при поданні заявок на посади до регіональних органів влади (*«Великий Схід Італії з Палаццо Джустиніані проти Італії (№ 2)» (Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy) (no. 2)*, 2007);
- відмову надати дозвіл на протест або проведення публічних зібрань на основі дискримінаційних критеріїв (*«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007.; *«Гендердок-М» проти Молдови» (Genderdoc-M v. Moldova)*, 2012; *«Алексєєв та інші проти Росії» (Aleksyev and Others v. Russia)*, 2018);
- незабезпечення Державою захисту демонстрантів від гомофобного насильства і нездійснення ефективного розслідування (*«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015) або незабезпечення мирного проведення ЛГБТІ-заходу, який порушили контрдемонстранти (*«Беркман проти Росії» (Berkman v. Russia)*, 2020);
- відмову реєструвати об'єднання, створені для пропагування та захисту прав ЛГБТІ-спільноти (*«Жданов та інші проти Росії» (Zhdanov and Others v. Russia)*, 2019); і
- зобов'язання малих землевласників стати членами мисливського об'єднання (*«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999).

2143. У справі *«Даніленков та інші проти Росії» (Danilenkov and Others v. Russia)*, 2009, Суд встановив, що Держава не виконала своє позитивне зобов'язання забезпечити ефективний та прозорий судовий захист від дискримінації за ознакою членства у профспілці у справі про портову компанію, що використовувала різні методи заохочення працівників до відмови від членства у спілці, включаючи їхнє переведення у спеціальні робочі колективи з обмеженими можливостями, незаконні звільнення, зменшення розміру заробітної плати, дисциплінарні стягнення та відмови поновити членів профспілки на основі рішень суду. У справі *«Захарова та інші проти Росії» (Zakharova and Others v. Russia)*, 2022, було встановлене порушення такого позитивного зобов'язання у зв'язку з нездійсненням судами розгляду різних заходів, вжитих роботодавцем провідних членів профспілки (включаючи скорочення робочого часу, заробітної платні та звільнення). У справі *«Хоппен і профспілка працівників «Ейбі Амбер Грід» проти Литви» (Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees v. Lithuania)*, 2023, заявник скаржився, що його звільнили з роботи через профспілкову діяльність. Суд встановив, що правова база та судовий перегляд забезпечили належні гарантії.

2154. У цьому контексті Суд також розглядав звинувачення у дискримінації політичних партій стосовно доступу до державного фінансування. У справі *«Демократична партія проти Туреччини» (Demokrat Parti v. Turkey)* (ухв.), 2021, Суд встановив, що з партією-заявником не поводитися інакше, ніж з будь-якою іншою політичною партією в подібному або аналогічному становищі. Суд також постановив, що з партією-заявницею не поводитися інакше, ніж з іншою партією, яка отримала більше голосів на парламентських виборах.

2165. У деяких справах Суд встановлював порушення статті 10 або статті 11 і не вважав за необхідне розглядати, чи було порушено статтю 14. Так було, наприклад, у справі *«Лашманкін та інші проти Росії» (Lashmankin and Others v. Russia)*, 2017, яка стосувалася свавільних та дискримінаційних повноважень органів державної влади пропонувати змінити місце, час або спосіб проведення публічного заходу, що могло становити втручання у право учасників на свободу зібрань.

2176. Зрештою, Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції і/або статті 1 Протоколу № 12 у кількох справах, які стосувалися *здатності балотуватися на виборах* (*«Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], 2009, про нездатність осіб ромського та єврейського походження балотуватися на парламентських виборах; *«Зорніч проти Боснії та Герцеговини» (Zornić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2014, про відсутність права балотуватися на виборах без заяви про

приналежність до одного з «державотворчих народів», визнаних у Конституції; *«Баралія проти Боснії та Герцеговини»*, 2019, про неможливість голосувати або балотуватися на місцевих виборах через місце проживання заявниці; *«Даніс та Асоціація етнічних турків проти Румунії» (Danis and Association of Ethnic Turks v. Romania)*, 2015, і *«Чеголеа проти Румунії» (Cegolea v. Romania)*, 2020, про додаткову вимогу прийнятності, яка застосовувалася виключно до кандидатів з організацій національних меншин, які не були представлені в парламенті) і *права голосувати («Азіз проти Кіпру»*, 2004, про неможливість турків-кіпріотів голосувати на парламентських виборах; *«Селігененко та інші проти України» (Selygenenko and Others v. Ukraine)*, 2021, про дискримінаційну відмову у дозволі внутрішньо переміщеним особам голосувати на місцевих виборах за місцем їхнього фактичного проживання). Однак Суд наголосив на широкій свободі розсуду Держав в організації виборчих систем, включаючи створення виборчого бар'єру для політичних партій, які претендували на представництво в парламенті, і дійшов висновку про відсутність порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції у справі про виключення політичної партії з додаткових виборів за недосягнення виборчого бар'єру на попередніх загальних виборах (*«Чернеа проти Румунії» (Cernea v. Romania)*, 2018).

2187. У справі *«Топлак і Мрак проти Словенії»*, 2021, Суд розглядав дотримання Державою позитивних зобов'язань вживати належних заходів, щоб заявники, які страждають від м'язової дистрофії та користуються кріслом колісним, могли реалізувати своє право голосувати на рівні з іншими. Визнаючи, що загальна та повна адаптація виборчих дільниць з метою повного пристосування користувачів крісел колісних без сумніву сприяла б їхній участі у процесі голосування, Суд наголосив на свободі розсуду Держав у цій сфері з огляду на обмежені ресурси. Враховуючи те, що обидва заявники голосували на референдумі у 2015 році, що на виборчій дільниці встановили пандус на прохання першого заявника, і що на прохання другого заявника відвідування виборчої дільниці в його виборчому окрузі було організоване заздалегідь за кілька днів, Суд встановив, що будь-які проблеми, з якими вони могли стикнутися, не мали особливо упередженого впливу на них, щоб прирівнюватися до дискримінації. Що стосується виборів до Європейського парламенту 2019 року, відсутність машин для голосування не визнали дискримінаційною для першого заявника, якому могла допомогти обрана ним особа, яка мала юридичний обов'язок зберігати таємницю.

2198. У справі *«Бакирді та Е.Ч. проти Угорщини»*, 2022, заявниками є громадяни Угорщини, які належать до грецької та вірменської національної меншини відповідно і були зареєстровані як виборці з національної меншини на парламентських виборах 2014 року. Справа стосувалася законодавчої схеми з пільговим порогом для представників меншин, запровадженою у відповідь на аспект конституційного характеру щодо забезпечення політичного представництва національних меншин в Угорщині (§ 53). Суд зазначив, що з огляду на те, що кандидати з національних меншин могли схвалюватися лише членами цієї меншини, вони знаходилися у суттєво відмінному становищі у порівнянні з усіма іншими кандидатами, які могли отримати голоси від загальної кількості виборців (§ 55). Внаслідок реєстрації у якості виборців з національної меншини заявники могли голосувати лише за списки їхньої відповідної національної меншини в цілому або утриматися від голосування за список національної меншини взагалі. Відповідно, вони не мали ні вибору між списками різних партій, ні впливу на порядок відбору кандидатів зі списків національної меншини (§ 61). Суд встановив, що електоральний вибір заявників був суттєво обмежений з очевидною ймовірністю, що їхні електоральні вподобання будуть розкриті (§ 72)²⁰.

20. Див. також «Раса та колір шкіри» вище.

С. Працевлаштування

2209. Хоча Конвенція не гарантує права на працевлаштування, стаття 8 тлумачиться як така, що поширюється на сферу працевлаштування за конкретних обставин.

240. У справі *«Сідабрас і Дžiaутас проти Литви» (Sidabras and Džiautas v. Lithuania)*, 2004, накладення обмежень на працевлаштування у державній службі та у різних сферах приватного сектору на колишніх членів КДБ значною мірою вплинуло на їхню здатність розвивати відносини із зовнішнім світом і створило серйозні труднощі для них з точки зору заробляння на життя з очевидними наслідками для задоволення від їхнього приватного життя (§ 48). У справі *«Бігаєва проти Греції» (Bigeva v. Greece)*, 2009, Суд визнав дискримінаційним накладення вимоги про громадянство на претендента на посаду адвоката на останньому етапі процедури найму після проходження обов'язкового навчання. Справа *«І.Б. проти Греції»*, 2013, стосувалася звільнення співробітника, який страждав на ВІЛ, внаслідок тиску з боку інших співробітників. Суд встановив порушення через нездатність національного суду зважити права двох сторін у спосіб, який відповідає Конвенції.

2211. Суд також гарантував захист від дискримінації у сфері зайнятості у зв'язку зі свободою вступати або не вступати до професійних спілок у розумінні статті 11 (*«Даніленков та інші проти Росії» (Danilenkov and Others v. Russia)*, 2009), захист від звільнення через профспілкову діяльність (*«Хоппен і профспілка працівників «Ейбі Амбер Грід» проти Литви» (Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees v. Lithuania)*, 2023) та в поєднанні зі свободою релігії у розумінні статті 9 (*«Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (Eweida and Others v. the United Kingdom)*, 2013, про дисциплінарні заходи стосовно співробітників за відмову виконувати обов'язки, які вони вважали несумісними зі своїми релігійними переконаннями).

2222. В іншому контексті у справі *«Акар та інші проти Туреччини» (Acar and Others v. Turkey)* (ухв.), 2017, позовним вимогам робітників, пов'язаним з працевлаштуванням, що були висунуті трохи більше, ніж за рік до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, не надавали першочерговості у подальших провадженнях про банкрутство стосовного їхнього роботодавця. Визнавши скаргу заявників про дискримінацію неприйнятною, Суд встановив, що турецьке законодавство про неплатоспроможність дотримувалося відповідних міжнародних стандартів, і що заявники мали можливість забезпечити виконання їхніх вимог окремо шляхом ініціювання звичайного виконавчого провадження проти боржника до визнання його неплатоспроможним.

2233. Однак у деяких справах Суд встановив порушення основної статті і не вважав за необхідне розглядати, чи було порушено статтю 14. Так було, наприклад, у справі *«Редфірн проти Сполученого Королівства» (Redfern v. the United Kingdom)*, 2012, де заявника звільнили через його політичну приналежність до крайньої правої політичної партії, і він не міг подати позовну вимогу у зв'язку з несправедливим звільненням, оскільки на неї мали право лише люди, які були працевлаштовані більше року. Суд вважав, що Держава-відповідач повинна була вжити обґрунтованих і доцільних заходів для захисту співробітників, включаючи тих, які були працевлаштовані менше одного року, від звільнення на підставі політичних переконань або приналежності, і встановив порушення статті 11 Конвенції (§ 57).

Д. Соціальні права

2244. Конвенція не передбачає право на соціальне забезпечення, хоча з практики Суду очевидно, що певні форми соціального забезпечення, наприклад виплати допомоги та пенсії, можуть підпадати під обсяг застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки їх можна вважати «майном» у розумінні такого положення (*«Стек і інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2006; *«Лучак проти Польщі» (Luczak v. Poland)*, 2007; *«Андреєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009; *«Ква Пурарез проти*

Франції» (*Koua Poirrez v. France*), 2003; «Гайґусуз проти Австрії» (*Gaygusuz v. Austria*), 1996; «Пічкур проти України» (*Pichkur v. Ukraine*), 2013; «П.К. проти Ірландії» (*P.C. v. Ireland*), 2022) або у розумінні статті 8, особливо коли соціальні виплати допомагають єдності сім'ї («Веллер проти Угорщини» (*Weller v. Hungary*), 2009; «Баг проти Сполученого Королівства» (*Bah v. the United Kingdom*), 2011; «Гурі проти Франції» (*Gouri v. France*) (ухв.), 2017; «Беллі та Арк'є-Мартінес проти Швейцарії», 2018; «Петрович проти Австрії» (*Petrovic v. Austria*), 1998; «Окпіш проти Німеччини» (*Okpizs v. Germany*), 2005; «Білер проти Швейцарії» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2022; «Х та інші проти Ірландії» (*X and Others v. Ireland*), 2023).

2255. В результаті було визнано, що захист від дискримінації поширюється на різні соціальні виплати, наприклад:

- пенсійні виплати («Пічкур проти України», 2013; «Андреєва проти Латвії» (*Andrejeva v. Latvia*) [ВП], 2009) або пенсія по втраті годувальника («Альдегер Томас проти Іспанії» (*Aldeguer Tomás v. Spain*), 2016; «Вілліс проти Сполученого Королівства», 2002, «Білер проти Швейцарії» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2022);
- допомогу по безробіттю («Гайґусуз проти Австрії» (*Gaygusuz v. Austria*), 1996);
- допомогу по інвалідності («Куа Пуаррез проти Франції» (*Koua Poirrez v. France*), 2003; «Беллі та Арк'є-Мартінес проти Швейцарії», 2018; «Поповіч та інші проти Сербії» (*Popović and Others v. Serbia*), 2020);
- житлові пільги («Врунту проти Кіпру» (*Vrountou v. Cyprus*), 2015; «Шалтиніте проти Литви», 2021);
- грошову допомогу під час відпустки по догляду за дитиною («Петрович проти Австрії», 1998);
- допомогу на дітей («Окпіш проти Німеччини», 2005; «Х та інші проти Ірландії» (*X and Others v. Ireland*), 2023);
- страхове покриття («П.Б. та Й.С. проти Австрії», 2010); або
- соціальне забезпечення з метою підтримки сімей з дітьми («Веллер проти Угорщини» (*Weller v. Hungary*), 2009).

2266. Наприклад, у справі «Пічкур проти України», 2013, заявник скаржився, що його пенсійні виплати скасували на тій підставі, що він постійно проживав за кордоном. Стосовно цього Суд зазначив, що підвищення мобільності населення, вищі рівні міжнародної співпраці та інтеграції, а також розробки у сфері банківських послуг та інформаційних технологій більше не виправдовують технічно мотивовані обмеження стосовно бенефіціарів соціального забезпечення, які проживають за кордоном (§ 53). Відсутність виправдання різниці у поводженні органів державної влади призвело до порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. У справі «Вілліс проти Сполученого Королівства», 2002, Суд визнав недоступність для вдівців грошової допомоги, яка надається вдовам, дискримінаційною за ознакою статі. Після цього рішення Суд застосовував подібне в низці інших справ: «Ранкі та Уайт проти Сполученого Королівства», 2007; «Крос проти Сполученого Королівства» (*Cross v. the United Kingdom*), 2007; «Блекгров проти Сполученого Королівства» (*Blackgrove v. the United Kingdom*), 2009 тощо.

2277. У справі «Білер проти Швейцарії» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], 2022, §§ 68-82, Суд уточнив в цілях застосування статті 14, які відповідні критерії застосовувати для опису того, що підпадає під обсяг застосування статті 8 за аспектом «сімейного життя» у сфері соціального забезпечення. Зазначена пенсія для вдівців була спрямована на полегшення «сімейного життя» шляхом забезпечення можливості живому батьку чи матері доглядати за дітьми без потреби працевлаштування, і отримання пенсії обов'язково впливало на спосіб організації сімейного життя заявника під час відповідного періоду.

2288. Суд також встановив можливість захисту приналежності до певної програми соціального забезпечення від дискримінації. У справі *«Лучак проти Польщі»*, 2007, заявник скаржився на нездатність належати до програми соціального забезпечення фермерів через його громадянство. Суд дійшов висновку, що Уряд не надав переконливого пояснення того, як необхідності захищати слабorozвинений та економічно неефективний аграрний сектор в Польщі послугувала відмова прийняти заявника до програми фермерів під час вказаного періоду (§§ 51 і 59).

249. У справі *«Поповіч та інші проти Сербії»*, 2020, заявники, якими були цивільні бенефіціари допомоги по інвалідності, стверджували, що їм надали меншу суму тієї ж допомоги порівняно з особами, які були військовими бенефіціарами, попри точну таку ж інвалідність, пов'язану з паралічем нижніх кінцівок. Суд постановив, що відносна різниця у поводженні з цими двома групами була наслідком їхніх різних становищ і відповідних зобов'язань Держави-відповідача надавати їм допомогу в більшому чи меншому обсязі. Це включало моральний борг, який Держави могли відчувати зобов'язаними виконувати у відповідь на послуги, надані їхніми ветеранами війни.

250. Проте, свобода розсуду, надана Державам у сфері соціальних прав, була відносно широкою. Суд наголосив, що через їхнє безпосереднє знання суспільства та його потреб Держави, по суті, мали більше можливостей, ніж міжнародний суддя, для оцінювання того, що мало суспільний інтерес з соціальних або економічних підстав. Суд також визнав, що він загалом поважав би вибір законодавчого органу щодо політики у цій сфері, окрім випадків, коли це очевидно не мало обґрунтованої підстави (*«Лучак проти Польщі»*, 2007, § 48).²¹ У справі *«Л.Ф. проти Сполученого Королівства» (L.F. v. the United Kingdom)* (ухв.), 2022, заявницю позбавили соціального житла, яким володіла благодійна організація, що обслуговувала ортодоксальну єврейську спільноту, оскільки вона не була членом цієї спільноти. Суд зазначив, що втручання не призвело до втрати заявницею єдиного житла (вона уже мала тимчасове соціальне житло), і що вплив політики розподілу благодійної організації, затвердженої місцевими органами, на ринку соціального житла був незначним. Відповідно, це відпадало під свободу розсуду Держав у цій сфері.

251. Справа *«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria)* [ВП], 2011, стосувалася відмови враховувати роботу, виконану заявником у в'язниці, при розрахунку його пенсійних прав. Суд вважав, що у контексті мінливих стандартів Договірній Державі не можна дорікнути в тому, що вона надала пріоритет тій системі страхування, яку вважала найбільш важливою для реінтеграції ув'язнених після звільнення. У справі *«Андрле проти Чеської Республіки» (Andrle v. the Czech Republic)*, 2011, Суд встановив, що зниження пенсійного віку для жінок, які виховували дітей (що не було передбачено для чоловіків), було заходом, прийнятним для усунення нерівності, що розглядалася, і що терміни та масштаби заходів, спрямованих на вирівнювання пенсійного віку, не були однозначно необґрунтованими. У справі *«Бікман та інші проти Бельгії» (Beeckman and Others v. Belgium)* (ухв.), 2018, було встановлено, що зміна шкали окладів, до якої були прив'язані заявники-співробітники поліції, в рамках реорганізації поліції відноситься до широкої свободи розсуду Держави у цьому питанні.

252. Однак Суд може вирішити не розглядати справу у розумінні статті 14, якщо вже встановлено окреме порушення основної статті Конвенції. Наприклад, у справі *«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland)*, 2004, яка стосувалася скасування пенсії по інвалідності, Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності) і не вважав за необхідне розглядати справу у розумінні статті 14 разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

21. Див. «Пропорційність» вище.

Е. Імміграція

253. Суд неодноразово наголошував, що Конвенція не гарантує право іноземця в'їхати або оселитися у конкретній країні («*Паїч проти Хорватії*» (*Pajić v. Croatia*), 2016, § 79; «*Новрук та інші проти Росії*» (*Novruk and Others v. Russia*), 2016, § 83; «*Ібрагімов проти Росії*» (*Ibragimov v. Russia*), 2018, § 18). Однак у справах про возз'єднання сім'ї або підтримку зв'язку між дорослими дітьми та їхніми батьками Суд вважав, що факти справи підпадали «під обсяг застосування» одного або кількох положень Конвенції чи Протоколів до неї.

254. Навіть якщо стаття 8 не покладає загальні зобов'язання щодо возз'єднання сім'ї («*Джунесс проти Нідерландів*» (*Jeunesse v. the Netherlands*) [ВП], 2014, § 107), заходи імміграційного контролю, сумісні зі статтею 8, можуть прирівнюватися до дискримінації та порушення статті 14 («*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985, § 71; «*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, § 118). У справі «*Паїч проти Хорватії*» (*Pajić v. Croatia*), 2016, Суд встановив, що відповідне національне законодавство, що виключає можливість возз'єднання сім'ї для одностатевих пар, при цьому дозволяючи це для неодружених різностатевих пар, прирівнювалося до дискримінації. У справі «*Таддеуччі та МакКолл проти Італії*» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), 2016, Держава не поведилася інакше із неодруженими парами відповідно до їхньої сексуальної орієнтації, проте обмежила поняття «член сім'ї» гетеросексуальними парами з огляду на те, що лише останні можуть укласти шлюб та отримати статус «одного з подружжя» з метою возз'єднання сім'ї. У справі «*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, відмова у дозволі на возз'єднання сім'ї ґрунтувалася на існуючих зв'язках з іншою країною, і Суд встановив, що внутрішні імміграційні заходи мали непрямий дискримінаційний вплив всупереч статті 14 за ознакою етнічного походження та громадянства.

255. Тим не менш, Суд визнав, що судова практика з цих питань є досить мізерною («*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], 2016, § 118). У справі «*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985, заявниці на законних підставах та постійно проживали у Сполученому Королівстві, натомість їхнім чоловікам відмовили у дозволі залишитися або приєднатися до них. Суд визнав різницю у поведженні з чоловіками, які проживали у Сполученому Королівстві, та жінками, які оселилися там з метою возз'єднання сім'ї, дискримінаційною за ознакою статі (§§ 74-83). Паралельно одна із заявниць стверджувала, що зазнала дискримінації за ознакою народження через вимогу, щоб дружина або наречена особи, яка мала намір в'їхати до країни, була народжена у Сполученому Королівстві або там народився один з її батьків. Проте, Суд встановив різницю у поведженні виправдану з огляду на мету, що полягала в захисті осіб, чий зв'язок з країною виник з народження (§§ 87-89). У справі «*Годє та Абді проти Сполученого Королівства*» (*Hode and Abdi v. the United Kingdom*), 2012, про неможливість дружини приєднатися до чоловіка-іммігранта з обмеженим дозволом на перебування та статусом біженця, Суд прийняв той факт, що пропонування стимулів для певних груп іммігрантів може прирівнюватися до законної мети в цілях статті 14 Конвенції (§ 53), але встановив порушення саме у цій справі.

256. Суд також встановив, що заявник не міг покладатися на існування «сімейного життя» стосовно дорослих, які не належали до його або її сім'ї, і не було доведено, що вони залежали від нього або неї. Проте, зв'язок між дорослими дітьми та їхніми батьками підпадає під поняття «приватне життя» у розумінні статті 8 Конвенції («*Новрук та інші проти Росії*», 2016, §§ 88-89) і, відповідно, стаття 14 у поєднанні зі статтею 8 може застосовуватися у таких справах. У справі «*Новрук та інші проти Росії*», 2016, Суд визнав дискримінаційною різницю у поведженні з ВІЛ-інфікованими іноземцями стосовно їхньої заяви на отримання дозволу на проживання та постійної заборони повторно в'їжджати до Росії за ознакою стану здоров'я.

Ф. Право на освіту

257. Стаття 2 Першого протоколу до Конвенції передбачає автономне право на освіту.²² Відповідно, Суд розглядає скарги про дискримінацію у контексті освіти як такі, що підпадають під обсяг застосування статті 14 («*Пономарйові проти Болгарії*» (*Ponomaryovi v. Bulgaria*), 2011, §§ 48-49).

258. Суд встановив порушення статті 14, розтлумаченої в поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції, у низці справ, які стосуються права на освіту учнів, що належать до меншини ромів. Ці справи стосувалися непропорційно великого числа дітей ромів, поміщених у спеціальні школи для дітей з психічними відхиленнями («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007; «*Горват і Кісс проти Угорщини*» (*Horváth and Kiss v. Hungary*), 2013), у класи, де навчаються лише роми («*Оршуш та інші проти Хорватії*» (*Oršuš and Others v. Croatia*) [ВП], 2010, «*Елмазова та інші проти Північної Македонії*» (*Elmazova and Others v. North Macedonia*), 2022), або у школи лише для ромів («*Лавіда та інші проти Греції*», 2013; «*Шольчан проти Угорщини*», 2023), а також неможливості зайти до школи без розподілу у спеціальні класи у прибудові до основних будівель початкової школи («*Сампаніс та інші проти Греції*», 2008). У всіх цих справах Суд встановив, що різне поводження, хоч і ненавмисне, якого зазнали учні ромського походження, становило форму непрямой дискримінації («*Д.Г. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], 2007; «*Сампаніс та інші проти Греції*», 2008; «*Горват і Кісс проти Угорщини*» (*Horváth and Kiss v. Hungary*), 2013; «*Лавіда та інші проти Греції*», 2013; «*Оршуш та інші проти Хорватії*» (*Oršuš and Others v. Croatia*) [ВП], 2010). У справі «*Х та інші проти Албанії*» (*X and Others v. Albania*), 2022, від Держави-відповідача вимагалось у розумінні статті 46 вжити заходів десегрегації у початковій школі, яку відвідували майже повністю ромські та єгипетські діти (подібно у справі «*Шольчан проти Угорщини*» (*Szolcsán v. Hungary*), 2023).

259. Суд також розглядав справи про дискримінацію у зв'язку із забезпеченням належного пристосування для осіб з інвалідністю («*Енвер Шагін проти Туреччини*» (*Enver Şahin v. Turkey*), 2018; «*Чам проти Туреччини*» (*Çam v. Turkey*), 2016). У справі «*Г.Л. проти Італії*» (*G.L. v. Italy*), 2020, де учениця початкової школи, яка мала інвалідність, не могла отримувати спеціалізовану допомогу, на яку мала право згідно з відповідним законодавством, Суд наголосив, що належні заходи пристосування були призначені для виправлення *de facto* нерівності. Справа «*Чам проти Туреччини*» (*Çam v. Turkey*), 2016, стосувалася незрячої особи, якій відмовили у зарахуванні до музичної академії попри успішне складання конкурсних вступних іспитів. У справі «*Енвер Шагін проти Туреччини*» (*Enver Şahin v. Turkey*), 2018, заявник пережив нещасний випадок, внаслідок якого отримав інвалідність, а університет не провів конкретне індивідуальне оцінювання його потреб стосовно доступу до приміщення університету. В обох справах Суд постановив, що статтю 14 слід тлумачити з урахуванням Конвенції про права осіб з інвалідністю (КПОІ) стосовно «належного пристосування», що розуміється як необхідні та відповідні модифікації та коригування, які не накладають непропорційний чи не виправданий тягар, якщо це необхідно у конкретному випадку («*Енвер Шагін проти Туреччини*» (*Enver Şahin v. Turkey*), 2018, § 60; «*Чам проти Туреччини*» (*Çam v. Turkey*), 2016, § 65). До завдань Суду не відносилося визначення принципу «належного пристосування» для реалізації у сфері освіти («*Енвер Шагін проти Туреччини*» (*Enver Şahin v. Turkey*), 2018, § 61; «*Чам проти Туреччини*» (*Çam v. Turkey*), 2016, § 66). Однак, Суд вважав, що для Держав важливо бути особливо обережними у прийнятті рішень у цій сфері з огляду на вплив останніх на дітей з інвалідністю, особливу вразливість яких не можна ігнорувати («*Енвер Шагін проти Туреччини*» (*Enver Şahin v. Turkey*), 2018, § 67; «*Чам проти Туреччини*» (*Çam v. Turkey*), 2016, § 67).

22. У зв'язку з цим див. також Посібник зі статті 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

260. У справі *«Пономарйові проти Болгарії» (Ponomaryovi v. Bulgaria)*, 2011, від заявників, які проживали в Болгарії як іноземці без постійного місця проживання, вимагали платити за здобуття середньої освіти. Суд встановив, що ця ситуація прирівнюється до дискримінації за ознакою імміграційного статусу, оскільки іноземці з дозволом на постійне проживання мали право на безоплатну початкову та середню освіту.

261. У справі *«Морару проти Румунії» (Moraru v. Romania)*, 2022, заявниці протягом багатьох років не дозволяли скласти вступні іспити для вивчення військової медицини, оскільки її зріст (150 см) і вага (44 кг) були нижче порогового рівня, встановленого Наказом Міністерства національної оборони на той час. Суд вважав, що із заявницею поводитися інакше, ніж з іншими кандидатами жіночої статі, антропометричні особливості яких були в межах встановлених законом лімітів (§ 44). Суд також встановив, що органи державної влади не довели існування обов'язкового зв'язку між критеріями, встановленими законодавчим органом (включаючи мінімальний розмір кандидатів), та виправданням таких обмежень (тобто необхідність визначати силу кожного кандидата). Крім того, національні суди не змогли належним чином ознайомитися із судовою практикою Суду Європейського Союзу (§§ 53-55).²³

Г. Дискримінація через насильство

262. Гарантії статті 14 також застосовуються, коли заявником є особа, потерпіла від насильства, заподіяного безпосередньо органами державної влади або фізичними особами через приналежність до конкретної групи.

229. Суд розглядав справи про насильство за такими ознаками потерпілої особи:

- гендер (*«Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey)*, 2009; *«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013; *«Халіме Кіліч проти Туреччини»*, 2016; *«Тхелідзе проти Грузії» (Tkheldize v. Georgia)*, 2021; *«А.Е. проти Болгарії» (A.E. v. Bulgaria)*, 2023);
- раса та етнічне походження (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005; *«Молдован та інші проти Румунії (№ 2)»*, 2005; *«Шкорянець проти Хорватії» (Škorjanec v. Croatia)*, 2017; *«Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини» (Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary)*, 2020; *«Аджигітова та інші проти Росії»*, 2021);
- релігія (*«Міланович проти Сербії» (Milanović v. Serbia)*, 2010; *«Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia)*, 2007; *«Грузинсько-мусульманські відносини» та інші проти Грузії»*, 2023);
- політичні переконання (*«Вірабян проти Вірменії»*, 2012); і
- сексуальна орієнтація (*«Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015; *«М.К. та А.К. проти Румунії»*, 2016).

264. У цих справах Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 2 (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005; *«Ангелова та Ілієв проти Болгарії» (Angelova and Iliev v. Bulgaria)*, 2007), статтею 3 (*«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013; *«Б.С. проти Іспанії» (B.S. v. Spain)*, 2012; *«Абду проти Болгарії» (Abdu v. Bulgaria)*, 2014), статтею 6 і статтею 8 Конвенції (*«Молдован та інші проти Румунії (№ 2)»*, 2005) або зі статтею 8 і статтею 9 (*«Грузинсько-мусульманські відносини» та інші проти Грузії»*, 2023).

23. Див. «Інша ознака» вище.

265. Суд розглядав справи про насильство, вчинене внаслідок дискримінаційного ставлення, за матеріальним та процесуальним аспектами відповідних статей.

1. Матеріальний аспект

266. У разі подання скарги про порушення статті 14 через стверджуване насильство, вчинене державним службовцем, завдання Суду за матеріальним аспектом статей 2 або 3 полягає у встановленні, чи було дискримінаційне ставлення до групи, до якої належить або нібито належить потерпіла особа, причинним фактором в оскаржуваній поведінці органів державної влади (*«Стойца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008, § 118; *«Антаєв та інші проти Росії» (Antayev and Others v. Russia)*, 2014, § 123).

267. Хоча Суд неодноразово встановлював порушення статей 2 або 3 за процесуальним аспектом у справах, де заявники стверджували, що напади, яких вони зазнали від представників Держави, мали дискримінаційні мотиви, він встановив порушення матеріального аспекту цих статей у набагато меншій кількості справ (*«Стойца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008; *«Антаєв та інші проти Росії»*, 2014).

268. У справі *«Стойца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008, про неналежне поведіння співробітника поліції на расовому ґрунті з неповнолітньою особою ромського походження під час інциденту з поліцією Суд вперше встановив порушення матеріального аспекту статті 3 у поєднанні зі статтею 14. Переконавшись, що заявники висунули обґрунтовану скаргу про расово упереджене неналежне поведіння, Суд переклав тягар доведення на Уряд. Оскільки ні відповідальний за кримінальне розслідування прокурор, ні Уряд не могли жодним іншим чином пояснити інциденти або висунути аргументи для підтвердження, що ці інциденти були расово нейтральними, Суд встановив порушення статті 14 в поєднанні з матеріальним аспектом статті 3. Подібне обґрунтування наводилося у справі *«Антаєв та інші проти Росії»*, 2014, про неналежне поведіння з чеченськими підозрюваними за ознакою їхнього етнічного походження. У справі *«Лінгурар проти Румунії» (Lingurar v. Romania)* [Комітет], 2019, спосіб проведення та виправдання органами державної влади поліцейського рейду свідчив про те, що поліція здійснювала свої повноваження дискримінаційним шляхом, очікуючи, що заявники будуть агресивними злочинцями через їхнє ромське походження. Відповідно, Суд встановив порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 3 Конвенції за її матеріальним аспектом через етнічне профілювання.

269. У справі *«Агдгомелашвілі та Джапарідзе проти Грузії»*, 2020, поліція проводила обшук приміщень ГО ЛГБТ-спільноти. Після виявлення характеру ГО співробітники поліції стали агресивними, вдаючись до мови ворожнечі, проголошуючи образи та погрози. Крім того, заявників та деяких їхніх колег обшукували з роздяганням без жодної очевидної причини чи офіційного запису. Встановивши порушення матеріального та процесуального аспекту статті 14 у поєднанні зі статтею 3, Суд дійшов висновку, що цілком неналежна поведінка співробітників поліції під час обшуку була мотивована гомофобною та/або трансфобною ненавистю і обов'язково повинна була викликати у заявників відчуття страху, тривоги та незахищеності, що суперечило повазі до людської гідності.

2. Процесуальний аспект

270. Після справи *«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, Суд встановив порушення процесуального аспекту статей 2 або 3 у поєднанні зі статтею 14 у низці справ через нездійснення органами державної влади ефективного розслідування дискримінаційних мотивів в основі неналежного поведіння або смерті потерпілих від дискримінаційного насильства (*«Бекос і Кутропулос проти Греції»*, 2005; *«Туран Чакір проти Бельгії»*, 2009; *«Абду проти Болгарії» (Abdu v. Bulgaria)*, 2014; *«Ангелова та Ілієв проти Болгарії»*, 2007; *«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013;

«Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia), 2007; *«Віраб'ян проти Вірменії»*, 2012; *«Белшан проти Румунії» (Bălșan v. Romania)*, 2017; *«Тальпіс проти Італії» (Talpis v. Italy)*, 2017; *«Шкорянець проти Хорватії» (Škorjanec v. Croatia)*, 2017; *«Аджигітова та інші проти Росії»*, 2021; *«Грузинсько-мусульманські відносини» та інші проти Грузії»*, 2023).

271. Обов'язок органів державної влади розслідувати існування ймовірного зв'язку між дискримінаційним ставленням та будь-яким актом насильства є аспектом їхніх процесуальних зобов'язань у розумінні статей 2 і 3 Конвенції, однак може також вважатися таким, що передбачається їхніми зобов'язаннями у розумінні статті 14 (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, § 161; *«Бекос і Кутропулос проти Греції»*, 2005, § 70; *«Крейндлін та інші проти Росії» (Kreyndlin and Others v. Russia)*, 2023, § 59). Завдяки взаємозв'язку між статтею 14 та основними положеннями питання дискримінаційного насильства можуть розглядатися лише за одним з двох положень без виникнення окремого питання у зв'язку з іншим або можуть вимагати розгляду за обома статтями. Це питання розглядається у кожній справі за фактами і залежно від характеру звинувачень.

272. Якщо існує підозра, що дискримінаційне ставлення викликало насильницьку дію, вкрай важливо, щоб офіційне розслідування проводилося активно та неупереджено, беручи до уваги необхідність постійного утвердження у суспільстві засудження дискримінаційної ворожнечі та збереження впевненості меншин у здатності органів державної влади захистити їх від загрози дискримінаційного насильства (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, § 160).

273. У зв'язку з цим при розслідуванні випадків насильства і, зокрема, смертей від рук представників Держави чи фізичних осіб, органи державної влади мають додатковий обов'язок вживати усіх розумних заходів для викриття дискримінаційного мотиву та встановлення, чи могла дискримінаційна ворожнеча або упередження відіграти роль у цих подіях (*«Огнянова та Чобан проти Болгарії» (Ognyanova and Choban v. Bulgaria)*, 2006, § 145; *«Туран Чакір проти Бельгії»*, 2009, § 77; *«Абду проти Болгарії» (Abdu v. Bulgaria)*, 2014, § 44; *«Ангелова та Ілієв проти Болгарії»*, 2007, § 115; *«Еремія проти Республіки Молдова» (Eremia v. the Republic of Moldova)*, 2013, § 85; *«Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia)*, 2007, § 140; *«Віраб'ян проти Вірменії»*, 2012, § 218; *«Крейндлін та інші проти Росії»*, 2023, § 58). Якщо не викривати дискримінаційні мотиви і ставитися до насильства та жорстокості, викликаних дискримінацією, таким же чином, що й до випадків, які не мають дискримінаційного підґрунтя, це означало б проігнорувати особливий характер дій, які мають дуже руйнівний вплив на основоположні права. Нездійснення розрізнення у такий самий спосіб, як розглядаються ситуації, які суттєво відрізняються, може становити невинуватене поведіння, що суперечить статті 14 Конвенції (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, § 160; *«Стоїца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008, § 119; *«Віраб'ян проти Вірменії»*, 2012, § 218; *«Шечіч проти Хорватії»*, 2007, § 67).

274. Щоправда, доведення дискримінаційних мотивів часто може бути надзвичайно складним процесом на практиці. Зобов'язання Держави-відповідача розслідувати ймовірний дискримінаційний підтекст насильницької дії — це зобов'язання докласти максимальних зусиль, а не абсолютних (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, § 160; *«Бекос і Кутропулос проти Греції»*, 2005, § 69; *«Стоїца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008, § 119). Органи влади повинні зробити все, що є розумним за конкретних обставин, щоб зібрати та забезпечити докази, дослідити всі практичні засоби виявлення істини та прийняти повністю обґрунтовані, неупереджені й об'єктивні рішення, не оминаючи підозрілих фактів, які можуть свідчити про дискримінацію через насильство (*«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria)* [ВП], 2005, § 160; *«Бекос і Кутропулос проти Греції»*, 2005, § 69; *«Огнянова та Чобан проти Болгарії»*, 2006, § 145).

275. У справі *«Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини» (Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary)*, 2020, Суд повинен був розглянути, чи незабезпечення Азербайджаном виконання вироку про ув'язнення за злочин на ґрунті ненависті проти двох вірменів, який був ухвалений за кордоном проти азербайджанського військовослужбовця (однак останнього прославляли як героя, підвищили та нагородили після його повернення до Азербайджану), було мотивоване етнічним походженням потерпілих. На думку Суду заявники навели достатньо переконливі, чіткі та послідовні висновки для обґрунтованої скарги, що заходи, вжиті органами влади Азербайджану стосовно його службовця, які призвели до його фактичної безкарності і, власне, до прославлення його вкрай жорстокого злочину на ґрунті ненависті, мали причиновий зв'язок з вірменським походженням його жертв і, відповідно, були вчинені на расовому ґрунті. У свою чергу Уряд Азербайджану не зміг спростувати аргументовані заявниками звинувачення у дискримінації, і Суд встановив порушення статті 14 в поєднанні з процесуальним аспектом статті 2 Конвенції.

276. Суд вважав, що оскільки існувала аргументована скарга, що людина могла пройти перевірку документів поліцією у зв'язку з расовими характеристиками, і такі дії підпадали під обсяг застосування статті 8, обов'язок органів державної влади розслідувати існування ймовірного зв'язку між расистським ставленням і діями представника Держави повинен вважатися таким, що передбачається їхніми зобов'язаннями у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 8 (*«Мухаммад проти Іспанії» (Muhammad v. Spain)*, 2022, 68; *«Басу проти Німеччини» (Basu v. Germany)*, 2022, § 33; *«Ва Байле проти Швейцарії» (Wa Baile v. Switzerland)*, 2024, § 91).

277. У справі *«Алуш проти Франції» (Allouche v. France)*, 2024, заявниця скаржилася на антисемітські образи та погрози, висловлені проти неї приватною особою. Національні суди визнали антисемітський характер цих погроз, але перекваліфікували злочин на «просту» погрозу вбивством і таким чином не розглядали дискримінаційні мотиви за цими погрозами. Суд дійшов висновку, що, вчиняючи так, національні суди не забезпечили заявниці належного та адекватного захисту від дискримінації.

Н. Доступ до правосуддя

278. Згідно з Конвенцією право на доступ до правосуддя гарантується у контексті права на справедливий суд у розумінні статті 6 та статтею 13 (право на ефективний засіб правового захисту). Суд розглядав справи про дискримінацію у доступі до правосуддя у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 6 (*«Греко-католицька парафія Самбати Бігор проти Румунії» (Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish v. Romania)*, 2010; *«Міцці проти Мальти» (Mizzi v. Malta)*, 2006).

279. У судовій практиці з цього питання Суд встановив різницю у поведженні, яка прирівнюється до дискримінації у доступі до правосуддя, коли національні суди засновували свою ухвалу на захищених ознаках у розумінні статті 14. Справа *«Шулер-Зґраґґен проти Швейцарії»*, 1993, стосувалася відмови у наданні допомоги по безробіттю лише на основі припущення, що жінки покидали роботу після народження дитини. Відповідно, національний суд зробив висновок, що заявниця покинула б роботу, навіть якби не мала проблем зі здоров'ям. Суд вважав обґрунтування національного суду таким, що створює різницю у поведженні за ознакою статі. У справі *«Параскева Тодорова проти Болгарії» (Paraskeva Todorova v. Bulgaria)*, 2010, національний суд відмовив обвинуваченій ромського походження у відстрочці виконання вироку на тій підставі, що вона належала до меншини, для якої відстрочка виконання вироку не була визнанням особи винною у вчиненні злочину, і що такий вирок не виконував би загальну та спеціальну превентивну функцію (§ 38). Суд встановив дискримінацію за ознакою етнічного походження заявниці.

280. Справу *«Молдован та інші проти Румунії (№ 2)»*, 2005, порушили селяни-роми після вбивства односельчанина і знищення їхнього житла. Суд зазначив, що національність заявників

мала вирішальне значення для тривалості та результату національного провадження (включаючи неодноразові дискримінаційні зауваження органів державної влади та їхню категоричну відмову присуджувати моральну шкоду), і встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 6.

281. У справі *«Анакомба Юла проти Бельгії» (Anakomba Yula v. Belgium)*, 2009, заявниці відмовляли у правовій допомозі з оскарженням батьківства над її дитиною протягом року, оскільки вона незаконно проживала в Бельгії. Не можна було очікувати, що заявниця, яка вже вжила заходів для врегулювання свого становища, почекає, поки оновить дозвіл, таким чином ризикуючи, що спливе однорічний строк, передбачений законом для оскарження батьківства. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 6 з огляду на конкретні обставини справи.

282. У справі *«Зейческу та Фалтічинеану проти Румунії» (Zăicescu and Fălticineanu v. Romania)*, [https://hudoc.echr.coe.int/eng - {%22itemid%22:\[%22001-233212%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng - {%22itemid%22:[%22001-233212%22]}) § 153, 2024, яка стосувалася виправдання двох військових, раніше засуджених за злочини, пов'язані з Голокостом, Суд вважав, що особи, переживші Голокост, повинні бути поінформовані про судові процеси та їх результати. Суд також зазначив, що міжнародні принципи, які вже існували на момент повторних судових процесів, що призвели до виправдання, вказують, що жертви злочинів повинні бути поінформовані про початок процесу та хід справи, а також мати доступ до правосуддя та належної допомоги.

I. Право на повагу до житла

283. У своїй практиці Суд встановлював дискримінацію у зв'язку з правом на повагу до житла у справах про руйнування та пошкодження житла людей через їхню національність (*«Бурля та інші проти України»*, 2018; *«Молдован та інші проти Румунії (№ 2)»*, 2005). В обох справах органи державної влади не захистили або не відреагували належним чином на напади на селян, мотивовані ворожістю до ромів.

284. У справі *«Пакетова та інші проти Болгарії»*, 2022, заявників вигнали з їхнього житла і забороняли повертатися туди, а органи державної влади відмовилися захистити їх у середовищі расової ворожості та нетерпимості.

285. У справі *«Баклі проти Сполученого Королівства»*, 1996, заявниці відмовили у дозволі на будівництво, який дозволив би їй проживати у фургоні на землі, якою вона володіла. Вона стверджувала, що національне законодавство, на якому ґрунтувалася відмова, було дискримінаційним за ознакою її ромського походження. У розумінні статті 8 Суд тлумачив право на повагу до житла як таке, що включає пересувні помешкання, наприклад фургоны, навіть коли вони були розміщені незаконно (§ 60). Однак, Суд не вважав національне законодавство дискримінаційним, оскільки заявниця, схоже, не була покарана або не зазнала негативного поводження за намагання дотримуватися циганського стилю життя (§ 88).

286. Суд встановив, що правонаступництво оренди житла померлого партнера також стосувалося права заявника на повагу до «житла» у розумінні статті 8 (*«Карнер проти Австрії» (Karner v. Austria)*, 2003, § 33; *«Козак проти Польщі» (Kozak v. Poland)*, 2010, § 84). В обох справах заявники були гомосексуалами, яким відмовили у правонаступництві оренди житла після смерті їхніх супутників, і Суд встановив дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації.

J. Майнові питання

287. Практика Суду про дискримінацію, що прирівнювалася до порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності), є широкою та різноманітною. Як уже зазначалося, деякі форми соціального забезпечення, наприклад виплати та пенсії, можуть

підпадати під обсяг застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки вони становлять «майно» у розумінні такого положення.²⁴ Суд також розглядав низку інших ситуацій.

288. У розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції Суд розглядав справи про права дітей на спадкування («*Мазурек проти Франції*» (*Mazurek v. France*), 2000; «*Фабріс проти Франції*» [ВП], 2013), а також про права подружжя («*Молла Салі проти Греції*» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], 2018), і про право на пенсію при втраті годувальника («*Альдегер Томас проти Іспанії*» (*Aldeguer Tomás v. Spain*), 2016). У справі «*Альдегер Томас проти Іспанії*» (*Aldeguer Tomás v. Spain*), 2016, заявник скаржився, що зазнав дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, оскільки йому як живому партнеру з *de facto* одностатевого союзу відмовили у пенсії по втраті годувальника після смерті його партнера. Суд встановив застосовність статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу та статтею 8, але не встановив її порушення.

289. У справі «*Сомьє проти Франції*» (*Saumier v. France*), 2017, заявниця вимагала відшкодування після професійного захворювання, внаслідок якого вона отримала тяжку форму інвалідності. Для визначення застосовності статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції Суд встановив, що національне законодавство, про яке йдеться, прирівнювалося до норм деліктного права, за якими вимоги про компенсацію з'являлися, щойно були заподіяні збитки, і що такого роду вимога «становила актив» і, відповідно, прирівнювалася до «майна» у розумінні першого речення статті 1 Першого протоколу (§§ 43-50). Однак, Суд постановив, що не було різниці у поводженні з особами, які знаходилися у подібній або співставній ситуації у цій справі, включаючи специфіку відносин між роботодавцем та співробітником, які були довірливими, де співробітник на законних підставах підпорядковувався роботодавцю.

290. У справі «*Андерлехтська християнська асамблея Свідків Єгови та інші проти Бельгії*», 2022, об'єднання-заявники більше не мали права на звільнення від податку на будівлі, які використовували як місце молитви, оскільки вони були невизнаними релігіями. Хоча Суд вважав, що використання критерію визнання віри (як основа для розрізнення між вимогами про звільнення від податку на майно) відносилось до свободи розсуду Держави, він дійшов висновку, що у цій справі норми такого визнання були позбавлені мінімальних гарантій справедливості та об'єктивності.

291. У своїй практиці Суд також посилався на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції:

- право на податкову пільгу при придбанні належного майна для дитини з інвалідністю («*Губеріна проти Хорватії*» (*Guberina v. Croatia*), 2016);
- зобов'язання малих землевласників стати членами мисливського об'єднання, таким чином дозволяючи полювати на їхній власності («*Шассаню та інші проти Франції*» (*Chassagnou and Others v. France*) [ВП], 1999).
- зменшення номінальної вартості облігацій у зв'язку з реструктуризацією державного боргу без згоди приватних інвесторів («*Маматас та інші проти Греції*» (*Mamatatas and Others v. Greece*), 2016);
- виключення орендодавців майна, яке здавалося в оренду як оркестрові клуби, із законодавства, дозволяючи припинити захищену оренду («*Бредшоу та інші проти Мальти*» (*Bradshaw and Others v. Malta*), 2018); або
- стверджувана дискримінація у наданні пенсій по інвалідності цивільним у порівнянні з військовими («*Поповіч та інші проти Сербії*», 2020).

24. Див. «Соціальні права» вище.

К. Позбавлення свободи

292. У своїй практиці Суд захищає право бути вільним від безпідставного позбавлення свободи на дискримінаційній основі у розумінні статті 14 разом зі статтею 5 (право на свободу та особисту недоторканість) («*Александр Александров проти Росії*» (*Aleksandr Aleksandrov v. Russia*), 2018; «*Рангелов проти Німеччини*» (*Rangelov v. Germany*), 2012; «*Кліфт проти Сполученого Королівства*» (*Clift v. the United Kingdom*), 2010) і право бути вільним від нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання на дискримінаційній основі під час тримання під вартою у розумінні статті 14 в поєднанні зі статтею 3 («*Марцакліс та інші проти Греції*» (*Martzaklis and Others v. Greece*), 2015; «*X проти Туреччини*», 2012).

293. У справі «*Александр Александров проти Росії*» (*Aleksandr Aleksandrov v. Russia*), 2018, суд в Москві, який міг накласти покарання, не пов'язане з позбавленням волі, наприклад умовний термін, засудив заявника до позбавлення волі. Однак, національний суд призначив позбавлення волі лише на тій підставі, що заявник не мав постійного місця проживання в Москві. Заявник скаржився, що він став жертвою порушення статті 14 в поєднанні зі статтею 5 за ознакою його місця проживання. Суд встановив, що різниця у поводженні не мала законної мети чи об'єктивного й обґрунтованого виправдання і прирівнювалася до дискримінації.

294. Суд також встановив дискримінацію, що порушувала статтю 14 в поєднанні зі статтею 5, у справі про відмову пом'якшення умов запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою через іноземне громадянство заявника («*Рангелов проти Німеччини*» (*Rangelov v. Germany*), 2012), або відмінності у процесуальних вимогах для дострокового звільнення, які залежали від тривалості ув'язнення («*Кліфт проти Сполученого Королівства*» (*Clift v. the United Kingdom*), 2010). Однак, порушення цих положень не було встановлено у справі, де заявник скаржився на різницю у поводженні порівняно з особами, засудженими за іншими режимами покарання, стосовно того, на якому етапі відбування покарання за вироком він отримує право просити про умовно-дострокове звільнення («*Стотт проти Сполученого Королівства*» (*Stott v. the United Kingdom*), 2023).

295. У справі «*Хамтоху та Аксенчик проти Росії*» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], 2017, заявниками були дорослі чоловіки, які відбували довічне ув'язнення. Вони скаржилися, що з ними поводитися менш прихильно, ніж з жінками, неповнолітніми та злочинцями похилого віку, яких визнали винними у подібних злочинах, оскільки останніх не могли засудити до довічного ув'язнення. Попри той факт, що питання належного ухвалення вироку, по суті, виходить за обсяг статті 5, Суд встановив, що звільнення національним законодавством конкретних категорій злочинців від довічного ув'язнення підпадає під обсяг застосування статті 5 для цілей застосовності статті 14. Однак, саме у цій справі Суд встановив відсутність порушення статті 14 за ознакою віку або статі. Що стосується звільнення неповнолітніх злочинців від довічного ув'язнення, Суд постановив, що це збігалося з підходом, притаманним правовому порядку усіх Договірних Держав, та з міжнародними стандартами, і мета цього, вочевидь, полягала у сприянні реабілітації неповнолітніх злочинців. Стосовно жінок Суд постановив, що звільнення жінок-злочинниць від довічного ув'язнення на основі загального правила становило суспільний інтерес через потреби жінок у захисті від гендерно зумовленого насильства, зловживання та сексуальних домагань у в'язниці, а також необхідність захисту вагітності та материнства.

296. У справі «*Шпішак проти Чеської республіки*» (*Spišák v. the Czech Republic*), 2024, щодо заявника, неповнолітнього затриманого, при періодичному перегляді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою застосовувалися інші правила порівняно з тими, що застосовуються щодо дорослої особи, обвинуваченої у тому ж самому виді злочину. Суд встановив, що коли національне законодавство гарантує автоматичний періодичний перегляд для однієї категорії затриманих, що входить до обсягу статті 5, то остання розглядається у поєднанні зі статтею 14.

297. У кількох справах Суд встановив, що поведження з ув'язненими прирівнювалося до дискримінації у розумінні статті 14 разом зі статтею 3. У справі *«Марцакліс та інші проти Греції»*, 2015, заявниками були ВІЛ-інфіковані ув'язнені, яких тримали у поганих фізичних та санітарних умовах без належного лікування у психіатричному крилі в'язниці. Суд постановив, що тримання в ізоляції для запобігання поширенню захворювання не було необхідним, оскільки ув'язнені були інфіковані ВІЛ, який не перейшов на стадію СНІД, і встановив порушення статті 3 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції. Відповідно, у справі *«Дікаїу та інші проти Греції» (Dikaïou and Others v. Greece)* Суд не встановив порушення статі 14 в поєднанні зі статтею 3 Конвенції, де ВІЛ-інфіковані заявники знаходилися разом в одній камері у звичайному крилі в'язниці. У справі *«Х проти Туреччини»*, 2012, заявником був гомосексуальний ув'язнений, якого тримали в повній ізоляції більше 8 місяців, щоб захистити його від інших ув'язнених. Суд не був переконаний, що необхідність вжити заходів безпеки для захисту фізичного благополуччя заявника була основною причиною його повного виключення з тюремного життя. Головною підставою для такого заходу була його гомосексуальність. В результаті Суд встановив, що заявник зазнав дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації.

298. Практика Суду також розкриває зобов'язання Держав проводити належне та ефективно розслідування у справах про стверджуване жорстоке поведження з особами, які перебувають під вартою, з політичних (*«Вірабян проти Вірменії»*, 2012) або расових мотивів (*«Бекос і Кутропулос проти Греції»*, 2005).

299. Однак, у деяких справах Суд розглядав ситуацію у розумінні основної статті і не вважав за необхідне розглядати її окремо у розумінні статті 14 Конвенції. Наприклад, справа *«Д.Дж. проти Ірландії»*, 2002, стосувалася тримання неповнолітньої особи під вартою у виправній установі без відповідних умов. Суд встановив порушення статті 5, але — оскільки заявник порівнював своє становище зі становищем інших неповнолітніх — вважав, що не виникало окремого питання у розумінні статті 14 Конвенції. У справі *«Стасі проти Франції»*, 2011, заявник скаржився, що з ним жорстоко поводитися у в'язниці через гомосексуальність, і що органи державної влади не вжили необхідних заходів для його захисту. Суд встановив, що органи державної влади вжили всіх ефективних заходів для його захисту від фізичної шкоди під час ув'язнення, і що не було порушення статті 3 без окремого розгляду його скарги у розумінні статті 14.

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на перегляд Великої Палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановлює свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних HUDOC, яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—А—

«*A і Б проти Грузії*» (*A and B v. Georgia*), № 73975/16, 10 лютого 2022 року

«*І.Б. проти Греції*» (*I.B. v. Greece*), № 552/10, ЄСПЛ 2013

«*S.A.S. проти Франції*» (*S.A.S. v. France*) [ВП], № 43835/11, ЄСПЛ 2014

«*Т.С. проти Італії*» (*T.C. v. Italy*), № 54032/18, 19 травня 2022 року

«*У.У. проти Туреччини*» (*U.U. v. Turkey*), № 14793/08, ЄСПЛ 2015

«*А.Д.Т. проти Сполученого Королівства*» (*A.D.T. v. the United Kingdom*), № 35765/97, ЄСПЛ 2000-IX

«*А.Е. проти Болгарії*» (*A.E. v. Bulgaria*), № 53891/20, 23 травня 2023 року

«*А.М. та інші проти Росії*» (*A.M. and Others v. Russia*), № 47220/19, 06 липня 2021 року

«*А.Х. та інші проти Росії*» (*A.H. and Others v. Russia*), №№ 6033/13 та 15 інших, 17 січня 2017 року

«*Абду проти Болгарії*» (*Abdu v. Bulgaria*), № 26827/08, 11 березня 2014 року

«*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 28 травня 1985 року, серія А № 94

«*Адалі проти Туреччини*» (*Adali v. Turkey*), № 38187/97, 31 березня 2005 року

«*Адам проти Словаччини*» (*Adam v. Slovakia*), № 68066/12, 26 липня 2016 року

«*Адам та інші проти Румунії*» (*Ádám and Others v. Romania*), №№ 81114/17 та 5 інших, 13 жовтня 2020 року

- «Аджигітова та інші проти Росії» (*Adzhigitova and Others v. Russia*), №№ 40165/07 та 2593/08, 22 червня 2021 року
- «Азіз проти Кіпру» (*Aziz v. Cyprus*), № 69949/01, ЄСПЛ 2004-V.
- «Акар та інші проти Туреччини» (*Acar and Others v. Turkey*) (ухв.), №№ 26878/07 та 32446/07, 12 грудня 2017 року
- «Алатулккіла та інші проти Фінляндії» (*Alatulkkila and Others v. Finland*), № 33538/96, 28 липня 2005 року
- «Александр Александров проти Росії» (*Aleksandr Aleksandrov v. Russia*), № 14431/06, 27 березня 2018 року
- «Александру Енаке проти Румунії» (*Alexandru Enache v. Romania*), № 16986/12, 03 жовтня 2017 року
- «Алексеев та інші проти Росії» (*Alekseyev and Others v. Russia*), №№ 14988/09 та 50 інших, 27 листопада 2018 року
- «Алухер Фернандес і Кабальєро Гарсія проти Іспанії» (*Alujer Fernández and Caballero García v. Spain*) (ухв.), № 53072/99, ЄСПЛ 2001-VI
- «Альбуаз-Барт і Альбуаз-Монтезум проти Франції» (*Alboize-Barthes and Alboize-Montezume v. France*) (ухв.), № 44421/04, 21 жовтня 2008 року
- «Альдегер Томас проти Іспанії» (*Aldeguer Tomás v. Spain*), № 35214/09, 14 червня 2016 року
- «Алуш проти Франції» (*Allouche v. France*), № 81249/17, 11 квітня 2024 року
- «Анакомба Юла проти Бельгії» (*Anakomba Yula v. Belgium*), № 45413/07, 10 березня 2009 року
- «Ангелова проти Болгарії» (*Angelova v. Bulgaria*), № 38361/97, ЄСПЛ 2002-IV
- «Ангелова та Ілієв проти Болгарії» (*Angelova and Iliev v. Bulgaria*), № 55523/00, 26 липня 2007 року
- «Андерлехтська християнська асамблея Свідків Єгови та інші проти Бельгії» (*Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses and Others v. Belgium*), № 20165/20, 05 квітня 2022 року
- «Андреєва проти Латвії» (*Andrejeva v. Latvia*) [ВП], № 55707/00, ЄСПЛ 2009
- «Андрле проти Чеської Республіки» (*Andrle v. the Czech Republic*), № 6268/08, 17 лютого 2011 року
- «Антаєв та інші проти Росії» (*Antayev and Others v. Russia*), № 37966/07, 03 липня 2014 року
- «Арнар Гельгі Ларуссон проти Ісландії» (*Arnar Helgi Lárusson v. Iceland*), № 23077/19, 31 травня 2022 року
- «Асоціація «АССЕРТ» та інші проти Румунії» (*Association ACCEPT and Others v. Romania*), № 19237/16, 01 червня 2021 року
- «Асоціація «Андеча Астур» проти Іспанії» (*Association «Andecha Astur» v. Spain*), № 34184/96, рішення Комісії від 07 липня 1997, Рішення та доповіді 90

—Б—

- «Б.Б. проти Сполученого Королівства» (*B.B. v. the United Kingdom*), № 53760/00, 10 лютого 2004 року
- «Б.С. проти Іспанії» (*B.S. v. Spain*), № 47159/08, 24 липня 2012 року
- «Баг проти Сполученого Королівства» (*Bah v. the United Kingdom*), № 56328/07, ЄСПЛ 2011
- «Баєв та інші проти Росії» (*Bayev and Others v. Russia*), №№ 67667/09 та 2 інші, 20 червня 2017 року
- «Бакирді та Е.С. проти Угорщини» (*Bakirdzi and E.C. v. Hungary*), №№ 49636/14 та 65678/14, 10 листопада 2022 року
- «Баклі проти Сполученого Королівства» (*Buckley v. the United Kingdom*), 25 листопада 1996 року, Збірник рішень і ухвал, 1996-IV
- «Банчковський та інші проти Польщі» (*Bączkowski and Others v. Poland*), № 1543/06, 03 травня 2007 року

- «*Баралія проти Боснії та Герцеговини*» (*Baralija v. Bosnia and Herzegovina*), № 30100/18, 29 жовтня 2019 року
- «*Барроу проти Сполученого Королівства*» (*Barrow v. the United Kingdom*), № 42735/02, 22 серпня 2006 року
- «*Басу проти Німеччини*» (*Basu v. Germany*), № 215/19, 18 жовтня 2022 року
- «*Бегар і Гутман проти Болгарії*» (*Behar and Gutman v. Bulgaria*), № 29335/13, 16 лютого 2021 року
- «*Бейзарас і Левікас проти Литви*» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), № 41288/15, 14 січня 2020 року
- «*Бек та інші проти Сполученого Королівства*» (*Beck and Others v. the United Kingdom*), №№ 48535/99 та 2 інших, 22 жовтня 2002 року
- «*Бекос і Кутропулос проти Греції*» (*Bekos and Koutropoulos v. Greece*), № 15250/02, ЄСПЛ 2005-ХІІІ
- «*Беллі та Арк'є-Мартінес проти Швейцарії*» (*Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*), № 65550/13, 11 грудня 2018 року
- «*Белшан проти Румунії*» (*Bălșan v. Romania*), № 49645/09, 23 травня 2017 року
- «*Беян проти Румунії (№ 1)*» (*Beian v. Romania (no. 1)*), № 30658/05, ЄСПЛ 2007-V
- «*Біао проти Данії*» (*Biao v. Denmark*) [ВП], № 38590/10, 24 травня 2016 року
- «*Бігаєва проти Греції*» (*Bigaeva v. Greece*), № 26713/05, 28 травня 2009 року
- «*Бікман та інші проти Бельгії*» (*Beeckman and Others v. Belgium*) (ухв.), № 34952/07, 18 вересня 2018 року
- «*Білер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], № 78630/12, 11 жовтня 2022 року
- «*Блекгров проти Сполученого Королівства*» (*Blackgrove v. the United Kingdom*), № 2895/07, 28 квітня 2009 року
- «*Ботта проти Італії*» (*Botta v. Italy*) (ухв.) № 21439/93 від 24 лютого 1998 року
- «*Брауер проти Німеччини*» (*Brauer v. Germany*), № 3545/04, 28 травня 2009 року
- «*Бредшоу та інші проти Мальти*» (*Bradshaw and Others v. Malta*), № 37121/15, 23 жовтня 2018 року
- «*Буамар проти Бельгії*» (*Bouamar v. Belgium*), 29 лютого 1988 року, серія А № 129
- «*Будінова й Чапразов проти Болгарії*» (*Budinova and Chaprazov v. Bulgaria*), № 12567/13, 16 лютого 2021 року
- «*Бурхарц проти Швейцарії*» (*Burghartz v. Switzerland*), 22 лютого 1994 року, серія А № 280-B
- «*Бурден проти Сполученого Королівства*» (*Burden v. the United Kingdom*) [ВП], № 13378/05, ЄСПЛ 2008
- «*Бурля та інші проти України*» (*Burlya and Others v. Ukraine*), № 3289/10, 06 листопада 2018 року

—В—

- «*В. проти Сполученого Королівства*» (*V. v. the United Kingdom*) [ВП], № 24888/94, ЄСПЛ 1999-ІХ
- «*В.Ц. проти Словаччини*» (*V.C. v. Slovakia*), № 18968/07, ЄСПЛ 2011
- «*В.І. проти Республіки Молдова*» (*V.I. v. the Republic of Moldova*), № 38963/18, 26 березня 2024 року
- «*Ва Байле проти Швейцарії*» (*Wa Baile v. Switzerland*), №№ 43868/18 та 25883/21, 20 лютого 2024 року
- «*Валіулліна та інші проти Латвії*» (*Valiullina and Others v. Latvia*), №№ 56928/19 та 2 інших, 14 вересня 2023 року
- «*Валков та інші проти Болгарії*» (*Valkov and Others v. Bulgaria*), №№ 2033/04 та 8 інших, 25 жовтня 2011 року
- «*Валліанатос та інші проти Греції*» (*Vallianatos and Others v. Greece*) [ВП], №№ 29381/09 і 32684/09, ЄСПЛ 2013

- «Ван дер Муссель проти Бельгії» (*Van der Musselle v. Belgium*), 23 листопада 1983 року, серія А № 70
- «Ван Кюк проти Німеччини» (*Van Kück v. Germany*), № 35968/97, ЄСПЛ 2003-VII
- «Варнас проти Литви» (*Varnas v. Lithuania*), № 42615/06, 09 липня 2013 року
- «Вейделанд та інші проти Швеції» (*Vejdeland and Others v. Sweden*), № 1813/07, 09 лютого 2012 року
- «Великий Схід Італії з Палаццо Джустиніані проти Італії (№ 2)» (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy*) (no. 2), № 26740/02, 31 травня 2007 року
- «Веллер проти Угорщини» (*Weller v. Hungary*), № 44399/05, 31 березня 2009 року
- «Вермейр проти Бельгії» (*Vermeire v. Belgium*), 29 листопада 1991 року, серія А № 214-С
- «Виконавчий орган мусульман Бельгії та інші проти Бельгії» (*Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium*), № 16760/22 та 8 інших, 13 лютого 2024 року
- «Висовська проти Польщі» (*Wysowska v. Poland*) (ухв.), № 12792/13, 23 січня 2018 року
- «Вілліс проти Сполученого Королівства» (*Willis v. the United Kingdom*), № 36042/97, ЄСПЛ 2002-IV
- «Вірабян проти Вірменії» (*Virabyan v. Armenia*), № 40094/05, 02 жовтня 2012 року
- «Войніти проти Угорщини» (*Vojnity v. Hungary*), № 29617/07, 12 лютого 2013 року
- «Володіна проти Росії» (*Volodina v. Russia*), № 41261/17, 09 липня 2019 року
- «Вольтер і Сарферт проти Німеччини» (*Wolter and Sarfert v. Germany*), №№ 59752/13 і 66277/13, 23 березня 2017 року
- «Врунту проти Кіпру» (*Vrountou v. Cyprus*), № 33631/06, 13 жовтня 2015 року
- «Вул та Тумік проти Естонії» (*Vool and Toomik v. Estonia*), №№ 7613/18 та 12222/18, 29 березня 2022 року

- «Г.М.Б. та К.М. проти Швейцарії» (*G.M.B. and K.M. v. Switzerland*) (ухв.), № 36797/97, 27 вересня 2001 року
- «Г'ю Джордан проти Сполученого Королівства» (*Hugh Jordan v. the United Kingdom*), № 24746/94, 04 травня 2001 року
- «Газ і Дюбуа проти Франції» (*Gas and Dubois v. France*), № 25951/07, ЄСПЛ 2012
- «Гарсія Матеос проти Іспанії» (*García Mateos v. Spain*), № 38285/09, 19 лютого 2013 року
- «Геллертегі та інші проти Угорщини» (*Gellérthegyí and Others v. Hungary*) (ухв.) №№ 78135/13 та 429/14, 06 березня 2018 року
- «Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], № 37359/09, ЄСПЛ 2014
- «Гендердок-М» проти Молдови» (*Genderdoc-M v. the Republic of Moldova*), № 9106/06, 12 червня 2012 року
- «Геновезе проти Мальти» (*Genovese v. Malta*), № 53124/09, 11 жовтня 2011 року
- «Гергер проти Туреччини» (*Gerger v. Turkey*) [ВП], № 24919/94, 08 липня 1999 року
- «Годе та Абді проти Сполученого Королівства» (*Hode and Abdi v. the United Kingdom*), № 22341/09, 06 листопада 2012 року
- «Горват і Кісс проти Угорщини» (*Horváth and Kiss v. Hungary*), № 11146/11, 29 січня 2013 року
- «Гоффманн проти Австрії» (*Hoffmann v. Austria*), 23 червня 1993 року, серія А № 255-С
- «Гранос Органікос Насйоналес С.А. проти Німеччини» (*Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany*), № 19508/07, 22 березня 2012 року
- «Граціані-Вейсс проти Австрії» (*Graziani-Weiss v. Austria*), № 31950/06, 18 жовтня 2011 року
- «Греко-католицька парафія Самбати Бігор проти Румунії» (*Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish v. Romania*), № 48107/99, 12 січня 2010 року
- «Гржелак проти Польщі» (*Grzelak v. Poland*), № 7710/02, 15 червня 2010 року
- «Груба та інші проти Росії» (*Gruba and Others v. Russia*), №№ 66180/09 та 3 інших, 06 липня 2021 року

«Грузинська робітничка партія проти Грузії» (*Georgian Labour Party v. Georgia*), № 9103/04, ЄСПЛ 2008
«Грузинсько-мусульманські відносини» та інші проти Грузії» (*Georgian Muslim Relations and Others v. Georgia*), № 24225/19, 30 листопада 2023 року
«Гурі проти Франції» (*Gouri v. France*) (ухв.), № 41069/11, 23 березня 2017 року
«Гайгусуз проти Австрії» (*Gaugusuz v. Austria*), 16 вересня 1996 року, Збірник рішень і ухвал 1996-IV

—Г—

«Глайзен проти Швейцарії» (*Glaisen v. Switzerland*) (ухв.), № 40477/13, 25 червня 2019 року
«Глор проти Швейцарії» (*Glor v. Switzerland*), № 13444/04, ЄСПЛ 2009
«Губеріна проти Хорватії» (*Guberina v. Croatia*), № 23682/13, 22 березня 2016 року

—Д—

«Д. проти Франції» (*D. v. France*), № 11288/18, 16 липня 2020 року
«Д.Г. та інші проти Чеської Республіки» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], № 57325/00, ЄСПЛ 2007-IV
«Д.Дж. проти Ірландії» (*D.G. v. Ireland*), № 39474/98, ЄСПЛ 2002-III
«Даджен проти Сполученого Королівства» (*Dudgeon v. the United Kingdom*), 22 жовтня 1981 року, серія А № 45
«Даніленков та інші проти Росії» (*Danilenkov and Others v. Russia*), № 67336/01, ЄСПЛ 2009
«Даніс та Асоціація етнічних турків проти Румунії» (*Danis and Association of Ethnic Turks v. Romania*), № 16632/09, 21 квітня 2015 року
«Дарбі проти Швеції» (*Darby v. Sweden*), 23 жовтня 1990 року, серія А № 187
«Де Джонг, Балъє і Ван ден Брінк проти Нідерландів» (*De Jong, Baljet and Van Den Brink v. the Netherlands*), 22 травня 1984 року, серія А № 77
«Дж.Д. та А. проти Сполученого Королівства» (*J.D. and A. v. the United Kingdom*), №№ 32949/17 і 34614/17, 24 жовтня 2019 року
«Дж.М. проти Сполученого Королівства» (*J.M. v. the United Kingdom*), № 37060/06, 28 вересня 2010 року
«Дж.Н. та інші проти Італії» (*G.N. and Others v. Italy*), № 43134/05, 01 грудня 2009 року
«Джібуті та інші проти Латвії» (*Džibuti and Others v. Latvia*), №№ 225/20 та 2 інших, 16 листопада 2023 року
«Джонстон та інші проти Ірландії» (*Johnston and Others v. Ireland*), 18 грудня 1986 року, серія А № 112
«Джунесс проти Нідерландів» (*Jeunesse v. the Netherlands*) [ВП], № 12738/10, 03 жовтня 2014 року
«Ді Трізіо проти Швейцарії» (*Di Trizio v. Switzerland*), № 7186/09, 02 лютого 2016 року
«Діакону проти Румунії» (*Deaconu v. Romania*) (Комітет), № 66299/12, 29 січня 2019 року
«Дікаіу та інші проти Греції» (*Dikaiou and Others v. Greece*), № 77457/13, 16 липня 2020 року
«Добровольський та інші проти Польщі» (*Dobrowolski and Others v. Poland*) (ухв.), №№ 45651/11 та 10 інших, 13 березня 2018 року

—Е—

«Ебрагімян проти Франції» (*Ebrahimian v. France*), № 64846/11, ЄСПЛ 2015

- «Еванс проти Сполученого Королівства» (*Evans v. the United Kingdom*) [ВП], № 6339/05, ЄСПЛ 2007-I
- «Евейда та інші проти Сполученого Королівства» (*Eweida and Others v. the United Kingdom*), №№ 48420/10 та 3 інших, ЄСПЛ 2013
- «Елмазова та інші проти Північної Македонії» (*Elmazova and Others v. North Macedonia*), №№ 11811/20 та 13550/20, 13 грудня 2022 року
- «Емель Бойраз проти Туреччини» (*Emel Boyraz v. Turkey*), № 61960/08, 02 грудня 2014 року
- «Енвер Шагін проти Туреччини» (*Enver Şahin v. Turkey*), № 23065/12, 30 січня 2018 року
- «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others v. the Netherlands*), 08 червня 1976 року, серія А, № 22
- «Еремія проти Республіки Молдова» (*Eremia v. the Republic of Moldova*), № 3564/11, 28 травня 2013 року
- «Еціс проти Латвії» (*Ēcis v. Latvia*), № 12879/09, 10 січня 2019 року

—Є—

- «Є.Б. проти Франції» (*E.B. v. France*) [ВП], № 43546/02, 22 січня 2008 року

—Ж—

- «Жданов та інші проти Росії» (*Zhdanov and Others v. Russia*), №№ 12200/08 та 2 інших, 16 липня 2019 року
- «Жічкус проти Литви» (*Žičkus v. Lithuania*), № 26652/02, 07 квітня 2009 року

—З—

- «Зарб Адамі проти Мальти» (*Zarb Adami v. Malta*), № 17209/02 ЄСПЛ 2006-VIII
- «Захарова та інші проти Росії» (*Zakharova and Others v. Russia*), № 12736/10, 08 березня 2022 року
- «Зеггай проти Франції» (*Zeggai v. France*), № 12456/19, 13 жовтня 2022 року
- «Зейбек проти Греції» (*Zeibek v. Greece*), № 46368/06, 09 липня 2009 року
- «Зейческу та Фалтічинеану проти Румунії» (*Zăicescu and Fălticineanu v. Romania*), № 42917/16, 23 квітня 2024 року
- «Зеналова і Зеналь проти Чеської Республіки» (*Zehnalova and Zehnal v. the Czech Republic*) (ухв.), № 38621/97, 14 травня 2022 року
- «Зоммерфельд проти Німеччини» (*Sommerfeld v. Germany*) [ВП], № 31871/96, ЄСПЛ 2003-VIII
- «Зорніч проти Боснії та Герцеговини» (*Zornić v. Bosnia and Herzegovina*), № 3681/06, 15 липня 2014 року

—І—

- «І. проти Сполученого Королівства» (*I. v. The United Kingdom*) [ВП], № 25680/94, 11 липня 2002 року
- «Ібрагімов проти Росії» (*Ibragimov v. Russia*), № 32248/12, 15 травня 2018 року
- «Ігорс Дмитрієвс проти Латвії» (*Igors Dmitrijevs v. Latvia*), № 61638/00, 30 листопада 2006 року
- «Ідентоба та інші проти Грузії» (*Identoba and Others v. Georgia*), № 73235/12, 12 травня 2015 року

«Іззетін Доган та інші проти Туреччини» (*Izzettin Doğan and Others v. Turkey*) [ВП],
№ 62649/10, 26 квітня 2016 року
«Ізоп проти Австрії» (*Isop v. Austria*), № 808/60, рішення Комісії від 03 березня 1962 року,
Збірник 8
«Інзе проти Австрії» (*Inze v. Austria*), 28 жовтня 1987 року, серія А № 126

—Й—

«Й та інші проти Болгарії» (*Y and Others v. Bulgaria*), № 9077/18, 22 березня 2022 року
«Йочева та Ганева проти Болгарії» (*Yocheva and Ganeva v. Bulgaria*), №№ 18592/15 і 43863/15,
11 травня 2021 року

—К—

«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (*Kjartan Ásmundsson v. Iceland*), № 60669/00, ЄСПЛ
2004-IX
«Кааманьо Валле проти Іспанії» (*Saataño Valle v. Spain*), № 43564/17, 11 травня 2021 року
«Карвальо Пінту де Соуза Мораїс проти Португалії» (*Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*), № 17484/15, 25 липня 2017 року
«Карлгайнц Шмідт проти Німеччини» (*Karlheinz Schmidt v. Germany*), 18 липня 1994 року,
серія А № 291-В
«Карнер проти Австрії» (*Karner v. Austria*), № 40016/98, ЄСПЛ 2003-IX
«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (*Carson and Others v. the United Kingdom*)
[ВП], № 42184/05, ЄСПЛ 2010
«Кафкаріс проти Кіпру» (*Kafkaris v. Cyprus*) [ВП], № 21906/04, ЄСПЛ 2008
«Кіютін проти Росії» (*Kiyutin v. Russia*), № 2700/10, ЄСПЛ 2011
«Кліфт проти Сполученого Королівства» (*Clift v. the United Kingdom*), № 7205/07, 13 липня
2010 року
«Ковачевич проти Боснії та Герцеговини» (*Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*)*, № 43651/22,
29 серпня 2023 року
«Козак проти Польщі» (*Kozak v. Poland*), № 13102/02, 02 березня 2010 року
«Константін Маркін проти Росії» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], № 30078/06, ЄСПЛ 2012
«Коросіду проти Греції» (*Korosidou v. Greece*), № 9957/08, 10 лютого 2011 року
«Крейндлін та інші проти Росії» (*Kreyndlin and Others v. Russia*), № 33470/18, 31 січня
2023 року
«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*)
[ВП], № 28957/95, ЄСПЛ 2002-VI
«Крос проти Сполученого Королівства» (*Cross v. the United Kingdom*), № 62776/00, 09 жовтня
2007 року
«Куа Пуаррез проти Франції» (*Koua Poirrez v. France*), № 40892/98, ЄСПЛ 2003-X
«Кузан і Фаццо проти Італії» (*Cusan and Fazzo v. Italy*), № 77/07, 07 січня 2014 року
«Куріч та інші проти Словенії» (*Kurić and Others v. Slovenia*) [ВП], № 26828/06, ЄСПЛ 2012
«Курські проти Польщі» (*Kurski v. Poland*), № 26115/10, 05 липня 2016 року
«Кьосе та інші проти Туреччини» (*Köse and Others v. Turkey*) (ухв.), № 26625/02, ЄСПЛ 2006-II

—Л—

«Л. І В. проти Австрії» (*L. and v. v. Austria*), №№ 39392/98 і 39829/98, ЄСПЛ 2003-I
«Л. проти Литви» (*L. v. Lithuania*), № 27527/03, ЄСПЛ 2007-IV

«Л.Ф. проти Сполученого Королівства» (*L.F. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 19839/21, 25 травня 2022 року
«Лавіда та інші проти Греції» (*Lavida and Others v. Greece*), № 7973/10, 30 травня 2013 року
«Ладуна проти Словаччини» (*Laduna v. Slovakia*), № 31827/02, ЄСПЛ 2011
«Ланді проти Італії» (*Landi v. Italy*), № 10929/19, 07 квітня 2022 року
«Ларкос проти Кіпру» (*Larkos v. Cyprus*) [ВП], № 29515/95, ЄСПЛ 1999-I
«Лашманкін та інші проти Росії» (*Lashmankin and Others v. Russia*), №№ 57818/09 та 14 інших, 07 лютого 2017 року
«Лінгурар проти Румунії» (*Lingurar v. Romania*) [Комітет], № 48474/14, 16 квітня 2019 року
«Ліндсі проти Сполученого Королівства» (*Lindsay v. the United Kingdom*), № 11089/84, рішення Комісії від 11 листопада 1986 року, РД 49
«Лустіг-Прін і Беккетт проти Сполученого Королівства» (*Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom*), №№ 31417/96 і 32377/96, 27 вересня 1999 року
«Лучак проти Польщі» (*Luczak v. Poland*), № 77782/01, 27 листопада 2007 року

—M—

«М.Г. проти Туреччини» (*M.G. v. Turkey*), № 646/10, 22 березня 2016 року
«М.К. та А.К. проти Румунії» (*M.C. and A.C. v. Romania*), № 12060/12, 12 квітня 2016 року
«М.Т. та інші проти Швеції» (*M.T. and Others v. Sweden*), № 22105/18, 20 жовтня 2022 року
«Маггіо та інші проти Італії» (*Maggio and Others v. Italy*), №№ 46286/09 та 4 інших, 31 травня 2011 року
«Мазурек проти Франції» (*Mazurek v. France*), № 34406/97, ЄСПЛ 2000-II
«Маймулахін і Марків проти України» (*Maymulakhin and Markiv v. Ukraine*), № 75135/14, 01 червня 2023 року
«Макалін Мохамед Сед Дахір проти Швейцарії» (*Macalin Mohamed Sed Dahir v. Switzerland*) (ухв.), № 12209/10, 15 вересня 2015 року
«Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини» (*Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*), № 17247/13, 26 травня 2020 року
«Маматас та інші проти Греції» (*Mamatras and Others v. Greece*), №№ 63066/14 та 2 інших, 21 липня 2016 року
«Мануссакіс та інші проти Греції» (*Manoussakis and Others v. Greece*), 26 вересня 1996 року, Збірник рішень і ухвал 1996-IV
«Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*), 13 червня 1979 року, серія А № 31
«Марцакліс та інші проти Греції» (*Martzaklis and Others v. Greece*), № 20378/13, 09 липня 2015 року
«Мата Естеветс проти Іспанії» (*Mata Estevez v. Spain*) (ухв.), № 56501/00, ЄСПЛ 2001-VI
«Махашевий проти Росії» (*Makhashevy v. Russia*), № 20546/07, 31 липня 2012 року
«Мемедова та інші проти Північної Македонії» (*Memedova and Others v. North Macedonia*), №№ 42429/16 та 2 інших, 24 жовтня 2023 року
«Менсон та інші проти Сполученого Королівства» (*Menson and Others v. the United Kingdom*) (ухв.), № 47916/99, ЄСПЛ 2003-V
«Мерже і Крос проти Франції» (*Merger and Cros v. France*), № 68864/01, 22 грудня 2004 року
«Міланович проти Сербії» (*Milanović v. Serbia*), № 44614/07, 14 грудня 2010 року
«Мілівоєвич проти Сербії» (*Milivojević v. Serbia*) (ухв.), № 11944/16, 05 липня 2022 року
«Міцці проти Мальти» (*Mizzi v. Malta*), № 26111/02, ЄСПЛ 2006-I
«Модінос проти Кіпру» (*Modinos v. Cyprus*), 22 квітня 1993 року, серія А № 259
«Молдован та інші проти Румунії (№ 2)» (*Moldovan and Others v. Romania (no. 2)*), №№ 41138/98 і 64320/01, ЄСПЛ 2005-VII
«Молла Салі проти Греції» (*Molla Sali v. Greece*) [ВП], № 20452/14, 19 грудня 2018 року
«Морару проти Румунії» (*Moraru v. Romania*), № 64480/19, 08 листопада 2022 року

- «*Морару та Марін проти Румунії*» (*Moraru and Marin v. Romania*), №№ 53282/18 та 31428/20, 20 грудня 2022 року
«*Московське відділення Армії Порятунку проти Росії*» (*Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*), № 72881/01, ЄСПЛ 2006-XI
«*Мудрич проти Республіки Молдова*» (*Mudric v. the Republic of Moldova*), № 74839/10, 16 липня 2013 року
«*Муньос Діас проти Іспанії*» (*Miñoz Díaz v. Spain*), № 49151/07, ЄСПЛ 2009
«*Мухаммад проти Іспанії*» (*Muhammad v. Spain*), № 34085/17, 18 жовтня 2022 року

—H—

- «*Н.Б. проти Словаччини*» (*N.B. v. Slovakia*), № 29518/10, 12 червня 2012 року
«*Найдін проти Румунії*» (*Naidin v. Romania*), № 38162/07, 21 жовтня 2014 року
«*Напотник проти Румунії*» (*Napotnik v. Romania*), № 33139/13, 20 жовтня 2020 року
«*Національна спілка бельгійської поліції проти Бельгії*» (*National Union of Belgian Police v. Belgium*), 27 жовтня 1975 року, серія А № 19
«*Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства*» (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*), 23 жовтня 1997 року, Збірник рішень і ухвал 1997-VII
«*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], №№ 43577/98 і 43579/98, ЄСПЛ 2005-VII
«*Негованович та інші проти Сербії*» (*Negovanović and Others v. Serbia*), №№ 29907/16 та 3 інших, 25 січня 2022 року
«*Непомнящий та інші проти Росії*» (*Nepomnyashchiy and Others v. Russia*), №№ 39954/09 та 3465/17, 30 травня 2023 року
«*Новрук та інші проти Росії*» (*Novruk and Others v. Russia*), №№ 31039/11 та 4 інших, 15 березня 2016 року
«*Норріс проти Ірландії*» (*Norris v. Ireland*), 26 жовтня 1988 року, серія А № 142
«*Нуркан Байрактар проти Туреччини*» (*Nurcan Bayraktar v. Türkiye*), № 27094/20, 27 червня 2023 року
«*Нюлунд проти Фінляндії*» (*Nylund v. Finland*) (ухв.), № 27110/95, ЄСПЛ 1999-VI

—O—

- «*О’Донахю та інші проти Сполученого Королівства*» (*O’Donoghue and Others v. the United Kingdom*), № 34848/07, ЄСПЛ 2010
«*Оганезова проти Вірменії*» (*Oganezova v. Armenia*), №№ 71367/12 та 72961/12, 17 травня 2022 року
«*Огнянова та Чобан проти Болгарії*» (*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*), № 46317/99, 23 лютого 2006 року
«*Озгюрлюк ве Дайанісма Партісі (ОДП) проти Туреччини*» (*Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v. Turkey*), № 7819/03, ЄСПЛ 2012
«*Окпіш проти Німеччини*» (*Okpisz v. Germany*), № 59140/00, 25 жовтня 2005 року
«*Оліарі та інші проти Італії*» (*Oliari and Others v. Italy*), №№ 18766/11 і 36030/11, 21 липня 2015 року
«*Опуз проти Туреччини*» (*Opuz v. Turkey*), № 33401/02, ЄСПЛ 2009
«*Оран проти Туреччини*» (*Oran v. Turkey*), №№ 28881/07 та 37920/07, 15 квітня 2014 року

«*Орланді та інші проти Італії*» (*Orlandi and Others v. Italy*), №№ 26431/12 і 3 інші, 14 грудня 2017 року
«*Оршуш та інші проти Хорватії*» (*Oršuš and Others v. Croatia*) [ВП], № 15766/03, ЄСПЛ 2010

—П—

«*П.Б. та Й.С. проти Австрії*» (*P.B. and J.S. v. Austria*), № 18984/02, 22 липня 2010 року
«*П.В. проти Австрії*» (*P.W. v. Austria*), № 10425/19, 21 червня 2022 року
«*П.К. проти Ірландії*» (*P.C. v. Ireland*), № 26922/19, 01 вересня 2022 року
«*Паїч проти Хорватії*» (*Pajić v. Croatia*), № 68453/13, 23 лютого 2016 року
«*Пайонк та інші проти Польщі*» (*Pajok and Others v. Poland*), №№ 25226/18 та 3 інших, 24 жовтня 2023 року
«*Пакетова та інші проти Болгарії*» (*Paketova and Others v. Bulgaria*), №№ 17808/19 і 36972/19, 04 жовтня 2022 року
«*Папаррігопулос проти Греції*» (*Paparrigopoulos v. Greece*), № 61657/16, 30 червня 2022 року
«*Параскева Тодорова проти Болгарії*» (*Paraskeva Todorova v. Bulgaria*), № 37193/07, 25 березня 2010 року
«*Паун Йованович проти Сербії*» (*Paun Jovanović v. Serbia*), № 41394/15, 07 лютого 2023 року
«*Пахор проти Італії*» (*Paħor v. Italy*), № 19927/92, рішення Комісії від 29 червня 1994 року
«*Перкінс і Р. проти Сполученого Королівства*» (*Perkins and R. v. the United Kingdom*), №№ 43208/98 та 44875/98, 22 жовтня 2002 року
«*Петерка проти Чеської Республіки*» (*Peterka v. the Czech Republic*) (ухв.), № 21990/08, 04 травня 2010 року
«*Петров проти Болгарії*» (*Petrov v. Bulgaria*), № 15197/02, 22 травня 2008 року
«*Петрович проти Австрії*» (*Petrović v. Austria*), 27 березня 1998 року, Збірник рішень і ухвал 1998-II
«*Пілав проти Боснії та Герцеговини*» (*Pilav v. Bosnia and Herzegovina*), № 41939/07, 09 червня 2016 року
«*Піні та інші проти Румунії*» (*Pini and Others v. Romania*), №№ 78028/01 і 78030/01, ЄСПЛ 2004-V
«*Пінкас та інші проти Боснії та Герцеговини*» (*Pinkas and Others v. Bosnia and Herzegovina*), № 8701/21, 04 жовтня 2022 року
«*Пічкур проти України*» (*Pichkur v. Ukraine*), № 10441/06, 07 листопада 2013 року
«*Пла і П'юнсерно проти Андорри*» (*Pla and Puncernau v. Andorra*), № 69498/01, ЄСПЛ 2004-VIII
«*Пономарйові проти Болгарії*» (*Ponomaryovi v. Bulgaria*), № 5335/05, ЄСПЛ 2011
«*Поповіч та інші проти Сербії*» (*Popović and Others v. Serbia*), № 26944/13 та інші, 30 червня 2020 року
«*Прітті проти Сполученого Королівства*» (*Pretty v. the United Kingdom*), № 2346/02, ЄСПЛ 2002-III

—Р—

«*Р.П. та інші проти Сполученого Королівства*» (*R.P. and Others v. the United Kingdom*), № 38245/08, 09 жовтня 2012 року
«*Рангелов проти Німеччини*» (*Rangelov v. Germany*), № 5123/07, 22 березня 2012 року
«*Ранкі та Уайт проти Сполученого Королівства*» (*Runkee and White v. the United Kingdom*), №№ 42949/98 та 53134/99, 10 травня 2007 року
«*Расмуссен проти Данії*» (*Rasmussen v. Denmark*), 28 листопада 1984 року, серія А № 87
«*Расмуссен проти Польщі*» (*Rasmussen v. Poland*), № 38886/05, 28 квітня 2009 року
«*Ратценбьок і Сейдл проти Австрії*» (*Ratzenböck and Seydl v. Austria*), № 28475/12, 26 жовтня 2017 року

«Редфірн проти Сполученого Королівства» (*Redfearn v. the United Kingdom*), № 47335/06,
06 листопада 2012 року
«Релігійне товариство Свідків Єгови та інші проти Австрії» (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria*), № 40825/98, 31 липня 2008 року

—С—

«С.Л. проти Австрії» (*S.L. v. Austria*), № 45330/99, ЄСПЛ 2003-I
«Сабаліч проти Хорватії» (*Sabalić v. Croatia*), № 50231/13, 14 січня 2021 року
«Савіцкіс та інші проти Латвії» (*Savickis and Others v. Latvia*) [ВП], № 49270/11, 09 червня 2022 року
«Салгейро да Сілва Мута проти Португалії» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*),
№ 33290/96, ЄСПЛ 1999-IX
«Салман проти Туреччини» (*Salman v. Turkey*) [ВП], № 21986/93, ЄСПЛ 2000-VII
«Сампаніс та інші проти Греції» (*Sampanis and Others v. Greece*), № 32526/05, 05 червня 2008 року
«Сантос Коуту проти Португалії» (*Santos Couto v. Portugal*), № 31874/07, 21 вересня 2010 року
«Сахін проти Німеччини» (*Sahin v. Germany*) [ВП], № 30943/96, ЄСПЛ 2003-VIII
«Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП],
№№ 27996/06 і 34836/06, ЄСПЛ 2009
«Семеня проти Швейцарії» (*Semenya v. Switzerland*)*, № 10934/21, 11 липня 2023 року
«Сідабрас і Дžiaутас проти Литви» (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*), №№ 55480/00
і 59330/00, ЄСПЛ 2004-VIII
«Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), №№
33985/96 і 33986/96, ЄСПЛ 1999-VI
«Соаре та інші проти Румунії» (*Soare and Others v. Romania*), № 24329/02, 22 лютого 2011 року
«Сомье проти Франції» (*Saumier v. France*), № 74734/14, 12 січня 2017 року
«Союза Гуча проти Португалії» (*Sousa Goucha v. Portugal*), № 70434/12, 22 березня 2016 року
«Союз церков «Слово життя» та інші проти Хорватії» (*Savez crkava "Riječ života" and Others
v. Croatia*), № 7798/08, 09 грудня 2010 року
«Справа «щодо деяких аспектів законів про використання мов в освіті в Бельгії» проти
Бельгії» (*Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in
Belgium" v. Belgium*) (суть), 23 липня 1968 року, серія А № 6
«Спрінгет та інші проти Сполученого Королівства» (*Springett and Others v. the United
Kingdom*) (ухв.), №№ 34726/04 та 2 інших, 27 квітня 2010 року
«Стародавня Балтійська Асоціація Ромува проти Литви» (*Ancient Baltic religious association
"Romuva" v. Lithuania*), 48329/19, 08 червня 2021 року
«Стасі проти Франції» (*Stasi v. France*), № 25001/07, 20 жовтня 2011 року
«Стаффорд проти Сполученого Королівства» (*Stafford v. the United Kingdom*) [ВП],
№ 46295/99, ЄСПЛ 2002-IV
«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (*Stec and Others v. the United Kingdom*) [ВП],
№№ 65731/01 і 65900/01, ЄСПЛ 2006-VI
«Стоїца проти Румунії» (*Stoica v. Romania*), № 42722/02, 04 березня 2008 року
«Стотт проти Сполученого Королівства» (*Stott v. the United Kingdom*), № 26104/19,
31 жовтня 2023 року
«Стоянов проти Болгарії» (*Stoyanov v. Bulgaria*), № 56070/18, 14 червня 2022 року
«Стрейн та інші проти Румунії» (*Străin and Others v. Romania*), № 57001/00, ЄСПЛ 2005-VII
«Стрøбю та Розенлінд проти Данії» (*Strøbye and Rosenlind v. Denmark*), №№ 25802/18 і
27338/18, 02 лютого 2021 року

«Східно-африканські азіати проти Сполученого Королівства» (*East African Asians v. the United Kingdom*), №№ 4403/70 і 30 інших, рішення Комісії від 14 грудня 1973 року, Рішення та доповіді 78

—Т—

«Т. проти Сполученого Королівства» (*T. v. The United Kingdom*) [ВП], № 24724/94, 16 грудня 1999 року

«Т.М. та С.М. проти Республіки Молдова» (*T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*), № 26608/11, 28 січня 2014 року

«Таддеуччі та МакКол проти Італії» (*Taddeucci and McCall v. Italy*), № 51362/09, 30 червня 2016 року

«Тальпіс проти Італії» (*Talpis v. Italy*), № 41237/14, 02 березня 2017 року

«Терна проти Італії» (*Terna v. Italy*), № 21052/18, 14 січня 2021 року

«Тімішев проти Росії» (*Timishev v. Russia*), №№ 55762/00 і 55974/00, ЄСПЛ 2005-XII

«Тлімменос проти Греції» (*Thlimmenos v. Greece*) [ВП], № 34369/97, ЄСПЛ 2000-IV

«Товариство добробуту британських гуркхів проти Сполученого Королівства» (*British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom*), № 44818/11, 15 вересня 2016 року

«Топлак і Мрак проти Словенії» (*Toplak and Mrak v. Slovenia*), №№ 34591/19 і 42545/19, 26 жовтня 2021 року

«Туран Чакір проти Бельгії» (*Turan Sakir v. Belgium*), № 44256/06, 10 березня 2009 року

«Тхелідзе проти Грузії» (*Tkheldze v. Georgia*), № 33056/17, 08 липня 2021 року

—Ф—

«Фабіан проти Угорщини» (*Fábián v. Hungary*) [ВП], № 78117/13, 05 вересня 2017 року

«Фабріс проти Франції» (*Fabris v. France*) [ВП], № 16574/08, ЄСПЛ 2013

«ФауґеТе Ферайн геґен Тірфабрікен проти Швейцарії» (*VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*), № 24699/94, ЄСПЛ 2001-VI

«Федорченко та Лозенко проти України» (*Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine*), № 387/03, 20 вересня 2012 року

«Францескакіс та інші проти Греції» (*Frantzeskakis and Others v. Greece*) (ухв.), №№ 57275/17 та 14 інших, 12 лютого 2019 року

«Фретте проти Франції» (*Fretté v. France*), № 36515/97, ЄСПЛ 2002-I

«Фризська національна партія та інші проти Нідерландів» (*Fryske Nasjonale Partij and Others v. the Netherlands*), № 11100/84, рішення Комісії від 12 грудня 1985 року, Рішення та доповіді 45

—Х—

«Х проти Туреччини» (*X v. Turkey*), № 24626/09, 09 жовтня 2012 року

«Х та інші проти Австрії» (*X and Others v. Austria*) [ВП], № 19010/07, ЄСПЛ 2013

«Х та інші проти Албанії» (*X and Others v. Albania*), №№ 73548/17 та 45521/19, 31 травня 2022 року

«Х та інші проти Ірландії» (*X and Others v. Ireland*), №№ 23851/20 та 24360/20, 22 червня 2023 року

«Халіме Кіліч проти Туреччини» (*Halime Kılıç v. Turkey*), № 63034/11, 28 червня 2016 року

«Хамтоху та Аксенчик проти Росії» (*Khamtokhu and Aksenchik v. Russia*) [ВП], №№ 60367/08 та 961/11, 24 січня 2017 року

«Хасан і Чауш проти Болгарії» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [ВП], № 30985/96, ЄСПЛ 2000-XI

«Хендсайд проти Сполученого Королівства» (*Handyside v. the United Kingdom*), 07 грудня 1976 року, серія А № 24

«Хогендейк проти Нідерландів» (*Hoogendijk v. the Netherlands*) (ухв.), № 58641/00, 06 січня 2005 року

«Хоппен і профспілка працівників «ЕйБі Амбер Грід» проти Литви» (*Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees v. Lithuania*), № 976/20, 17 січня 2023 року

«Хулеа проти Румунії» (*Hulea v. Romania*), № 33411/05, 02 жовтня 2012 року

—Ц—

«Церква Бессарабської Митрополії та інші проти Молдови» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), № 45701/99, ЄСПЛ 2001-XII

«Церква саєнтології в Москві проти Росії» (*Church of Scientology Moscow v. Russia*), № 18147/02, 05 квітня 2007 року

—Ч—

«Чааре Шалом Ве Цедек проти Франції» (*Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*) [ВП], № 27417/95, ЄСПЛ 2000-VII

«Чалдаєв проти Росії» (*Chaldayev v. Russia*), № 33172/16, 28 травня 2019 року

«Чам проти Туреччини» (*Çam v. Turkey*), № 51500/08, 23 лютого 2016 року

«Чеголеа проти Румунії» (*Cegolea v. Romania*), № 25560/13, 24 березня 2020 року

«Чернеа проти Румунії» (*Sernea v. Romania*), № 43609/10, 27 лютого 2018 року

«Чінта проти Румунії» (*Cința v. Romania*), № 3891/19, 18 лютого 2020 року

«Члени збору Свідків Єгови в Глдані та інші проти Грузії» (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*), № 71156/01, 03 травня 2007 року

—Ш—

«Шаботі проти Франції» (*Chabauty v. France*) [ВП], № 57412/08, 04 жовтня 2012 року

«Шальк і Копф проти Австрії» (*Schalk and Kopf v. Austria*), № 30141/04, ЄСПЛ 2010

«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (*Chapin and Charpentier v. France*), № 40183/07, 09 червня 2016 року

«Шассаню та інші проти Франції» (*Chassagnou and Others v. France*) [ВП], №№ 25088/94 і 2 інших, ЄСПЛ 1999-III

«Шведська спілка машиністів проти Швеції» (*Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*), 06 лютого 1976 року, серія А № 20

«Швіцгебель проти Швейцарії» (*Schwizgebel v. Switzerland*), № 25762/07, ЄСПЛ 2010

«Шериф Їгіт проти Туреччини» (*Şerife Yiğit v. Turkey*) [ВП], № 3976/05, 02 листопада 2010 року

«Шечіч проти Хорватії» (*Šečić v. Croatia*), № 40116/02, 31 травня 2007 року

«Шиліна проти України» (*Shylina v. Ukraine*), № 2412/19, 15 лютого 2024 року

«Шкорянець проти Хорватії» (*Škorjanec v. Croatia*), № 25536/14, 28 березня 2017 року

«Шлупф проти Швейцарії» (*Schlumpf v. Switzerland*), № 29002/06, 08 січня 2009 року

«Шпішак проти Чеської республіки» (*Spišák v. the Czech Republic*), № 13968/22, 20 червня 2024 року

«Шольчан проти Угорщини» (*Szolcsán v. Hungary*), № 24408/16, 30 березня 2023 року

«Штуммер проти Австрії» (*Stummer v. Austria*) [ВП], № 37452/02, ЄСПЛ 2011

«Шулер-Згратген проти Швейцарії» (*Schuler-Zgraggen v. Switzerland*), 24 червня 1993 року, серія А № 263

Посібник зі статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) та статті 1 Протоколу № 12 (загальна заборона дискримінації)

—Ю—

«Юнал Текелі проти Туреччини» (*Ünal Tekeli v. Turkey*), № 29865/96, ЄСПЛ 2004-Х
«Юрчич проти Хорватії» (*Jurčić v. Croatia*), № 54711/15, 04 лютого 2021 року